

NÁRODOPISNÝ VĚSTNÍK

BULLETIN D'ETHNOLOGIE

XXXII (74) 2015/2

ZALOŽEN 1906

NÁRODOPISNÝ VĚSTNÍK

Bulletin d'ethnologie

Založen 1906

Ročník XXXII (74), 2015, číslo 2

Vydává Česká národopisná společnost, z. s., za grantové podpory Akademie věd České republiky, v. v. i.

Adresa vydavatele: Národní třída 3, 117 20 Praha 1

Národopisný věstník je recenzovaný odborný etnologický časopis, vycházející dvakrát ročně.

Pravidla pro publikování a veškeré informace pro autory jsou zveřejněny na internetových stránkách České národopisné společnosti:

<http://www.narodopisnaspolcnost.cz/index.php/narodopisny-vestnik>

Předseda redakční rady: doc. PhDr. Miroslav Válka, Ph.D.

Redaktor: PhDr. Daniel Drápala, Ph.D.

Juniorní redaktor: Mgr. Aleš Smrčka

Redakční rada: PhDr. Karel Altman, CSc., PhDr. Helena Beránková, Dr. Zorica Divac (Beograd), PhDr. Daniel Drápala, Ph.D., Anna Drozdź, dr. (Cieszyn), doc. PhDr. Hana Hlůšková, CSc. (Bratislava), PhDr. Markéta Holubová, Ph.D., Mgr. Marta Kondrová, PhDr. Helena Mevaldová, dr. Małgorzata Michalska (Wrocław), Mgr. Markéta Palowská, Dr. Marketa Spiritova (München), doc. PhDr. Irena Štěpánová, CSc., doc. PhDr. Miroslav Válka, Ph.D.

Jazykové korektury: doc. PhDr. Josef Štěpán, CSc.

Překlad do angličtiny: PhDr. Zdeňka Šafaříková, Mgr. Eva Bumbálková, ASPENA spol. s r. o., Brno

Grafické zpracování, tisk: Metoda spol. s r. o., Brno

Národopisný věstník je zapsán do evidence periodického tisku pod evidenčním číslem: MK ČR E 18932. Časopis je evidován v mezinárodních bibliografických databázích ERIH PLUS (*European Reference Index for the Humanities*), AIO (*The Anthropological Index Online of the Royal – Anthropological Institute*), CEJSH (*Central European Journal of Social Sciences and Humanities*) a je zařazen na Seznamu recenzovaných neimpaktovaných periodik vydávaných v České republice.

Číslo vychází k 21. prosinci 2015

ISSN 1211-8117

NÁRODOPISNÝ VĚSTNÍK

BULLETIN D'ETHNOLOGIE

XXXII (74)

2015/2

Obsah

Studie

Barbora Valešová, <i>Consignatio processionum... a jeho přínos pro poznání moravského barokního poutnictví</i>	5
Martina Bocánová, <i>K špecifikám zobrazovania priestoru v slovenskej čarovnej rozprávke</i>	21
Ingrid Pauknerová, „Sláveček ze mlejna“. Příběh „kulaka“ Jaroslava Pauknera syna mlynáře z jihočeských Hrejkovic	41
Petr Kalinič, <i>Výzkum válečnické skupiny v on-line světě – organizace a taktiky hráčů Guild Wars 2</i>	57

Materiály

Alena Křížová, <i>Cesta ze Senetářova do ruských legií (a kolem světa zpět)</i>	73
Jiřina Veselská, <i>Jedna zapomenutá systematika (Ludvík Kunz: Systematické třídění etnografických a folklorních jevů. Předloha k diskusi. Strojopis. S. d.)</i>	86

Personalía

Blahopřání kolegyni Evě Večerkové (<i>Věra Frolcová</i>).....	91
Uzlík vzpomínek. 70. narozeniny Marie Brandstetrové (<i>Jiřina Veselská</i>).....	97
Životní jubileum Andreje Sulitky (<i>Marta Toncová</i>).....	101
Ilona Vojancová jubiluje (<i>Miroslava Kurfürstová</i>).....	103
Jubilantka Anna Hřčková (<i>Markéta Palowská</i>).....	104
K jubileu Blanky Soukupové (<i>Hedvika Novotná</i>).....	107
Navždy opuštěná katedra (Vzpomínka na Jana Pargače) (<i>Aleš Smrčka</i>).....	112

Knihy

Wiesława Branna: <i>Malovaný nábytek ve sbírkách Muzea Těšínska (Miroslav Válka)</i>	114
--	-----

Konference

Elektronické zdroje a jejich uplatnění v etnologii (<i>Anna Horáková</i>).....	115
--	-----

***Consignatio processionum...* a jeho přínos pro poznání moravského barokního poutnictví¹**

Mgr. Barbora Valešová

Ústav evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, A. Nováka 1,
602 00 BRNO
209459@mail.muni.cz

V životě barokního člověka hrálo důležitou roli konání poutí na místa se zvláštní boží milostí, jejich cílem se stávaly chrámy s přítomností milostných obrazů či soch, s dokladem o zázraku spjatém s vyobrazením Panny Marie, Krista nebo světce, resp. jejich ostatky. Už ke konci 16. století docházelo k prvním impulsům obnovy středověkých poutních míst a postupně také začala vznikat nová, což souviselo se závěry tridentského koncilu (1545–1563), v jehož rámci byl přijat dekret, který říká, že obrazy Krista, Panny Marie či jiných svatých má věřící zachovávat v úctě. Má se tak dít ne proto, že by v konkrétních vyobrazeních byla ukryta božskost či magická síla, ale proto, že úcta, která je jim prokazována, se vztahuje na vzory, jež obrazy představují, tedy na Boha, Pannu Marii či svatě.² V 17. a 18. století se počet poutních míst poměrně zvýšil a rozvinula se hustá síť poutních cest a stezek. V období rekatolizace bylo rozšířeno přesvědčení, že poutě jsou jedním z nástrojů povznesení katolického smýšlení obyvatelstva všech vrstev. Tato aktivita byla žádaná a oblíbená nejen kvůli duchovnímu posílení jedince, ale také představovala společenskou událost a samozřejmě i přestávku v těžké práci.³

Stát spolu s církevními představiteli aktivity spojené s putováním podporoval, ale současně se snažil o udržení si přehledu o organizování poutí a o samotných poutních místech. Od poloviny 18. století přicházely snahy o regulaci poutního provozu a s tím souviselo i mapování poutních aktivit v habsburském soustátí. Tak byl vytvořen soupis poutí a procesí *Consignatio processionum ex Decanatus Parochii in Marchionatus Moravia existentibus annue Ducis Solitarum*⁴, který vznikl na základě císařského nařízení z roku 1771. Soupis obsahuje poutě a procesí konané

1 Příspěvek vznikl v rámci řešení programu aplikovaného výzkumu a vývoje národní a kulturní identity (NAKI), projekt DF12P010VV015 – Geografický informační systém tradiční lidové kultury (1750–1900), řešený Masarykovou univerzitou v Brně.

2 ROYT, J.: *Obraz a kult v Čechách 17. a 18. století*. Praha 1999, s. 11.

3 Srov. např.: ZUBER, R.: *Osudy moravské církve v 18. století (II)*. Olomouc 2003, s. 280–296.

4 Zemský archiv Opava, pobočka Olomouc (dále jen ZA Opava, pob. Olomouc), fond Arcibiskupská konzistoř Olomouc, *Consignatio Processionum ex Decanatus Parochii in Marchionatus Moravia existentibus annue Ducis Solitarum* (1771), sign. C9, kart. 2212.

v olomoucké diecézi, která v té době zahrnovala téměř celé území Moravy.⁵ Tento pramen vznikl na základě děkanských relací a podíleli se na něm i duchovní správci z jednotlivých farností, kteří odevzdali seznam konaných poutí z místa, kde vykonávali svou službu, zpracování relací do konečného seznamu připadlo na bedra konzistoře.⁶ Protože každý z farářů či duchovních správců jistě přistupoval k úkolu jinak, je třeba brát v úvahu, že jejich odpovědi mohou být problematicky porovnatelné. U některých z obcí jsou zřejmě uvedeny všechny konané zbožné cesty a procesí, včetně těch okolo polí a vinic, naopak u řady míst jsou pravděpodobně zmíněna jako cíle poutí jen velká a významná poutní místa.⁷ S tímto pramenem pracovalo již několik badatelů, mezi nimi například Rudolf Zuber ve svém článku *Lidová zbožnost a poutě na Moravě v 18. století* či v díle *Osudy moravské církve v 18. století (II)*, Jana Bzdilová v příspěvku „*Consignatio Processionum ex Decanatibus Parochii in Marchionatus Moravia existencibus annue Ducis Solitarum*“ a další prameny ve fondu olomoucké arcibiskupské konzistoře nebo Vladimír Maňas v souvislosti s výzkumem náboženských bratrstev.⁸ Jana Bzdilová se ve svém textu věnovala analýze nejen pramene samotného, ale i dalších archiválií s ním souvisejících, z tohoto důvodu je spíše kvantitativní rozbor poměrně stručný a neklade si za cíl co nejobsáhlejší vyčerpání informací.⁹ Velmi přínosným je zmíněný článek Rudolfa Zuber, který rovněž pracuje s údaji zjištěnými z *Consignatio processionum* [...], následně využitými při sledování poutního provozu na Moravě.

Analyzovaný pramen se dochoval v podobě sešitu, kam byly do předepsané tabulky doplněny zjištěné údaje. V prvním sloupci se nachází název děkanátu, ve druhém název příslušné farnosti (název obce, ve které stál farní kostel s farou) a ve třetím jsou zmíněny jednotlivé obce spadající pod konkrétní farnost, z nichž byly poutě vypravovány. Pramen jmenuje celkem 448 obcí, odkud lidé chodili na kolektivní

5 BZDILOVÁ, J.: „*Consignatio Processionum ex Decanatibus Parochii in Marchionatus Moravia existencibus annue Ducis Solitarum*“ a další prameny ve fondu olomoucké arcibiskupské konzistoře. In: *Staré stezky / Poutní cesty*. Soubor referátů z 4. pracovního setkání 21. 4. 1999. Brno 1999, s. 21–25.

6 ZUBER, R.: *Osudy moravské církve v 18. století (II)*, c. d., s. 283.

7 BZDILOVÁ, J.: „*Consignatio Processionum ex Decanatibus Parochii in Marchionatus Moravia existencibus annue Ducis Solitarum*“ a další prameny ve fondu olomoucké arcibiskupské konzistoře, c. d., s. 23.

8 ZUBER, R.: *Lidová zbožnost a poutě na Moravě v 18. století*. Studie Muzea Kroměřížska 91, 1992, s. 74–86; ZUBER, R.: *Osudy moravské církve v 18. století (II)*, c. d.; BZDILOVÁ, J.: „*Consignatio Processionum ex Decanatibus Parochii in Marchionatus Moravia existencibus annue Ducis Solitarum*“ a další prameny ve fondu olomoucké arcibiskupské konzistoře, c. d., s. 21, 22; MAŇAS, V.: *Náboženská bratrstva a poutnictví na Moravě v raném novověku*. In: Maňas, V. – Orlita, Z. – Potůčková, M. (eds.): *Zbožných duší úl*. Náboženská bratrstva v kultuře raněnovověké Moravy. Olomouc 2010.

9 BZDILOVÁ, J.: „*Consignatio Processionum ex Decanatibus Parochii in Marchionatus Moravia existencibus annue Ducis Solitarum*“ a další prameny ve fondu olomoucké arcibiskupské konzistoře, c. d., s. 21.

poutě či procesí, přičemž se mnohdy několik obcí z jedné farnosti vydalo na společnou pout'.¹⁰ Čtvrtý sloupec podává informace o cílové lokalitě, kterých bylo většinou u každé výchozí obce více, v dalších kolonkách následují informace o dnu, kdy se pout' konala (většinou určeno konkrétním svátkem), o délce cesty (uvedena v mílich nebo hodinách), jestli poutníky doprovázel kněz, či zda byla zbožná pout' nějak finančně zajištěna, popřípadě jsou zmíněna nutná vydání. Stejně jako předepsaný text v tabulce, tak i ručně doplněné informace včetně názvů lokalit jsou v latinském jazyce.¹¹ Je důležité také zmínit, že jsou zaznamenány jen poutě kolektivní, cesty jednotlivců nejsou zcela pochopitelně brány v potaz, i když se mohly v mnohém shodovat.

Duchovní do svých zpráv pro konzistoř zahrnovali jak poutní cesty mimo farnost na uznaná poutní místa, tedy dobrovolnou aktivitu věřících – poutě, tak i procesí, která chápeme jako cesty s liturgickým charakterem, jež se konaly pravidelně v konkrétní svátky (např. o Květné neděli, na svátek Božího Těla) nebo při výjimečných událostech (sucho, válka) za přítomnosti kněze a účastnila se jich celá farnost.¹²

Jako cíle zbožných cest se tedy objevují jak významná a známá poutní místa, tak i místa s lokálním či regionálním dosahem kultu. Mnoho z nich je nám známo i dnes, ale určitá část míst jako cílů zbožného putování byla dekrety Josefa II. zrušena a nyní je zapomenuta.¹³ Některé z lokalit, kam lidé směřovali, jsou spojeny s náboženskými bratrstvy a jejich patrociniem.¹⁴ U části cílových míst je dnes obtížné dohledat, jestli konkrétní místo bylo vnímáno jako poutní na základě přítomnosti zázračného vyobrazení, či jako cíl pravidelných výročních poutí spojených se svátkem zasvěcení chrámu či jeho kaple.¹⁵ Malou část zbožných cest zahrnuje chození kolem polí, vinic, města apod., a poutě k sochám či křížům stojícím na volném prostranství.

Na základě analýzy *Consignatio processionum* [...] ¹⁶ zjišťujeme, že se v průběhu roku 1771 vydali poutníci z celé olomoucké diecéze na 328 míst. Z toho bylo 91 poutních míst nejrůznějšího významu (včetně těch zahraničních), u dalších 70 míst

10 Počítány jen obce ležící na území Moravy, obce ležící ve Slezsku či v Čechách, ale spadající do moravské farnosti jsem vynechala; výsledky včetně procentuálního poměru.

11 BZDILOVÁ, J.: „*Consignatio Processionum ex Decanatus Parochii in Marchionatus Moravia existencibus annue Ducis Solitarum*“ a další prameny ve fondu olomoucké arcibiskupské konzistoře, c. d., s. 21, 22; HOLUBOVÁ, M.: *Etnografický atlas Čech, Moravy a Slezska VI. Okruhy kultů poutních madon jezuitského řádu*. Praha 2009, s. 15, 16.

12 ZUBER, R.: *Osudy moravské církve v 18. století (II)*, c. d., s. 281.

13 ZUBER, R.: *Lidová zbožnost a poutě na Moravě v 18. století*, c. d., s. 81.

14 Jde například o Bučovice, kde byl cílem poutí oltář Nejsvětější Trojice, u kterého sídlilo bratrstvo se stejným patrociniem: ZA Opava, pob. Olomouc, fond Arcibiskupská konzistoř Olomouc, *Consignatio Processionum* [...], sign. C9, kart. 2212, fol. 6r, 6v, 7r, 9v.

15 BZDILOVÁ, J.: *Rychnov aneb nová Maria cella*. Magisterská diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta, Olomouc 2003, s. 8.

16 ZA Opava, pob. Olomouc, fond Arcibiskupská konzistoř Olomouc, *Consignatio Processionum* [...], sign. C9, kart. 2212.

nelze s určitostí tvrdit, zda se jednalo o poutní místo lokálního významu, či sem lidé putovali v souvislosti se svátkem patrocinia kostela či kaple, jak tomu bylo v případě třetí skupiny míst, té nejpočetnější, která zahrnovala celkem 128 kostelů či kaplí. Jako další skupinu lze vyčlenit poutě konané do prostoru dnešního Rakouska, kde se cílem moravských poutníků stalo 12 míst (některá z nich jsou současně poutními místy), a procesí konané okolo vinic, polí či obce, ty byly spojeny se 13 lokalitami. S bratrstvy a jejich kaplemi souvisí 12 lokalit, kam se poutníci vydali, a k samostatně stojícím sochám či křížům se vypravili do 7 obcí.¹⁷

Pokud zohledníme počet lokalit, odkud poutníci vycházeli, byly v roce 1771 nejoblíbenějším moravským poutním místem Křtiny (poutě vedené ze 78 lokalit), těsně za nimi se umístily Tuřany (se 72 lokalitami) a na třetím místě byl Svatý Kopeček u Olomouce (62 lokalit). Takto koncipovaný seznam návštěvnosti pokračuje Žarošicemi (46 lokalit), Hostýnem (28 lokalit), Vranovem a Mikulovem (po 26 lokalitách), Jaroměřicemi – Kalvárií u Jaroměřic (23 lokalit), Lechovicemi (17 lokalit) a na desátém místě se umístila Stará Voda (15 lokalit). Na většinu z těchto poutních míst přicházeli poutníci poklonit se milostnému vyobrazení Panny Marie, jen v Jaroměřicích byla cílem svatyně s uctívaným vyobrazením Krista – Salvátora a do Staré Vody směřovali uctít svatou Annu.¹⁸

Moravští poutníci se vydávali i za hranice, a to jak do Čech, Slezska, Polska, Uher, tak na území dnešního Rakouska. Nejčastěji navštěvovaným poutním místem moravskými poutníky mimo území Moravy bylo Mariazell, kam se vydali během roku 1771 ze 40 lokalit. Druhým z tohoto hlediska nejoblíbenějším cílem byl uherský Šaštín, který navštívily poutní průvody z 31 lokalit. Čechy byly v kontextu moravských poutí poměrně opomíjeny, obyvatelé moravskočeského pomezí se vydávali do Králík (z 8 lokalit), na Svatou Horu u Příbrami se vydali jen obyvatelé Třeště, a to pátý den před Letnicemi, a stejně tak to bylo s Českými Budějovicemi, které si vybrali za svůj cíl obyvatelé Jihlavy na svátek Navštívení Panny Marie. Věřící ze střední a severní Moravy se směřovali poklonit černé Matce Boží na Jasně Hoře – Čenstochová (obyvatelé 10 lokalit). Mezi slezská poutní místa navštěvovaná obyvateli Moravy patřila svatyně na Uhlířském Vrchu (poutě ze 3 lokalit), ve Frýdku (ze 7 lokalit), Orlové (ze 2 lokalit) a Klimkovicích (ze 2 lokalit).¹⁹

17 Součet jednotlivých typů cílových míst poutníků dává číslo 329.

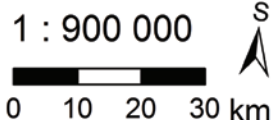
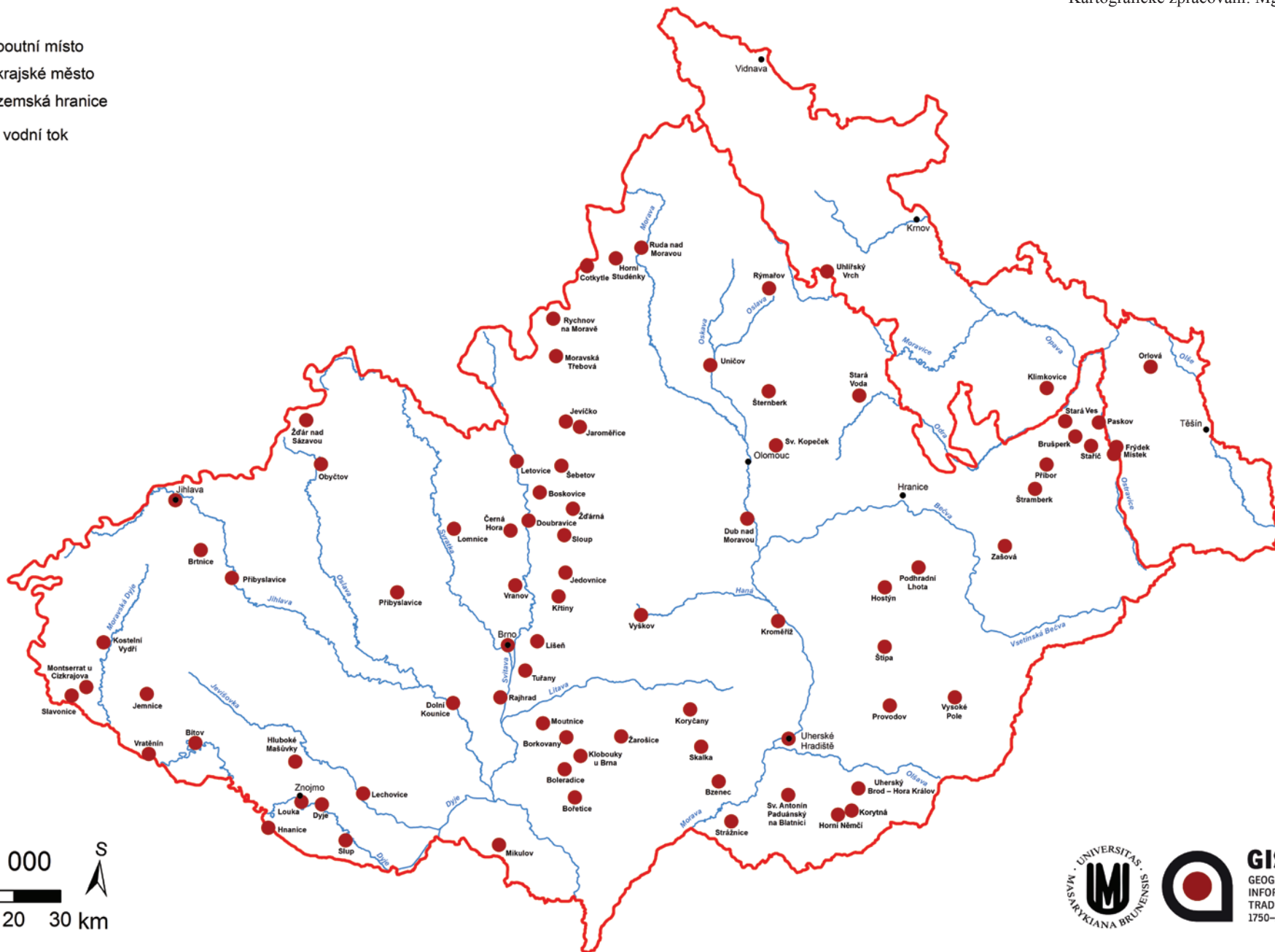
18 Výsledky jsem vyvodila vlastním výzkumem pramene, přičemž jako lokalitu nepočítám celou farnost, ale konkrétní obec jmenovanou v *Consignatio processionum* [...], podobnou analýzu tohoto pramene provedla i Jana Bzdilová, avšak s odlišnými výsledky, poněvadž počítala jako jednu poutní cestu i pout' více lokalit – BZDILOVÁ, J.: „*Consignatio Processionum ex Decanatus Parochii in Marchionatus Moravia existencibus annue Ducis Solitarum*“ a další prameny ve fondu olomoucké arcibiskupské konzistoře, c. d., s. 21–25.

19 Informace z provedené analýzy *Consignatio processionum* [...]: ZA Opava, pob. Olomouc, fond Arcibiskupská konzistoř Olomouc, *Consignatio Processionum* [...], sign. C9, kart. 2212.

CÍLOVÁ POUTNÍ MÍSTA NA ÚZEMÍ MORAVY A SLEZSKA V ROCE 1771

Kartografické zpracování: Mgr. Roman Malach.

- poutní místo
- krajské město
- zemská hranice
- ~ vodní tok

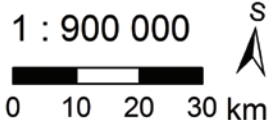
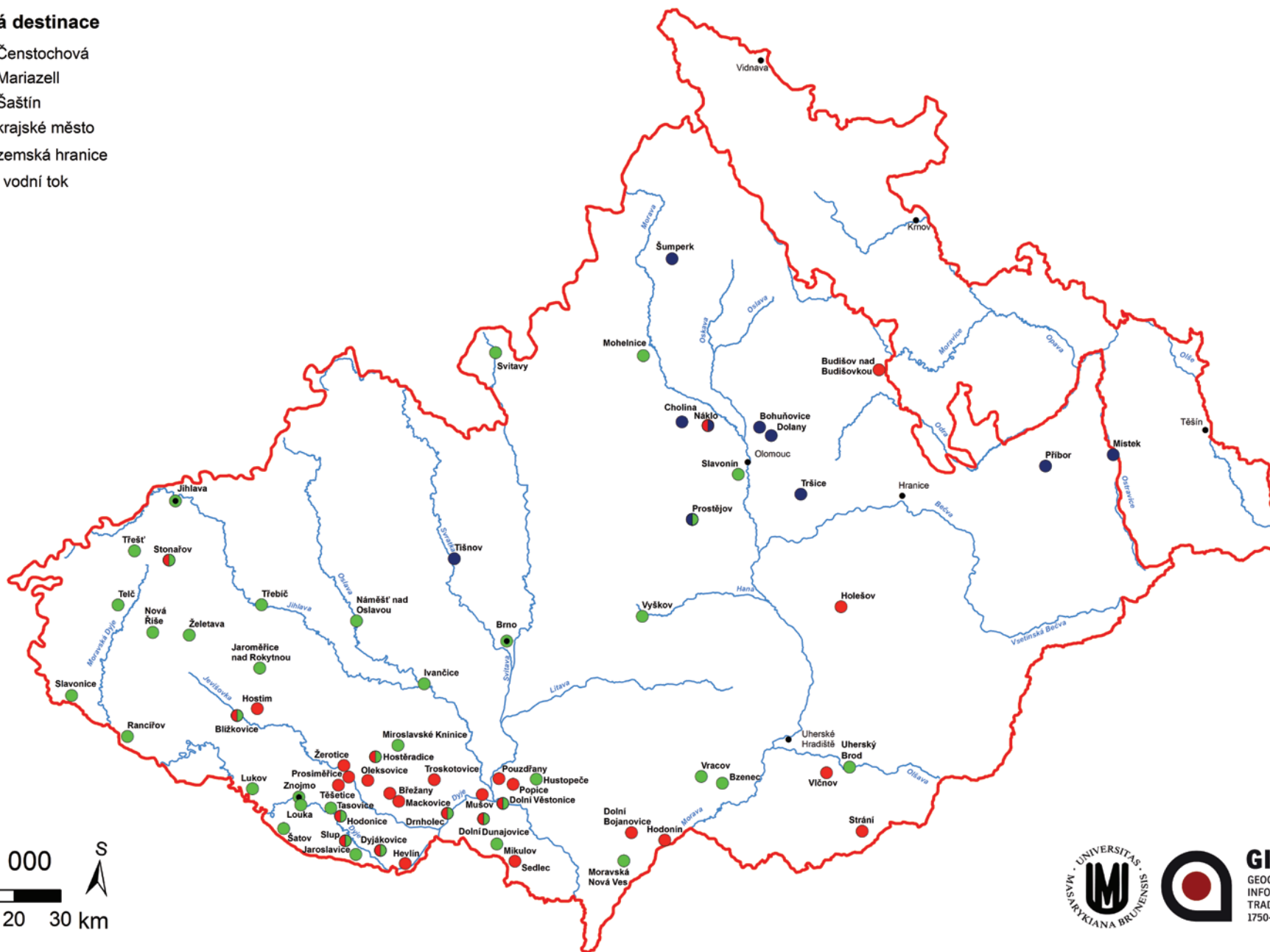

HLAVNÍ CÍLOVÉ POUTNÍ DESTINACE MORAVSKÝCH POUTNÍKŮ V ZAHRAŇÍ V ROCE 1771

Kartografické zpracování: Mgr. Roman Malach.

cílová destinace

- Čenstochová
- Mariazell
- Šaštín
- krajské město
- zemská hranice
- vodní tok

Jak bylo obecně zvykem, začínal poutní provoz na jaře a končil v podzimních měsících. Zvláště u obyvatel venkova byl ale velmi závislý na zemědělských pracích. Tuto skutečnost přímo dokládá snaha obyvatel Náměště nad Oslavou, kteří chodili na pravidelné poutě do Mariazell, a to čtvrtou neděli po velikonočních svátcích. V roce 1800 žádali v několika listech adresovaných brněnské konzistoři, aby mohli konat pouť v původním termínu a nemuseli se přidávat k procesím z Brna a dalších lokalit, které se konalo až v srpnu. Jako důvod této prosby je v dokumentu udávána vhodnost termínu právě vzhledem k zemědělským pracím. Podle argumentace náměšťských je množství plodin ve vyšších oblastech zralé až v srpnu, kdy bývá také v Náměšti období sklizně a v návaznosti na sklizeň se pole musí připravit k podzimnímu výsevu. Naopak v období kolem čtvrté neděle po Velikonocích je už ukončen jarní výsev a není třeba vykonat žádné důležité zemědělské práce.²⁰

Termínovými omezeními souvisejícími s průběhem agrárního roku se musela řídit řada zejména vesnických lokalit, a to zvláště při žádostech o povolení data vícedenních poutí. Na základě předchozích informací je možné si všimnout, že i během období konání poutí, jsou některé termíny oblíbenější než jiné. Dny, kdy se určitá společenství vydala na pouť, byly mnohdy určovány pohyblivými svátky stanovovanými podle data Velikonoc. Proto konání mnoha poutí v roce 1771 neodpovídá termínu v předchozích či následujících letech. Nejvíce lokálních společenství uskutečnilo pouť²¹ ve „*vhodný čas*“. Nejvytíženějším svátkem pro pořádání poutí byl podle *Consignatio processionum* [...] svátek Navštívení Panny Marie (2. července), kdy bylo možné na moravských poutních stezkách potkat 73 poutních průvodů, druhým nejfrekventovanějším svátkem bylo Nanebevstoupení Páně (v roce 1771 připadalo na 9. května) spolu s oktávem svátku, kdy se na pouť vydali věřící ze 71 lokalit. Dalšími příhodnými dny pro vydání se na pouť byly letnice včetně oktávu (roku 1771 připadaly na 19. května), v tomto období navštívili poutní místa poutníci ze 49 lokalit, oblíbě se také těšily další mariánské svátky, což jistě souvisí s častým mariánským zasvěcením kostelů a početnými mariánskými milostnými obrazy, šlo tedy především o Nanebevzetí Panny Marie (15. srpna), kdy se poutního provozu účastnili věřící z 39 lokalit a Narození Panny Marie (8. září), kdy se na pouť vydali obyvatelé z 52 lokalit.²²

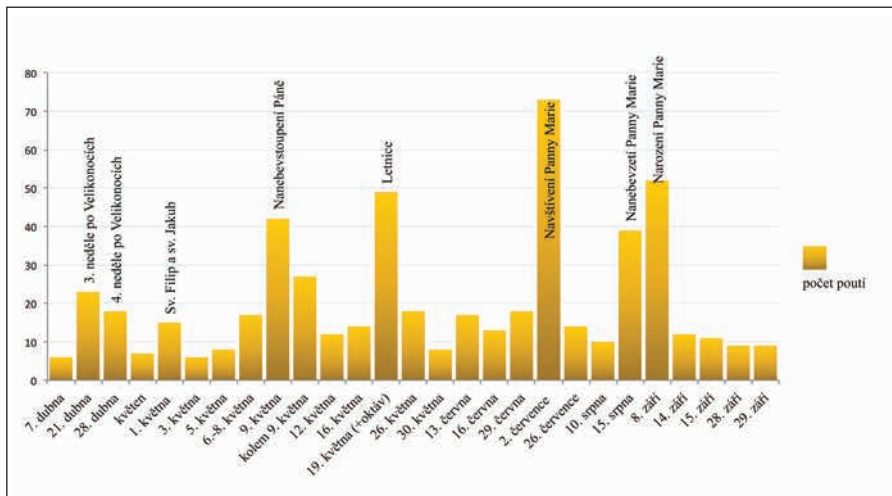
Jako specifický typ konaných poutí zmiňuje analyzovaný pramen záslibné poutě. Pořádání těchto pravidelných poutí je kromě darování hmotného daru obvyklým způsobem vyjádření vděčnosti větších skupin.²³ Na 91 poutních míst se vypravilo

20 Diecézní archiv biskupství brněnského, Biskupská konzistoř Brno, inv. č. 2507, sign. Z35, kart. 759, fol. 1–4.

21 Údaje jsou vygenerovány jen z poutí konaných na 64 určených poutních míst.

22 Data vázící se k roku 1771 vyvozena na základě BLÁHOVÁ, M.: *Historická chronologie*. Praha 2001, s. 524–525.

23 ZUBER, R.: *Lidová zbožnost a poutě na Moravě*, c. d., s. 79.

699 poutí a z toho bylo 72 záslibných.²⁴ V řadě případů je možné nalézt jen stručný údaj *ex voto*,²⁵ ale v některých je popsán i důvod záslibu. Vesnické či městské komunity vykonávaly pravidelnou pouť po konci morové rány (obyvatelé Vilémova, Šternberku a dalších lokalit putovali z tohoto důvodu na Svatý Kopeček u Olomouce), v řadě případů je uveden i rok, od kdy se tyto poutě konaly,²⁶ další příčinou slibu pro uskutečnění tohoto druhu poutí byla ochrana před požárem (touto motivací byli vedeni například lidé putující ze Šlapanic do Tuřan, nebo z Přerova na Hostýn),²⁷ pouť za záchranu od nepřátelských vojsk podnikli na základě slibu obyvatelé Rýžoviště na Uhlířský Vrch²⁸ nebo obyvatelé Brna se vydávali na dalekou pouť do Mariazell, kde děkovali za záchranu při obléhání Brna v roce 1648.²⁹ Obyvatelé vesnických společenství vedlo ke konání votivních poutí také vyslyšení proseb za záchranu jejich dobytka (obvykle po hromadných nákazách v celé vesnici). Tyto pohnutky se týkaly například obyvatel Domaželic a Kokor, kteří putovali na Hostýn.³⁰ Tradice chodit na poutě v nebezpečných, válečných dobách či při ohrožení epidemickým onemocněním nezanikla, ale přenesla se i do 19. století, kdy se tyto poutě nejvíce uplatnily za choleroých epidemií a pruského nebezpečí v roce

24 Jedna pouť je zde chápána jako cesta jedné konkrétní lokality, v součtu poutí se lokality opakují, protože jedna lokalita vykonala během roku několik poutí; započítány jsou i cesty na místa mimo prostor Moravy.

25 ZA Opava, pob. Olomouc, fond Arcibiskupská konzistoř Olomouc, Consignatio Processionum [...], sign. C9, kart. 2212, fol. 5r – např. pouť vedená z Brna do Křtin.

26 *Tamtéž*, fol. 3v a 56v.

27 *Tamtéž*, fol. 31r a 43v.

28 *Tamtéž*, fol. 11r.

29 *Tamtéž*, fol. 5r.

30 *Tamtéž*, fol. 12v a 44r.

1866.³¹ Z předchozího vyplývá, že kolektivní votivní poutě byly konány na základě události, která se přímo dotýkala celé, nebo alespoň větší části konkrétní komunity.

Většina poutních míst je spojena se zakladatelskou legendou, která působivě vysvětluje nejen vznik kostelní stavby, ale zejména důvody, jež vedly k účtě určitého objektu kultu. V případě Vranova u Brna je vznik místa legendou určen rokem 1240, kdy se zjevila nemocnému nejvyššímu zemskému maršálkovi Vilémovi Panna Maria, která mu slíbila za postavení kostela s jejím patrociniem uzdravení. Záhy po tomto snu začal Vilém připravovat stavební materiál, jenž v noci andělé přenesli na protější kopec, kde byla socha Panny Marie mezi dvěma duby nalezena, hned po dostavění kostela se nejvyššímu maršálkovi vrátil zrak.³² Skutečné základy zdejšího kultu je třeba hledat mnohem později, přesto však před bitvou na Bílé hoře. Vznik poutního místa je spojen s rodinou Maxmiliána z Lichtenštejna, která přistoupila na katolické vyznání a tento svůj krok chtěla potvrdit nějakým významným činem. Nabízelo se tedy přezkoumání (provedeno roku 1617) tří zázraků, které se zde v posledních desetiletích přihodily v souvislosti se zdejším starším mariánským kultem. Dalším významným impulsem byla snad první pouť tzv. barokního typu v roce 1607 vedená z Brna do Křtin právě přes Vranov a také stavba nového kostela v letech 1622–1624 spolu s přivedením paulánského řádu. Největší slávu zdejšího barokního poutního místa přineslo až zázračné zachránění mariánské sošky z troskek způsobených požárem uprostřed vřav třicetileté války.³³ V tom stejném roce (1645) zde vykonali brněňští velkou pouť jako poděkování za záchranu od švédských vojsk. Důvodem konat kolektivní poutě na toto místo byly také prosby za pomoc při morových epidemiích v letech 1647, 1679, 1681, 1713 a 1714, po vyslyšených prosbách se poutníci na Vranov vraceli vzdát dík za záchranu.

Typickým příkladem je vesnice Březí, jejíž obyvatelé sem putovali v roce 1647 právě s prosbou o pomoc při morové ráně, po přijaté pomoci se představitelé obce usnesli, že na znamení díků se bude v den záchrany sloužit mše jak na Vranově, tak v Březí, a každoročně bude vypravena pouť na Vranov. Po čase se na tento slib zapomnělo a v roce 1713 přišla další morová rána a lidé si uvědomili, že nesplnili daný slib, proto se sem znovu vydali s prosbou za záchranu a po vykonané pouti si epidemie už v Březí nevyžádala žádnou oběť a poutě se pravidelně vypravovaly až do 20. století.³⁴ Kromě dalších lokalit se tak roku 1771 vypravili na Vranov i obyvatelé Březí, a to 9. září, a podle *Consignatio processionum* [...] se tak konalo od roku 1697, ale nejsou zde udány důvody této zbožné cesty.³⁵

31 LUDVÍKOVÁ, M.: *Vranovské poutě z národopisného hlediska*. Vlastivědný věstník moravský XXIV, 1972, č. 1, s. 69.

32 MIHOLA, J.: *Vranov u Brna. Mariánské poutní místo, paulánský klášter, hrobka Lichtenštejnů*. Vydáno u příležitosti 770. výročí zjevení Panny Marie na Vranově. Vranov u Brna 2010, s. 2.

33 K dějinám poutního místa *tamtéž*, s. 2–11.

34 LUDVÍKOVÁ, M.: *Vranovské poutě z národopisného hlediska*, c. d., s. 67–69.

35 ZA Opava, pob. Olomouc, fond Arcibiskupská konzistoř Olomouc, *Consignatio Processionum* [...], sign. C9, kart. 2212, fol. 37v.

K vranovské Panně Marii se utíkali nejen věřící z moravských lokalit, ale například i z dolnorakouského Poysdorfu, kteří přišli v roce 1679 prosit za ochranu proti moru, k této události se dochoval votivní obraz z roku 1681, obnovený v roce 1779 a v 19. století.³⁶

Consignatio processionum [...] odhaluje také roli, kterou hrála v rámci poutního provozu náboženská bratrstva.³⁷ V prostoru olomoucké diecéze lze rozlišovat bratrstva jako účastníky poutního provozu, bratrstva vzniklá na konkrétních poutních místech a tzv. poutnická bratrstva, která pěstovala kult spojený s poutním místem (kult P. Marie Čenstochovské či P. Marie Mariazellské). Účast bratrstev na poutním provozu byla poměrně obvyklým jevem. Některé z těchto konfraternit poutní aktivity podněcovaly, jiné se stávaly pouhými spoluúčastníky poutních průvodů. Z *Consignatio processionum* [...] vyplývá, že řada poutí byla právě bratrstvy finančně podporována, ne-li zcela zaplácena.³⁸

Poměrně ojediněle se objevují také případy, kdy bratrstvo nevzniklo na již známém poutním místě, ale skrze aktivity jeho členů se sídlo dané konfraternity postupně stalo cílem lokálních poutí.³⁹ O tomto je možné mluvit například v souvislosti s dnes již nedochovanou kaplí sv. Markéty v Knínicích u Boskovic. Ta zde stála zřejmě již od roku 1684, ale pravděpodobně na přelomu 17. a 18. století došlo k jejímu zničení. Členové knínického bratrstva sv. Izidora sídlící původně při zdejších farním kostele sv. Marka se rozhodli pro stavbu nové kaple se stejným patrociniem. V bratrské knize účtů se v letech 1709–1714 objevuje množství záznamů spjatých právě s financováním její stavby. Protože byly výdaje na bratrstvo příliš velkou zátěží, muselo přistoupit k několika půjčkám a v roce 1714 uspořádali členové konfraternity peněžní sbírku ve všech vesnicích knínické farnosti, při níž se vybralo přes padesát zlatých. Bratrstvo financovalo nejen samotnou stavbu, ale postaralo se i o její vnitřní vybavení, včetně pořízení dvou oltářů – sv. Markéty a sv. Isidora, mešního náčiní a dalších potřebných předmětů a ze svých

36 V českém překladu v dolní části votivního obrazu stojí: „Roku 1679, protože v našem Rakousku velmi řádil mor, ctihodné měšťanstvo v Poysdorfu se zaslíbilo s touto tabulí s procesím až sem (putovat), bylo na přimluvu nebeské Královny Marie roku 1681 Bohem nejmilostivěji zachováno, 8. května roku 1770 slavné měšťanstvo znovu pevně uzavřelo (slib) děkovat Bohu za odvrácení moru v hojném počtu s procesím každý rok. Neposkvrněná Panno Maria čistá, pros za celou naši obec.“ – citováno dle MIHOLA, J.: *Vranov u Brna. Mariánské poutní místo, paulánský klášter, hrobka Lichtenštejnů. Vydáno u příležitosti 770. výročí zjevení Panny Marie na Vranově*, c. d., s. 9.

37 MIKULEC, J.: *Barokní náboženská bratrstva v Čechách*. Praha 2000, s. 5: „Bratrstva byla sdružení věřících, především laiků, vedená duchovním, která se zaměřovala na nějaký katolický kult. Měla pevnou organizační strukturu, byla obdařena větším či menším majetkem a často i odpustkovými privilegii, ve většině případů byla také kanonicky založena. Účast v nich byla samozřejmě dobrovolná, pro členy z ní plynuly jisté povinnosti, ale současně jim i něco přinášela.“

38 MAŇAS, V.: *Náboženská bratrstva a poutnictví na Moravě v raném novověku*, c. d., s. 20–23 – autor zmiňuje konkrétní bratrstva i jimi podporované poutě, zjištění provedl na základě *Consignatio processionum* [...].

39 MAŇAS, V.: *Náboženská bratrstva a poutnictví na Moravě v raném novověku*, c. d., s. 20.

peněz financovalo i následnou údržbu kaple i její chod.⁴⁰ Jako cíl svých zbožných putování si tuto kapli vybrali obyvatelé Cetkovic, Horního Štěpánova a Svitávky,⁴¹ tedy obcí nacházejících se v okolí Kniníc u Boskovic. Na základě této skutečnosti tak můžeme uvažovat o vzniku lokálního kultu vztahujícího se ke sv. Markétě. Naopak do Bučovic, kde působilo bratrstvo Nejsvětější Trojice při privilegovaném oltáři se stejným patrocinem, se vydávaly poutní průvody z Brankovic, Chválkovic, Křižanovic, Žďanic a Střílek, i v tomto případě se dá uvažovat o vzniku poutního místa s lokálním kultem, protože všechny lokality, jejichž obyvatelé sem podnikli pout', se nachází v rádiu Bučovic. Kapli sv. Anny v Pustiměři můžeme řadit jak mezi poutní místa⁴², tak mezi stavby přímo spojené s konkrétním bratrstvem, v tomto případě se stejným patrocinem jako poutní kaple. Sem v den svátku sv. Anny v roce 1771 směřovali poutníci z Bohdalic, Ratají, Těšnovic, Bařic, Klenovic, Švábenic, Dobromilic, Ivanovic na Hané, Morkovic, Moravských Prus, Vyškova, Lulče, Otaslavic, Dědic a Drnovic.⁴³

Už od nepaměti se lidé snažili zajistit si dobrou úrodu, a to různými prostředky, včetně těch magických. Do křesťanské tradice se z antiky dostala prosebná procesí do polí, vinic či okolo obcí, která jsou v katolickém prostředí známá již od středověku a ani v pozdějších dobách jejich praktikování neustávalo. Prosebné cesty do polí jsou spjaty se dnem svátku sv. Marka, patrona od nenadálé smrti. Tato cesta měla všude obdobný průběh, jehož součástí je kropení zasetého obilí svěcenou vodou, modlitba litaní a čtení evangelií. Ze stejných důvodů se tyto cesty konaly v období křížových dnů či v dny svátků konkrétních světců, jejichž patronát souvisel se zemědělstvím. Věřící při nich prosili za hojnou úrodu, ochranu plodin před vichřicí, bouřkou, povodní a podobným nepříznivým počasím.⁴⁴ V *Consignatio processionum* [...] se zmínky o těchto cestách objevují převážně v obcích jihozápadní Moravy, kde žilo německé obyvatelstvo. Např. obyvatelé Litobratřic konali prosebná procesí několikrát do roka, a to okolo vinic na svátek sv. Marka, do polí v křížových (prosebných) dnech před Nanebevstoupením Páně a přes obec ve dnech sv. Floriána, sv. Theoforika a sv. Víta.⁴⁵ Na svátek sv. Urbana, patrona vinařů byly pořádány prosebné průvody do vinic (př. Těšetice, Horní Dunajovice a Mackovice). Oblíbenými

40 VALEŠOVÁ, B.: *Bratrstvo svatého Isidora v Kninících u Boskovic a jeho role v rámci venkovského prostředí*. Folia ethnographica 46, 2012, č. 2, s. 167.

41 ZA Opava, pob. Olomouc, fond Arcibiskupská konzistoř Olomouc, *Consignatio Processionum* [...], sign. C9, kart. 2212: Horní Štěpánov, Cetkovice fol. 4r; Svitávka fol. 5r.

42 Např. ODEHNAL, F.: *Poutní místa Moravy a Slezska*. Rosice u Brna 2004, s. 66.

43 ZA Opava, pob. Olomouc, fond Arcibiskupská konzistoř Olomouc, *Consignatio Processionum* [...], sign. C9, kart. 2212: Bohdalice fol. 7r; Rataje fol. 9v; Těšnovice, Bařice fol. 10r; Klenovice fol. 10v; Švábenice a Dobromilice fol. 45v; Ivanovice na Hané, Morkovice a Moravské Prusy fol. 46r; Vyškov fol. 53v; Luleč a Otaslavice fol. 54v; Dědice fol. 53v; Drnovice fol. 54r.

44 VEČERKOVÁ, E.: *Náboženské průvody v kalendářním cyklu svátků a slavností. Na okraj studia*. In: Tarcalová, L. (ed.): *Slavnostní průvody*. Uherské Hradiště 1994, s. 26–27.

45 ZA Opava, pob. Olomouc, fond Arcibiskupská konzistoř Olomouc, *Consignatio Processionum* [...], sign. C9, kart. 2212, fol. 14r.

byly i dny sv. Floriána (4. května) či dny okolo svátku sv. Filipa a Jakuba.⁴⁶ V kalendáři prosebných cest se objevují i další svátky spojené s konkrétními světci (sv. Vít, sv. Jan Nepomucký, sv. Šebestián).

Po silném rozmachu poutního provozu v pobělohorském období podporovaném i církevní a státní mocí přicházela od poloviny 18. století postupná změna politiky státu a církve a jedním z jejích nástrojů byla také snaha o regulaci živelného konání poutí, s čímž souvisely i typické projevy barokní zbožnosti (přehnané zdobení chrámů, přemíra votivních darů a další). Jedním z prvních kroků bylo zjištění stavu konaných poutí, proto tedy na Moravě, resp. na území olomoucké diecéze bylo nařízeno vytvoření soupisu konaných poutí, tak vzniklo *Consignatio processionum* [...]. Tento čistě úřední materiál nám dnes poskytuje neocenitelné informace nejen o vykonaných poutích obyvatel jednotlivých lokalit, jejich délce, dnu a důvodu konání, ale také o existenci poutních míst, která po následných josefinských reformách zcela upadla do zapomnění. Předkládaná analýza tak rámcově seznamuje čtenáře o tom, jaké druhy zbožných cest byly organizovány, které lokality pořádaly kolektivní poutě, nebo je seznámen s oblíbeností jednotlivých svátků pro jejich konání. Text prezentuje jeden z mnoha způsobů vytěžení informací tak obsáhlého pramene a naznačuje tak cesty dalšího bádání.

Prameny

Zemský archiv Opava, pobočka Olomouc, fond Arcibiskupská konzistoř Olomouc, *Consignatio Processionum ex Decanatus Parochii in Marchionatus Moravia existencibus annue Ducis Solitarum* (1771), sign. C9, kart. 2212.
Diecézní archiv biskupství brněnského, Biskupská konzistoř Brno, inv. č. 2507, sign. Z35, kart. 759.

Literatura

BLÁHOVÁ, M.: *Historická chronologie*. Praha 2001.
BZDILOVÁ, J.: „*Consignatio Processionum ex Decanatus Parochii in Marchionatus Moravia existencibus annue Ducis Solitarum*“ a další prameny ve fondu olomoucké arcibiskupské konzistoře. In: *Staré stezky / Poutní cesty*. Soubor referátů z 4. pracovního setkání 21. 4. 1999. Brno 1999, s. 21–25.

⁴⁶ *Tamtéž*: na svátek sv. Floriána konali prosebná procesí do polí obyvatelé Horních Dunajovic (fol. 15v) či Tasovic (fol. 59r) a ve dnech kolem svátku sv. Filipa a Jakuba se prosebných cest účastnili obyvatelé Tasovic (okolo tasovických, krhovických a derflických polí; fol. 59r).

- BZDILOVÁ, J.: *Rychnov aneb nová Maria cella*. Magisterská diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta, Olomouc 2003.
- HOLUBOVÁ, M.: *Etnografický atlas Čech, Moravy a Slezska VI. Okruhy kultů poutních madon jezuitského řádu*. Praha 2009.
- LUDVÍKOVÁ, M.: *Vranovské poutě z národopisného hlediska*. Vlastivědný věstník moravský XXIV, 1972, č. 1, s. 67–77.
- MAŇAS, V.: *Náboženská bratrstva a poutnictví na Moravě v raném novověku*. In: Maňas, V. – Orlita, Z. – Potůčková, M. (eds.): *Zbožných duší úl. Náboženská bratrstva v kultuře raněnovověké Moravy*. Olomouc 2010, s. 20–28.
- MIHOLA, J.: *Vranov u Brna. Mariánské poutní místo, paulánský klášter, hrobka Lichtenštejnů. Vydáno u příležitosti 770. výročí zjevení Panny Marie na Vranově*. Vranov u Brna 2010.
- MIKULEC, J.: *Barokní náboženská bratrstva v Čechách*. Praha 2000.
- ODEHNAL, F.: *Poutní místa Moravy a Slezska*. Rosice u Brna 2004.
- ROYT, J.: *Obraz a kult v Čechách 17. a 18. století*. Praha 1999.
- VALEŠOVÁ, B.: *Bratrstvo svatého Isidora v Knínicích u Boskovic a jeho role v rámci venkovského prostředí*. Folia ethnographica 46, 2012, č. 2, s. 155–170.
- VEČERKOVÁ, E.: *Náboženské průvody v kalendářním cyklu svátků a slavností. Na okraj studia*. In: Tarcalová, L. (ed.): *Slavnostní průvody*. Uherské Hradiště 1994, s. 23–44.
- ZUBER, R.: *Lidová zbožnost a poutě na Moravě v 18. století*. Studie Muzea Kroměřížska 91, 1992, s. 74–86.
- ZUBER, R.: *Osudy moravské církve v 18. století (II)*. Olomouc 2003.

Summary

Consignatio processionum... and its contribution to the knowledge of Moravian Baroque pilgrimages

Similar to other advanced semiotic systems, we differ three aspects in the magic fairy-tale – creation The study deals with the analysis of the source *Consignatio Processionum ex Decanatus Parochii in Marchionatus Moravia existencibus annue Duci Solitarum (1771*, written in Latin and deposited in the archive funds of the Olomouc Consistory, which brings knowledge concerning pilgrim activities in Moravia, or, more precisely, in the diocese of Olomouc in 1771. The source lists 448 locations in total, from which people made collective pilgrimages or processions, several villages from one parish frequently setting off on a common pilgrimage. On the basis of the analysis of *Consignatio processionum [...]* we can find out that during 1771, pilgrims from the whole of the diocese of Olomouc set off on journeys to 328 places. Out of these 328 places, 91 were places of pilgrimage of varying

importance (including places abroad), in further 70 places we cannot claim with certainty that we deal with a place of pilgrimage of local importance, or if people made a pilgrimage there in connection with the church or chapel patronal feast day. On the basis of the established data, we can form an idea about the density of the pilgrim traffic, the number of the places visited, or for example the destinations of the pilgrims beyond the borders of Moravia (whether Polish Częstochowa, Hungarian Šaštín, or Styrian Mariazell), and a number of other factors connected with carrying out collective pilgrimages.

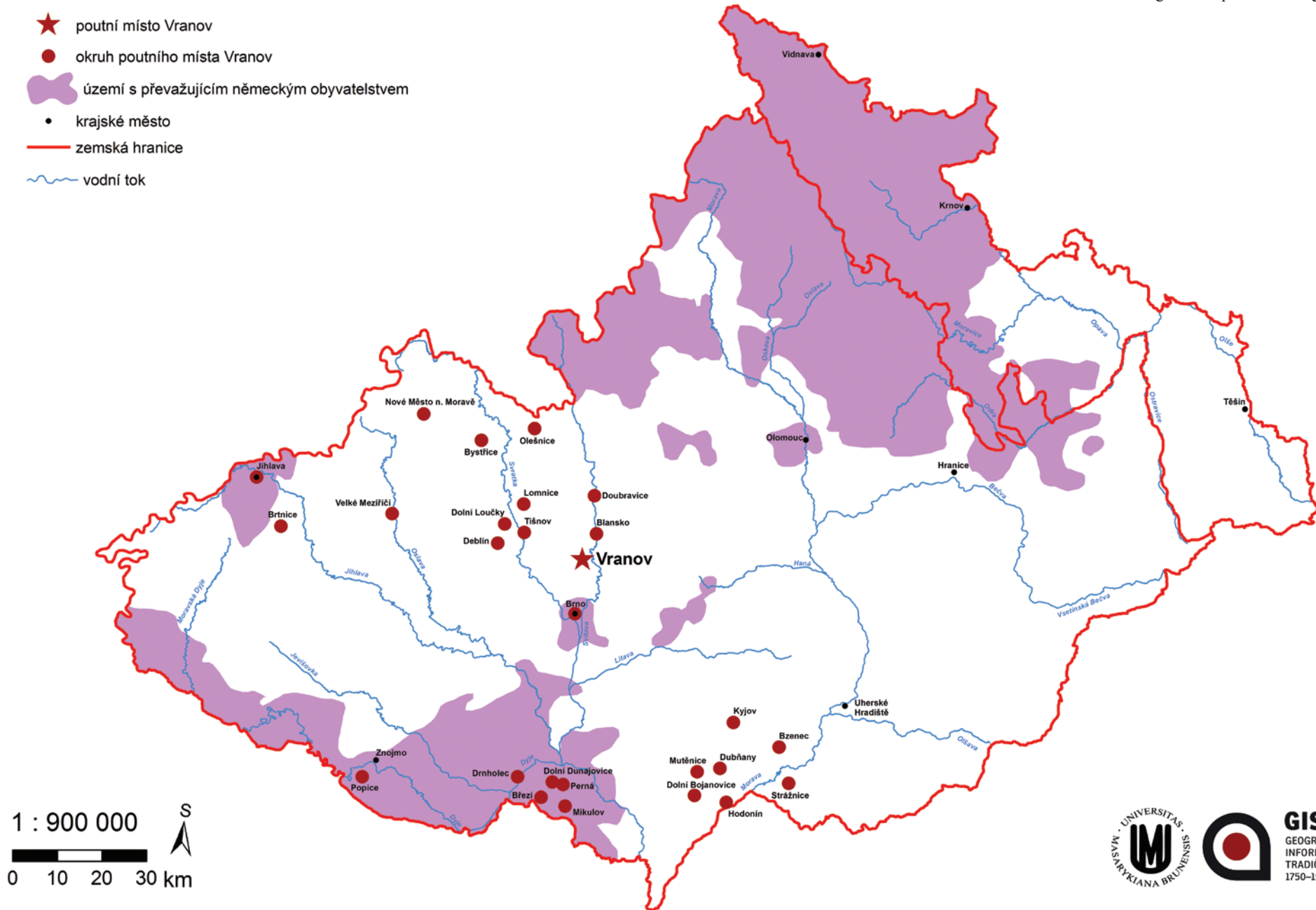
Key words:

pilgrimage – place of pilgrimage – religious confraternity – Moravia – the diocese of Olomouc – feast day – early modern period

POUTNÍ OKRUH VRANOVSKÉ PANNY MARIE (STAV V ROCE 1771)

Kartografické zpracování: Mgr. Roman Malach.

- ★ poutní místo Vranov
- okruh poutního místa Vranov
- ◐ území s převažujícím německým obyvatelstvem
- krajské město
- zemska hranice
- ~ vodní tok

GISTRALIK
 GEOGRAFICKÝ
 INFORMAČNÍ SYSTÉM
 TRADIČNÍ LIDOVÉ KULTURY
 1750-1900

OKRUH POTNÍCH MÍST LOKÁLNÍHO DOSAHU SPOJENÝCH S PŮSOBENÍM NÁBOŽENSKÝCH BRATRSTEV (stav v roce 1771)

Kartografické zpracování: Mgr. Roman Malach.

poutní místo náboženského bratrstva

- ★ Bučovice
- ★ Knínice u Boskovic
- ★ Pustiměř

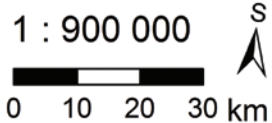
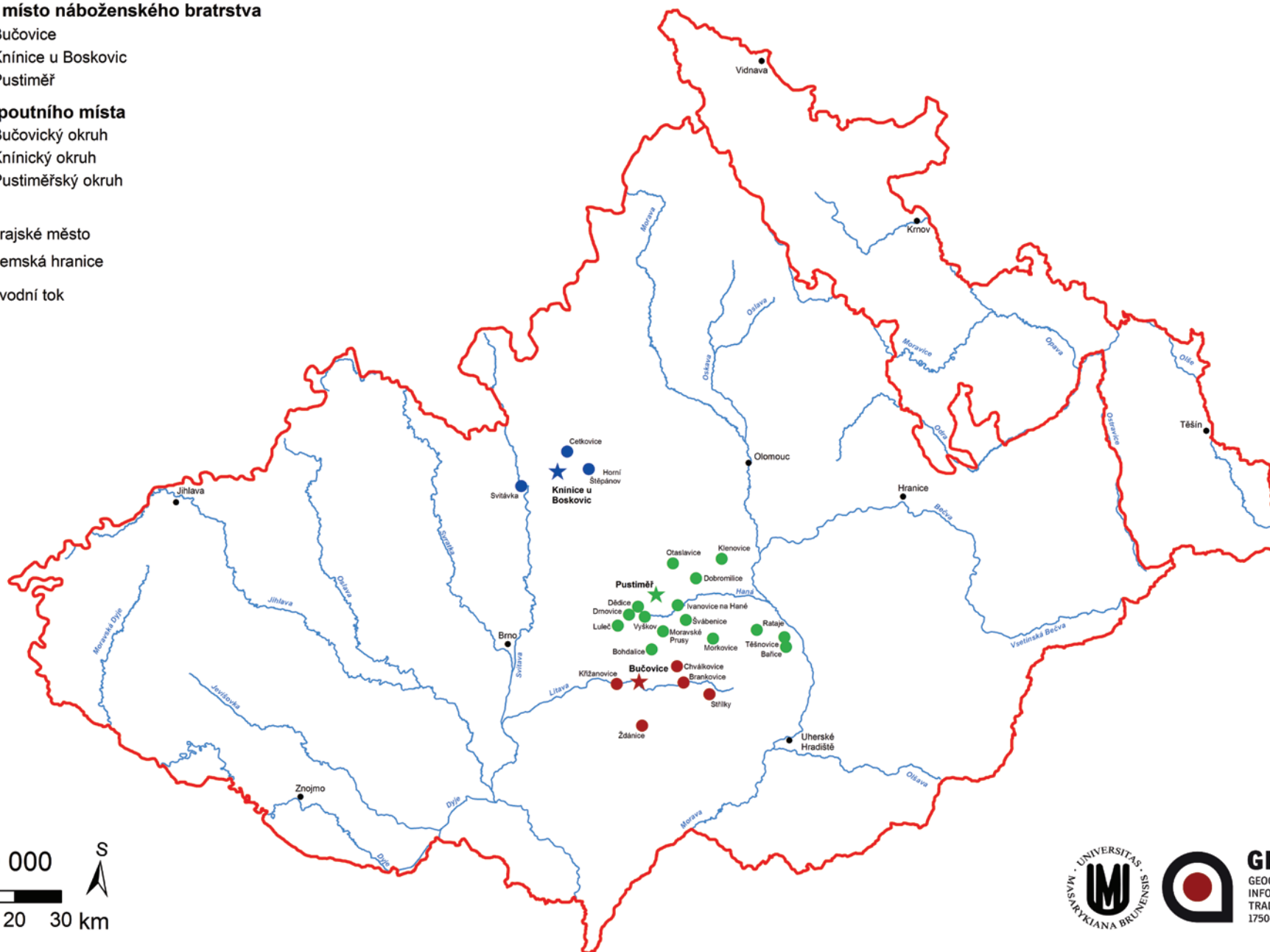
okruh poutního místa

- Bučovický okruh
- Knínický okruh
- Pustiměřský okruh

- krajské město

— zemská hranice

— vodní tok

K špecifikám zobrazovania priestoru v slovenskej čarovnej rozprávke

PhDr. Martina Bocánová, Ph.D.

Katedra etnológie a mimoeurópskych štúdií Filozofickej fakulty Univerzity sv. Cyrila a Metoda, Herdovo námestie 2, 917 01 TRNAVA
martina.bocanova@ucm.sk

Jazyk patrí v ľudskej spoločnosti k základným prostriedkom, pomocou ktorého sa ľudia vyjadrujú o svete, človeku, o jeho duchovných a fyzických skúsenostiach. Je to prostriedok, ktorý umožňuje orientovať sa „v“ a „do“ budúcnosti, uchovávať spomienku na minulé obdobia v celej rôznorodosti, reflektovať prítomnosť.¹ Jazyk umožňuje obsiahnuť v relatívne krátkom čase obrovské množstvo poznatkov založených na intelektuálnej práci a skúsenosti ľudí predchádzajúcich generácií, ale i tej súčasnej. Taktiež umožňuje prechod medzi skúsenosťou a reflektovaným prežívaním jednotlivca k svetu názorov a predstáv, ktoré už nie sú založené na výhradne priamom vzťahu k viditeľnej, prežívanej, hmatateľnej, priamo zažitej skutočnosti. „*Jazyk v sebe obsahuje už v zárodku onú inteligentnú prácu, ktorá sa prejavuje pri tvorbe pojmu, jednak ako vedeckého pojmu, i ako určitej logickej jednoty formy.*“²

Samozrejme, jazyk eviduje nielen rozmanitosť okolitého, ale i vnútorného sveta človeka preto je preň nevyhnutné pracovať na rôznych úrovniach. Reflektuje neustálu zmenu a premenu obsahových a výrazových kvalít skutočnosti, je však pre neho nutné zahŕňať v sebe znaky, ktoré vykazujú určitú stálosť formy a obsahu. Najjednoduchšia orientácia človeka vo svete reálnych vecí a jazyka je viazaná na zmyslové prežívanie. Toto zmyslové prežívanie a existencia vo fyzickom svete v priamom vzťahu k ľudskému telu sa prejavila silne v orientácii jednotlivca v priestore a v čase.³ Orientácia v priestore významovo viazaná na ľudské telo nevymizla ani v súčasnosti, i keď je ukotvená skôr v slovných zvratoch (zmiznúť niekomu z očí, pripustiť si niekoho k telu, držať si niekoho od tela, mať niekoho poruke, stáť niekomu

1 V kontexte skúmanej témy upriamujeme pozornosť na to, že jazyk je vnímaný ako zásobnica, ktorej obsahom je duchovné bohatstvo nazhromaždené celými generáciami. Na tieto akumulované obsahy môžeme nazerať z rôznych hľadísk a rôzne ich diferencovať. Texty sú hierarchizované podľa toho aký význam im prikladajú členovia daného spoločenstva. Prvým krokom k poznávaniu a analýze textov je určenie faktorov, ktoré ich identifikujú, resp. kritérií, na základe ktorých sa vymedzujú a ako s nimi členovia spoločenstva zaobchádzajú. Texty sú odrazom vnímania, prežívania a vysvetľovania si reality, pri akceptovaní výrazových prostriedkov, ktorými sú konštruované a spôsobov uchopenia špecifickej problematiky. DOLNÍK, J.: *Jazyk, človek, kultúra*. Bratislava 2010, s. 81–82.

2 CASSIRER, E.: *Filozofie symbolických forem I*. Praha 1996, s. 30–31.

3 THUAN, Yi – Fu: *Przestrzeń i miejsce*. Warszawa 1987.

za chrptom...), ktorých zmysel je ukrytý inde, ako v priestorovej lokalizácii. Dokonca aj tam, „*kde už jazyk pri vyjadrovaní čisto myšlienkových vzťahov dospel k veľkej slobode a abstraktnej jasnosti, presvitá spravidla ešte veľmi zreteľne starý priestorový význam a tým sprostredkovane základný zmyslovo materiálny význam, z ktorého toto označenie pôvodne vyšlo.*“⁴

E. Cassirer poukazuje na fakt, že pokiaľ má jazyk nadobudnúť schopnosť vyjadrovať sa v abstraktných termínoch (sem môžeme zaradiť aj používanie symbolov a znakov a ich chápanie), je nevyhnutné, aby sa vymanil z väzby na pôvodné, prvotné prepojenie s fyzickým zmyslovo vnímateľným svetom, z priestorových vzťahov definovaných vlastným telom a jeho vzťahu k okoliu.

Ludová prozaická tvorba je umením pamäti. Podobne ako individuálne vedomie disponuje určitými mechanizmami pamäti, tak isto aj kolektívne vedomie pracuje na špeciálnych princípoch. Pokiaľ sa v kultúre objavujú určité faktory, ktoré dané spoločenstvo považuje za potrebné uchovať, aktivizujú sa mechanizmy kolektívnej pamäti.⁵ V prípade našej kultúry v súčasnom štádiu je takýmto mechanizmom písmo, vďaka ktorému sa uchovávajú významné a predovšetkým prelomové situácie v dejinách spoločenstva. Písmo tak má možnosť fixovať ojedinelé, výnimočné situácie, ktoré sa vymykajú z bežného poriadku života spoločnosti (revolúcia, prírodné katastrofy, prevraty, nové myšlienky...). Pre spoločnosť, ktorá sa orientuje na výnimočné udalosti a nie prioritne na pravidelne sa opakujúce, je písmo nevyhnutné. Ide o spoločnosť s výrazne rozvinutým príčinnno-následným dejinným myslením a vysokou vnímavosťou voči času.⁶

Nielen v minulosti existovali, ale aj v súčasnosti poznáme spoločenstvá, pre ktoré je prioritou zachovať správu o poriadku sveta, o stabilite a nemennosti.⁷ Kultúra, pre ktorú je dôležité zachovať správu o poriadku sveta sa „*neorientuje na rozširovanie počtu textov, ale na opakovanú reprodukciu textov raz navždy daných, vyžaduje si stavbu kolektívnej pamäti.*“⁸ Takáto kultúra je viazaná na pamäť, rituál, obrad. Pamäť zohráva významnú úlohu, tak isto ako aj rozprávač, ktorý si na zapamätanie veľkého množstva údajov vypomáha určitými pomôckami, ktoré sú predmetom skúmania poetiky (mnemotechnické pomôcky, stabilné popisy, rozprávačské kliše...).

Pre vysvetlenie a pochopenie sveta a seba samého človek vytvára určité paradigmy, ktoré mu pomáhajú orientovať sa vo svete a vysvetľovať si ho.⁹ Tu zohráva

4 CASSIRER, E.: *Filozofie symbolických forem I.*, c. d., s. 165.

5 HALLBWACHS, M.: *Kolektivní paměť*. Praha 2009, s. 50–92.

6 LOTMAN, J. M.: *Text a kultúra*. Bratislava 1994, s. 21.

7 ASSMAN, J.: *Kultura a paměť*. Praha 2001, s. 62–69, 79–82.

8 *Tamtiež*, s. 21.

9 Pri voľbe paradigmy je najvyšším meradlom súhlas spoločnosti. Paradigma predstavuje súbor vier, presvedčení, znalostí, vedomostí, metód, okruhov problémov a spôsobov ich riešenia, ktoré spoločnosť v danom priestore a čase prijíma za vlastné. KHUN, T.: *Struktura vedeckých revolúcií*. Praha 1997, s. 108.

nezanedbateľnú úlohu jazyk ako médium prenosu a uchovávanía informácií. Rozprávaním o svete sa vytvára jeho obraz v ľudskom vedomí, svet či už okolitý, alebo individuálny, vnútorný sa realizuje a sprítomňuje cez jazyk. Takýmto spôsobom je interpretovaný a takto mu ľudia rozumejú.

Jazyk je spoločenským produktom a má nesmierny význam. Využíva sa na prenos informácií veľmi rôznorodého obsahu, uchováva spomienku na významné obdobia, činy minulosti – či už osobnej, alebo spoločenskej a umožňuje jednotlivcovi, ale aj spoločnosti vyvarovať sa nebezpečného konania a zvoliť si orientáciu, ktorá najlepšie vyhovuje súčasným zámerom.

Jazyk folklórneho diela má svoje špecifiká, je naplnený dvojznačnosťou, poetickými výrazmi, symbolmi, môžeme ho hodnotiť ako polysémantický a nejednoznačný. Viacvýznamovosť sa preukazuje napríklad pri rozprávaní o tabuizovaných témach, kedy sa využívajú rôzne spôsoby akými sa k téme vyjadrovať.¹⁰

V rozprávke je prezentovaný určitý obraz sveta,¹¹ ktorý je zobrazovaný bezprostredne, bez využitia symbolov, či metafor, ale aj typ priestoru, ktorý sa popisuje práve cez ne, nepriamo. Aj v čarovných rozprávkach vystupujú reálne postavy z každej spoločenskej vrstvy, nachádzame tu zvieratá, sú tu popisované reálne spoločenské, rodinné vzťahy, rovnako ako magické miesta a nadprirodzené bytosti. Hlbšiu vrstvu tvoria archaické spomienky na stredovekú spoločenskú štruktúru,¹² ale v časovom slede nachádzame aj staršie vrstvy, ktoré je možné analyzovať.¹³

Pojmové rozčlenenie priestoru

V kontexte akceptovanej novovekej paradigmy rozčleňujeme svet na *subjektívny* a *objektívny*. Pod termínom objektívny rozumieme priestor, ktorý je matematicky vyjadriteľný a fyzikálne uchopiteľný, podrobený fyzikálnym zákonom, často priestor abstraktný. Ide teda o priestor, ktorý je na človeku, subjekte, hodnotovo

10 K tabuizovaným témam vo folklóre zaraďujeme oblasti lásky (sexuality) a smrti. Pri ich tematizovaní sa využíva široká škála špecifických poetických výrazových prostriedkov.

11 T. S. Khun hovorí o skupinovej dôvere v určitý obraz sveta. Za dôležitý faktor teda považujeme aj znalosť toho, ako sa človek naučil vidieť svet okolo seba, aké analógie boli pre neho prijateľné, ako používal symboly, a znaky, aké boli jeho spôsoby vyjadrovania sa o svete a životných skúsenostiach. V rámci prijímanej koncepcie ide o poznanie odlišnej paradigmy uplatňovanej na vnímanie a chápanie sveta. „Jeden zo základných postupov, ktorým sa členovia nejakej skupiny – nech už ide o celú kultúru alebo odbornú podskupinu v nejakej kultúre – učí vidieť tú istú vec, keď sú vystavení rovnakému podnetu je ten, že sa im ukazujú vzorové príklady situácií, ktoréktoré sa už ich predkovia naučili vidieť ako vzájomne podobné a odlišné od situácií iných druhov.“ KHUN, T.: *Struktura vědeckých revolucí*, c. d., s. 191.

12 Rozširujúco napríklad HASTRUP, K.: *Cosmology and Society in medieval Iceland. A Social Anthropological Perspective on World – Wiew*. *Ethnologica Scandinavica* 11, 1981, s. 63–78.

13 PROPP, V. J.: *Morfologie pohádky a jiné studie*. Jinočany 1999; ПРОПП, В. Я.: *Фольклор и действительность*. Москва 1977; ПРОПП, В. Я.: *Русская сказка*. Ленинград 1984. MARČOK, V.: *O ľudovej próze*. Bratislava 1978.

a obsahovo nezávislý a riadi sa určitými prírodnými zákonmi, ktoré majú platnosť a sú verifikovateľné. Takýto typ priestoru je v rámci dejinného vnímania mladší, umožňuje „myslieť“ priestor bez toho, aby sme sa v ňom nachádzali ako logický konštrukt, prípadne priamo sa v ňom reálne vyskytovali. Je nutné prihliadať na skutočnosť, že takýto priestor nie je prioritne závislý na zmyslovom vnímaní, javí sa ako „*myšlienkový, geometrický, matematický priestor*“. K dosiahnutiu pochopenia takéhoto typu priestoru je nutná abstrakcia, preniknutie do „*myšlienkového priestoru čistej matematiky*“.¹⁴

Objektívny alebo matematicky vyjadriteľný priestor prezentuje vnímanie jednotlivých častí priestoru ako rovnorodých a homogénnych. Štruktúra objektívneho priestoru je po obsahovej stránke rovnaká, pohyby v rôznych smeroch matematicky vyjadriteľné a predstavujú rovnocenné prvky a pohyb na ktorý sa nevzťahujú hodnotové charakteristiky. To znamená, že hlavné smery, ktoré sú hore, dolu, vpravo, vľavo a stred sú rovnocenné.

Definície objektívneho priestoru majú ambíciu uchopiť priestor bez ťažiskového postavenia človeka, ktorý by mohol byť jeho modifikujúcim faktorom.¹⁵

Subjektívny priestor je priestor, ktorý sa viaže na zmyslové vnímanie, duševné prežívanie človeka a jeho fyzickú existenciu definovanú konaním a prežívaním v priestore. Je odlišný od priestoru „čistého“, „logického“ poznávania a reflexie. Subjektívny priestor je charakteristický tým, že je plastický, premenlivý v závislosti na človeku, je ho možné viazať s jeho určeniami hodnoty, nie je homogénny a ako celok, a samozrejme aj jeho časti, majú svoj špecifický obsah. Jednotlivé smery v priestore ako sú hore, dolu, vpredu, vzadu a stred nie sú zameniteľné a každý z nich má sebe vlastnú hodnotu. Poloha v rámci subjektívneho priestoru má svoj samostatný obsah a význam.¹⁶

Sakrálny a profánny priestor

K najdôležitejším rozdeleniam vnímania priestoru priradíme jeho delenie na priestor sakrálny a profánny. Sakrálné a profánne sa pritom chápu ako zásadne

14 Protiklad *fyziológického* priestoru a onoho *metrického* priestoru, ktorý je základom euklidovskej geometrie. Čo je dané v jednom, javí sa v druhom ako negované a naopak. Euklidovský priestor sa vyznačuje tromi základnými znakmi trvalosti, nekonečnosti a všeobecnej rovnorodosti. Všetky tieto momenty odporujú charakteru zmyslového vnímania. Vnímanie nepozná pojem nekonečna, skôr je od začiatku viazané na určité hranice schopnosti vnímať a tým na určitým spôsobom ohraničenú oblasť priestoru. CASSIRER, E.: *Filozofie symbolických forem II*. Praha 1996, s. 106.

15 Vzhľadom na dejinné vnímanie priestoru a vývoj tohto pojmu vo vzťahu k tomu, čo popisuje a reflektuje, by bolo zrejme adekvátnejšie používať termíny objektivizovaný a subjektivizovaný priestor. Pritom sa nekladie dôraz na špecifikovanie priestoru – vystihnutie jeho podstaty vzhľadom na pochopenie jeho vzťahu k realite, ale skôr na poznávací a bytostný vzťah človeka k nemu. Objektívny a subjektívny používame vzhľadom na jeho ukotvenie v úze, i keď je možné s týmito termínmi polemizovať.

16 YI – FU THUAN: *Space and Place: The Perspective of Experience*. Minnesota 1977.

odlišné svety. E. Durkheim poukázal na skutočnosť, že v histórii ľudstva sa nenachádzajú v ľudskom vedomí dve tak radikálne odlišné kategórie. Priestory nie sú pre archaické myslenie rovnocenné. M. Eliade poukazuje na skúsenosť nehomogénneho priestoru, z ktorého stredového oporného bodu sa vytvára svet.¹⁷ Ako tvrdí – prejav posvätného zakladá svet. Vytvára sa tak oporný bod, absolútny stred – priestorový aj hodnotový, zároveň orientácia v priestore, ktorá sa z neho odvíja, pričom každý smer má nielen praktickú hodnotu orientácie sa vo svete, ale aj hodnotu kozmogonickú. Objavenie stredu sveta tak predstavuje moment stvorenia sveta a jeho vymedzenia sa voči profánnemu. Stred sveta je priestorom pozitívneho, čo sa premieňa aj do slovesnej tvorby jednotlivých kultúr. „*Na to, aby bolo možné v svete žiť, je potrebné ho založiť; ale žiadny svet sa nemôže zrodiť v „chaose“ homogénneho a relatívneho profánného priestoru.*“¹⁸

Za najhlbšie precítenie posvätného priestoru tak M. Eliade považuje vnímanie seba v strede sveta. V strede sveta začína svet byť, skutočne existovať. Človek žijúci v napätí týchto rozdielov hľadá svoje miesto v strede sveta – na mieste, kde je svet neotrasiteľnou skutočnosťou, kde panujú zákony a poriadok. Ako protiklad pôsobí svet na okraji, čo najďalej od stredu sveta, svet za hranicou.¹⁹ Tak je vymedzený priestor, kde prevažuje vláda chaosu, priestor, kde prestávajú platiť pravidlá, nebezpečné miesto skúšky a preverovania. Takáto špecifikácia sa nenachádza len v mýtoch, či náboženskom myslení, ale v priebehu dejín zanecháva svoju stopu aj v ľudovej slovesnosti. Aj tu nachádzame stred, v ktorom žije hrdina, rodný dom miesto za hranicou, ktoré čaká na svojho hrdinu.²⁰

Priestor možností a konania

V rámci subjektívne vnímaného priestoru a jeho vyjadrovania vnímame priestor vo viacerých rovinách. Pre tento typ priestoru je charakteristické, že nie je prioritou vo vzťahu človek – priestor jeho meranie, či abstraktné zobrazenie (mapa), ale súvisí s bytostnou existenciou človeka v ňom. Priestor je tu vnímaný ako priestor možností a voľby. Reflektujeme ho ako súbor alternatív, ktoré je možné v danom kontexte uplatniť.²¹ V čarovnej rozprávke to vidíme na špecifických činnostiach, ktoré sa viažu k tomu ktorému typu priestoru. Priestor bezpečný, známy, priestor rodnej dediny je pre hrdinu priestorom iného správania sa a konania, či iných prejavov ako priestor za hranicou.²² „*Ten druhý svet ale nie je v stave chaosu. On iba*

17 ELIADE, M.: *Posvätné a profánné*. Praha 1994, s. 17.

18 *Tamtiež*, s. 18.

19 STARÝ, J. – FISCHEROVÁ, S. (ed.): *Mýtus a geografie*. Praha 2008.

20 BOCÁNOVÁ, M.: *Symbolika priestoru v slovenskej čarodějnej rozprávke*. Kandidátska dizertačná práca. Univerzita Komenského, Filozofická fakulta, Bratislava 2010.

21 PROPP, V. J.: *Morfologie pohádky a jiné studie*, c. d., s. 31–60.

22 HUBINGER, V.: *Svět za ohradou*. Český lid 78, 1991, č. 1, 1991, s. 1–8.

nemá poriadok totožný s poriadkom ľudského sveta, a pri porovnávaní oboch potom samozrejme môže pôsobiť na ľudského pozorovateľa dojmom chaosu a neporiadku. V skutočnosti však má svoj poriadok a pravidlá... ²³ V textoch zaznamenávame aj reflexiu a odlišenie priestoru hrdinom, napríklad pri prechode hranice (les, vodný tok, spustenie sa do podzemia). V tomto prípade sa kladie dôraz na vnímanie konajúceho subjektu (hrdina vidí ako sa úbohý kôň mení na tátoša, zvieratá s hrdinom hovoria a pomáhajú mu, meč bojuje sám od seba, stromy majú zlaté listie, voda je tu živá i mŕtva). V každom z uvedených typov priestoru sa hrdina správa určitým špecifickým spôsobom a využíva nielen svoje schopnosti, ale aj prípadnú pomoc, ktorá je taktiež viazaná na typ priestoru.

Odlíšnosť situácií a konania v závislosti na priestore je evidentná. Pokiaľ sledujeme líniu situácií, tieto sú zásadne odlišné. Situácie poznaného sveta, rodnej obce sa orientujú na sociálne vzťahy v rámci rodiny poznačené určitým nedostatkom.²⁴ Hrdinovia tu môžu byť popolvári, osoby s nižším sociálnym statusom, jediní synovia, bratia atď. Ich reakcie sú adekvátne priestoru a situáciám, do ktorých sa môžu v takomto priestore dostať.

Naproti tomu situácie v nebezpečnom priestore sú radikálne odlišné a ich dôležitým rozmerom je to, že sa viažu len na tento typ priestoru, preto ich nachádzame v jadre čarodejnej rozprávky a nie v úvode. Toto je priestor ťažkých skúšok, stretnutí s drakmi, čarodejnicami, hovoriacimi zvieratami, tu si získava čarodejných pomocníkov a čarodejné predmety. Hrdina reaguje na situáciu novým spôsobom, z človeka nízkeho spoločenského postavenia sa stáva vysokopostavený človek, nezriedka kráľ, ktorý je schopný spravodlivo a múdro vládnuť.

Prihliadnuc na predchádzajúce môžeme povedať, že človek je zasadený do priestoru v kontexte situácie charakteristickej pre neho s využívaním alternatívnych riešení, ktoré mu daný priestor poskytuje. Čarovná rozprávka tieto alternatívne riešenia neprezentuje ako napríklad román, úvahami hrdinu o možnostiach voľby, ale cez postavy, ktoré využívajú iné možnosti. Tými sú napríklad bratia, alebo priatelia hrdinu (v prípade ženských hrdiniek sestry, či už vlastné, alebo nevlastné), ktorí volia špecifické možnosti riešenia nastolenej situácie.²⁵

Popri priestore, jeho vlastnostiach a konajúcich postavách s vedomím si svojich funkcií v danej situácii, si všímame aj „adekvátnosť“ situácie a jej význam alebo zmysel. Všetky tieto prvky vstupujú do vzájomných vzťahov, v rámci ktorých sa prejavuje ich charakter a dôležitosť z hľadiska výstavby textu zo zachovaním jeho výpovednej hodnoty. V rôznych fázach deja sa stávajú prioritnými, z hľadiska definovania funkcií, jednotlivé spomenuté prvky. Napríklad význam zmeny charakteru

23 *Tamtiež*, s. 1.

24 ПРОПП, В. Я.: *Русская сказка*, c. d., s. 236–244.

25 KANOVSKÝ, M.: *Sémantická topografia ľudových rozprávok*. In: Profantová, Z. (ed.): *Folklor a folkloristika na prahu milénia*. Bratislava 2000, s. 62–65.

alternatív konania sa plne prejavuje v čarovnej rozprávke po prekročení hranice, situácia v zmysle potrestania, alebo obdarovania hrdinky sa viaže na jej predchádzajúce konanie, zmysel zakázanej komnaty sa prejaví pri jej otvorení a má vplyv na ďalší rozvoj deja. Rozprávkový text umožňuje zasahovať hrdinovi v priestore, ale aj do priestoru – to je vidieť na odklínaní krajiny a jej začarovaných obyvateľov.

Priestor vizuálne vnímaný

Prvý kontakt s priestorom je prevažne viazaný na vizuálne vnímanie. Dôležité miesto tu zastáva subjekt, ktorý vníma. Popis okolitého prostredia je v rôznej miere zodpovedajúci realite, pretože do popisu sa zákonite premieta aj prvok subjektivity (sklon popisovať faktograficky, alebo s využitím poetických prostriedkov, ktoré zachytávajú „náladu miesta“, genius loci.). Pri tomto type uchopenia priestoru zohráva významnú úlohu subjekt so svojim vzťahom k iným subjektom a objektom a schopnosť interpretovať vzájomné vzťahy.²⁶

V rámci čarovnej rozprávky je táto vizuálna skúsenosť artikulovaná ešte v výraznejšie. Keď hrdina putuje cez hory a vrchy, keď prichádza k priestoru s odlišným charakterom (začarovaný les) je táto skutočnosť zdôraznená, i keď sa môže zdať, že z logického hľadiska nadbytočne. Konštitúcia priestoru, do ktorého vstupuje svojim konaním je natoľko odlišná, že je nutné danú skutočnosť zdôrazniť. „... *videli, ako sa zelená naproti hora, prostredok bol surový, okraje boli suché*“²⁷, alebo na inom mieste „... *tu na jednej strane videl krásne zelené hory, ale na druhom boku bola hora ožlknutá ako v jeseni.*“²⁸

V čarovnej rozprávke sa odlišnosť priestorov definuje aj cez protiklad svetlo–tma. Temnota, ktorá často nastáva pri prekročení hranice do nebezpečného priestoru (hora, les) poukazuje na nezachytenosť priestoru subjektom – „*tma ako o polnoci*“. Nemožnosť používania zraku ako dôležitého zmyslu poukazuje na sčúšku, na zložitost' situácií, ktoré sú v možnosti a s ktorými sa musí hrdina určitým spôsobom vysporiadať. Zdôraznenie polnoci, ako úseku najhlbšej noci, má samozrejme aj svoj kultúrny podmienený význam – polnoc je hodina, keď prenikajú bytosti z iného sveta do sveta živých a nadväzujú s nimi kontakt. Odvolávanie sa na „*tmu ako o polnoci*“ poukazuje na iné plynutie času a iné kvality priestoru, aký mal ten, z ktorého

26 Viacerí bádatelia dnes upozorňujú na prvotnú orientáciu v priestore, ktorá sa odvíja od vzťahu vlastného tela k okolitému svetu. Vnímanie stredu, ako pozitívneho priestoru naplneného symbolickým významom, ale aj charakteristiky strán vľavo, vpravo, či orientácie hore, dolu, vpredu, vzadu samostatne i vo vzájomných vzťahoch binárnych opozícií. Napríklad: FU-TUAN, YI: *Przestrzeń i miejsce*, c. d. ELIADE, M.: *Iniciace, rituály, tajné spoločnosti. Mystická zrození*. Brno 2004.

27 POLÍVKA, J.: *Súpis slovenských rozprávok I*. Turčiansky sv. Martin 1923, s. 216 (*Bratia sebe podobní, sprevádzaní zvermi*. Spracoval A. H. Škultéty).

28 *Tamtiež*, s. 203 (*Bratia sebe podobní, sprevádzaní zvermi*. Upravené A. H. Škultéty podľa predlôh z Gemera).

hrdina prichádza. Zvláštnym časom je v našom kultúrnom priestore aj poludnie²⁹, v kontexte čarodejnej rozprávky slúžia ako hypertrofia svetla a dňa v snahe vyzdvihnúť opozitum v nastávajúcej situácii. „*Naráz sa šetko jako v noci zatmí, začne sa na kríž kráž blískať a strašne hrmeť. Hromi trjeskali jeden po druhom, zem sa zatrasla...*“³⁰ „*O dvanáctej sa zrazu celý zámok zatrasje, strašne zhrmí, po s'tenách sa ohňivje reťaze začnú roz'tahuvat', dvere sa vivalja, a jeden velikí kocúr pred ňeho na stuol vyskočí.*“³¹

V takomto odlišnom priestore čarovnej rozprávky sa stretávame s tým, že priesťor má nielen iné kvality, ale je s ním možné aj odlišným spôsobom narábať – to potvrdzujú sujeťy v ktorých je možné zmenšiť roz'lahlé zámky, premeniť ich na zlaté, strieborné, či medené jablká a odniešť si ich so sebou. V tomto prípade je možné hovoriť o zmrš'ovaní priestoru podľa potrieb hrdinu pomocou sprostredkujúceho prvku (čarovný prútik).

Vizuálne vnímaný priestor môže mať aj kvality, ktoré logicky v reálnom priestore nie sú možné a sú odrazom alebo symbolickým vyjadrením napríklad spoločenského poriadku – strom a v jeho korune rozmiestnené kráľovstvá alebo obydlia kopirujúce existujúcu, známu spoločenskú hierarchiu.

Priestor a pohyb

Osobitným faktorom, cez ktorý je možné uchopiť niektoré aspekty priestoru je pohyb v ňom. Pohyb v priestore je vyjadrením využitia možností, ktoré zodpovedajú jeho charakteru. Priestor v čarovnej rozprávke určitý druh pohybu umožňuje, alebo dokonca predpokladá a na druhej strane určitý druh pohybu obmedzuje.³² Napríklad – prechod cez rieku je možný iba za pomoci prievozníka alebo ryby, iba na jednom mieste a za určitých okolností – sľub, že sa hrdina vráti, zistí odpoveď na zložitú otázku atď. V takomto prípade sa neprijíma alternatíva, že hrdina rieku prepláva alebo si zhotoví pl' a prievozníka tak obíde.

Prechod vzduchom je veľmi špecifický, pretože sa ide o formu premiestnenia, ktorá v archaickom období nebola technicky realizovateľná. Spravidla hrdinu premiestňuje vták, ktorý má takúto schopnosť – v priestore nad povrchom zeme orol, havran, z podzemia na povrch zeme v slovenskej čarovnej rozprávke „*knocha*

29 V ľudovej tradícii sa poludnie a poľnoc považovali za hodiny duchov a mali sa prežívať v pokoji. Démoni, ktorí sa viazali na tieto časové vymedzenia boli u nás známe poludnica a poľnočnica, v Európe všeobecne známe *daemon meridianus*. CIBULOVÁ, T.: *Poludnica*. In: Botík, J. – Slavkovský, P. (eds.): *Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska*. Sv. 2. Bratislava 1995, s. 61–62.

30 POLÍVKA, J.: *Súpis slovenských rozprávok II*. Turčiansky sv. Martin 1923, s. 117 (*Tajomne zmizlá nevesta. Začarovaný zámok*. Codex diversorum auctorum A, s. 69–74, zapísal J. F. Rimavský).

31 *Tamtiež*, s. 119 (*Tajomne zmizlá nevesta. Začarovaný zámok*. Codex diversorum auctorum A, s. 69 – 74, zapísal J. F. Rimavský).

32 ПРОПП, В. Я.: *Русская сказка*, с. d., s. 189.

vták“. Tak isto ako v predchádzajúcom prípade je nutné, aby boli splnené niektoré podmienky – kŕmenie a napájanie vtáka/kmochta vtáka špeciálnou stravou a nápojmi. Vták pomáha hrdinovi z vd'ačnosti za preukázanú službu. Osobitným variantom je prenesenie v utajení, keď vták prenáša hrdinu bez toho, aby o tom vedel. Hrdina je v takomto prípade zašitý v koži alebo v mechu.

Preklenie rozľahlého priestoru si vyžaduje aj využitie čarovných prostriedkov, ktoré je možné určitým spôsobom získať, napríklad mliečové čižmy – „... *tie črievice boli tiež mliečové. Keď raz kročil, na mlieč zeme naraz kročil.*“³³ a na inom mieste „... *Keď si kto na to sedlo sadol a pošibal bičikom, hneď ho ta zaneslo, kde si pomyslel; a boty také, keď v nich stúpil, hneď bol na mlieč ďaleko,*“³⁴ alebo čarovných pomocníkov – tátoš. Práve na tomto príklade je dobre viditeľné využívanie adekvátneho spôsobu prepravy v priestore – tátoš prejaví svoje schopnosti rýchlo preklenúť veľké vzdialenosti až po prekročení určitej hranice. Vtedy mení aj svoj vzhl'ad. Z úbohého koníka, na ktorého zvláštny pôvod poukazuje v kráľovstve otca len jeho dlhý vek a ako sa neskôr ukáže, aj schopnosť hovoriť sa stáva tátoš, ktorý máva schopnosti predvídať budúcnosť, dávať hrdinovi dobré rady, prijíma zvláštnu stravu – ohnivý, či olovený obrok, má schopnosť lietať a rýchlo sa premiestňovať nielen po povrchu zeme, ale aj smerom do podsvetia. Čas putovania a priestorová rozľahlosť je vyjadrovaná najčastejšie používaním nezvyčajnej obuvi, akou sú topánky zo železa. „*Krásna panička potom riekla princovi, že ju dostane, až zoderie jeden pár železných črievic, a mizla. Princ hneď sa dal na cestu horami, dolami a starými cestami, až našiel železné črievice; tie črievice boli tiež mliečové.*“³⁵

S problémom pohybu v priestore súvisí aj problém zakliatia, ktoré vnímame ako ustrnutie v priestore a v čase. Pod zastavením sa v priestore a čase myslíme ukončenie určitého pohybu, či už ide o reálny pohyb v priestore (v čarovnej rozprávke pri plnení ťažkých úloh) alebo ukončenie, resp. pozastavenie pohybu v čase (zakliatie). Zakliatie tak predstavuje zastavenie životných funkcií prejavujúcich sa v bdení, prípadne zastavenia plynutia času.³⁶ V čarovnej rozprávke je táto konštrukcia absolútna – princezná zaspí na sto rokov, ale nezostarne, mládenci sú zakliati, vyslobodí ich brat, ktorý sa ešte len narodí, je oveľa mladší, alebo sa na cestu vydá neskôr. Bratia sa po odkliatí správajú, ako by pre nich neplynul čas a spoznávajú súrodencov len podľa určitých indícií. V kráľovstve, kde zaspáva Šipová Ruženka, po prebudení všetci pokračujú v nedokončenej práci.

Hrdinovia, do určitého momentu charakterizovaní cez činnosť, konanie v priestore, sa v ňom zastavia (skamenenie) a čas ako keby pre nich prestal plynúť.

33 POLÍVKA, J.: *Súpis slovenských rozprávok II.*, c. d., s. 124 (*Zámok pokúšania*. Zapisal S. Czambel v Zemplínskej stolici).

34 *Tamtiež*, s. 141 (*Kúpajúce sa dievčatá a tajomne zmiznutá nevesta*).

35 *Tamtiež*, s. 124 (*Zámok pokúšania*. Zapisal S. Czambel v Zemplínskej stolici).

36 Dobrým príkladom je zaspávanie na dlhý čas pod vplyvom vešty alebo vykonania zakázanej činnosti.

Možným typom ustrnutia je väznenie hrdinu v podzemí, v izbe paláca, alebo vo veži. Takýto hrdina začína konať – prejavovať sa v priestore a v čase (a taktiež v rozprávaní) až keď sa dej, v tomto momente zaujatý konaním iného hrdinu – vysloboditeľa, preniesie k nemu. V rámci techniky rozprávania je treba podotknúť, že rozprávač sa taktiež nezdržiava pri pasívnej osobe a sleduje len osobu, ktorá aktívne koná. Ide o charakteristickú črtu rozprávkovej poetiky, ktorá vyplýva jednak z rozprávačových schopností a možností, jednak je limitovaná samotnou logikou textu.

Ovládnutie priestoru

Ovládnutie priestoru súvisí so splnením úloh, ktoré sú kladené na hrdinu. Do neznámeho priestoru skúšky vchádza obozretne, priestor je pre neho nebezpečný. Pokiaľ vchádza do hory, zapaluje si oheň, na ktorom si pripravuje jedlo, ale ktorý ho aj zohrieva a chráni – predstavuje ľudský vymedzujúci prvok. Ak vstupuje do obydlija obra alebo draka, skrýva sa hrdina pod koryto, pod lavicu alebo na iné bezpečné miesto. Keď draka premôže, berie si jeho palác so sebou vo forme jablka. Strašný, temný les, kde na stromoch rastú zlaté, strieborné, či medené ratolesti sa mení po splnení úlohy na kráľovstvo so živými ľuďmi, ktorí vzdávajú osloboditeľovi hold.

Mesto obťahané čiernym súknom je viacvýznamovým symbolom, ale spomínanú paralelu je možné viesť aj v tomto prípade. V takomto meste vládne starý kráľ, ktorému hrdina pomáha (spravidla mu nachádza a vyslobodzuje dcéru). Po vykonaní hrdinského činu sa mládenec stáva kráľom – preberá priestor starého kráľa a zmenu je možné vidieť aj v zmene farby súkna. Tú istú situáciu pozorujeme aj pri falošnom hrdinovi, ktorý si chce vziať princeznú za manželku neprávom. Zmena farby súkna, ktorým je mesto obťahané sa neviaže na hlavného – kladného hrdinu, ale súvisí s odstránením nebezpečenstva a nastolením nového poriadku.³⁷

V niektorých prípadoch sa hrdina stáva kráľom sobášom s princeznou, ale osvojenie priestoru nie je dokonalé. Okolo paláca sú lesy, charakterizované ako temné a vládne v nich negatívna postava, napr. čarodejnica. Pokiaľ svoju úlohu hrdina zvládne, lesy sa zazelenajú, v niektorých prípadoch sa zmenia na obývané dediny, odkľajú sa zakliati ľudia. Až v tomto momente hrdina ovládne priestor ako kráľ.

Ovládnutie priestoru v inom kontexte vidíme tam kde hrdina zastavuje zámok, dom, alebo chalúpku na vtáčej nôžke „*Lomidrevo kázal mu, aby ho dočkal, a sám šiel proti tomu svetlu, až pred sebou videl medený zámok, ktorý tak naďaleko sviatil a na stračej nohe sa triasol, takže nijako nebolo možno do neho. Lomidrevo dupol raz nohou a zámok zastal.*“³⁸ Zastavenie pohybu domčeka je jeho ovládnutím, ktoré

37 KOPALIŇSKI, W.: *Slownik symboli*. Warszawa 1991, s. 53–54, 55–58.

38 POLÍVKA, J.: *Stúpis slovenských rozprávok I.*, c. d., s. 266 (*Tri princezny unesené pod zem a oslobodené*).

je zdôraznené aj tým, že sa doň môžu otvárať dvere. „*Lomidrevo tri razy dupol a hneď zámok stál ako prikovaný a brána sa rozletela.*“³⁹

Vnímanie priestoru je, popri vnímaní času, základným konštrukčným elementom archaického sveta.⁴⁰ V najstaršom období nebol chápaný abstraktne, ani ako celok, ktorý je možno deliť na rovnocenné časti. Neznámy bol pojem geometrického priestoru (takýto spôsob vnímania sveta, nie označenie). V rámci tohto modelu myslenia bol priestor definovaný odlišne. Nebol homogénny, ale heterogénny a jeho časti neboli rovnocenné. Každá časť bola naplnená nejakým obsahom, vzťahovali sa na ňu hodnotiace kategórie dobra a zla, ich rozpoznanie bolo pre človeka i kolektív bytostne dôležité. Každý typ priestoru bol spájaný s odlišným typom správania sa a konania. To znamená, že jednotlivé priestory nebolo možné ľubovoľne zamieňať. Priestor bol v rozprávaní oživený bytosťami reálneho i iného sveta, nebol v tomto momente odmysliteľný od svojho obsahu. Každý jeho úsek bol naplnený sebe vlastným významom a charakteristickým obsahom. Zvláštny charakter každého úseku priestoru bolo možné zažívať osobnou skúsenosťou. Racionalizácia priestoru v našom zmysle vnímania tohto termínu tu nemala miesto, pretože ako sme už spomínali, ku každému priestoru boli viazané špecifické hodnotové pocity a každý sa individuálnym spôsobom dotýkal ľudskej existencie. Vnímanie času a priestoru a jeho prežívanie nie je vrodenu záležitosťou, ale kultúrne podmieneným prvkom. Kategória priestoru nebola vnímaná ako objektívna forma existencie hmoty.⁴¹

Pre archaické spoločnosti je charakteristický iný typ vnímania priestoru – typ, ktorý sa opiera o zmyslovú a duchovnú skúsenosť a je limitovaný hranicami, ktoré ich určujú. Až prekonaním tohto stupňa nazerania na svet je možné prejsť i k schopnosti uchopiť svet ako matematickú, alebo geometrickú konštantu. Oba tieto náhľady predstavujú dve paradigmy, ktoré nám umožňujú určitým spôsobom vnímať svet a orientovať sa v ňom.

Vnímanie sveta v ranných fázach vývoja názorov na neho predstavuje zložitý systém s vnútorne členeným priestorom podľa hodnotových kritérií – svet „pozitívny a negatívny.“ Jednotlivé miesta naplnené pozitívnym alebo negatívnym obsahom môžu spolu susediť bez toho, aby sa vzájomne narušali, ale je možné, za určitých okolností, prechádzať hranicu medzi nimi. Pokiaľ sa nadväzuje nejaký kontakt medzi týmito svetmi, je to začiatok zápletky. Prvotný kontakt môže vychádzať z nebezpečného priestoru alebo z priestoru pozitívneho.

39 *Tamtiež*, s. 267 (*Tri princezny unesené pod zem a oslobodené*).

40 MELETINSKIJ, J. M.: *Poetika mýtu*. Bratislava 1989, s. 194–199.

41 V súčasnosti sa preferuje paradigma, ktorá vníma svet ako matematicky vyjadriteľný, názory naň sa opierajú o ratio a svet/priestor sa charakterizuje kvalitami, ktoré sa neopierajú len o zmyslovú skúsenosť a individuálne prežívanie. Obsah termínov, ktoré vyjadrujú priestor ako číslo, matematickú entitu, hovoria napríklad o nekonečnej deliteľnosti, ktorá je pre zmyslové vnímanie nedostupná. Súčasny človek si vysvetľuje svet ako nekonečný, spojený, jednotný, v rámci priestoru je možné bez problému abstrahovať od jeho obsahovej naplně.

V prvom prípade sa ide o sujeta, kde z nebezpečného priestoru vychádza postava, ktorá nadväzuje kontakt s ľuďmi z pozitívneho priestoru, deje sa často tak, že ponúka materiálne statky (prvoplánové naplnenie potrieb človeka) a žiada za to protihodnotu, ktorá však pri porovnaní vykazuje oveľa vyššiu cenu – dieťa, ľudský život. Sem patrí napríklad sujet o čiernej paničke z rozprávky o Zlatovláske, kde čierna pani za peniaze a dary si vyžiada dieťa bedára. Týmto prienikom jedného sveta do druhého pomocou určitého prvku (v tomto prípade bytosti z iného sveta) sa začína zápletka čarovnej rozprávky. Ide o určitý typ vylákania človeka do priestoru nebezpečenstva, ktorý je autoritatívne podporený sľubom, prípadne prísahou rodiča. Záväznosť sľubu je teda zvýraznená napríklad záchranou otca pred smrťou, v tomto prípade samovraždou, záchranou jeho rodiny poskytnutím prostriedkov použiteľných na záchranu pred smrťou hladom, aktom obdarovania a samozrejme sľubom, prísahou rodiča, ktorá zaväzuje aj jeho potomka. Je zaujímavou skutočnosťou, že postavy z iného sveta ponúkajú bohatstvo, ktoré sa ako vieme spája s podsvetím, s podzemím a žiadajú to, čo v tomto svete nie je, alebo preň nie je prirodzenou súčasťou – ľudský život. Pokiaľ sa aj chcú ľudia z takéhoto sľubu vymaniť, napríklad vykúpením, vrátením darov, tie bytosti z iného sveta neprijímajú. Skutočnou hodnotou pre bytosti spoza hranice je totiž niečo iné.

V druhom prípade ide o opačný postup. Ľudia prechádzajú z pozitívneho priestoru do priestoru negatívneho dobrovoľne a ak by sa malo hovoriť o nátlaku, tak sa ide o tlak priamo neartikulovaný – bieda, nedostatok peňazí, prípadne hľadanie si životnej partnerky.⁴² Tieto dejové osnovy sú charakteristické predovšetkým pre rozprávky, kde je hlavným hrdinom muž.⁴³ Do tejto skupiny môžeme zaradiť aj „náhodné“ zablúdenie, keď sa hrdina dostáva do nebezpečného priestoru tak, že nasleduje kľbko, jabĺčko (ženské hrdinky), alebo „*ide kam ho oči vedú, pre slyz ani nevidí*“, nasleduje čriedu oviec (charakteristické prevažne pre mužské hrdinov rozprávok).

„Dlho išli spolu a tri ovečky sa ida cestou pásli pred nimi, dlho išli po všelijakich krajoch žeznámich a nič sa jim nepřihodilo na ceste; žili z ovocja a korjenkou. Lež jeden večijer prišli do jednej hori – tu si sadli po stromi hustje vihladnutí, ustati a vysmadnutí – a starali sa čo jest budú.“⁴⁴

Uvedené slovné spojenia poukazujú na cestu človeka, ktorá nie je vedená prvoplánovo rozumovo, ale dáva sa priestor náhodnosti, emocionalite, prírode. Okrem

42 ПРОПП, В. Я.: *Русская сказка*. Ленинград 1984, s. 173–201.

43 Rozprávku môžeme definovať cez ústredného hrdinu, ktorým je muž alebo žena. To, ako boli muž a žena vnímaný v určitom čase a priestore poukazuje aj na zmenu charakteru príbehu. Pozitívne vnímaná ženská-hrdinka musí osvedčiť svoju oddanosť, pokoru, nezištnosť, pracovitosť, vernosť, tichosť, kým muž zasa autoritu, rozhodnosť, múdrosť, nebojnosť, schopnosť sa presadiť. ПРОПП, В. Я.: *Русская сказка*, c. d., s. 187–188.

44 POLÍVKA, J.: *Súpis slovenských rozprávok I.*, c. d., s. 168 (*Princezná obetovaná drakovi a neznámy osloboditeľ*. Zapísal Š. Kováč). Text sa nachádza v Národnom Zábavníku na rok 1845/46, s. 29–34.

toho rozlišujeme subjekty, kde sa v úvode nachádza jasný cieľ (veľmi často hľadanie nevesty), ale cesta k nej je nejasná. Prvok neistoty nachádza tak svoje uplatnenie pri výbere cesty, kde sa týmto poukazuje predovšetkým jednak na obťažnosť cesty (v textoch, kde sa poukazuje na skutočnosť, že táto cesta prinesie každému odvážlivcovi smrť), alebo sa kladie dôraz na hľadanie novej, „nevýšliapanej“ cesty vo svete (tento motív nachádzame aj v európskych hrdinských eposoch, ktoré kladú dôraz na individualitu).

V „latentnom“ stave, ktorý je záchytným a odrazovým bodom pre rozprávanie založené na prechode hraníc medzi dvomi svetmi, môžu vedľa seba spomínané priestory koexistovať.⁴⁵ Dalo by sa povedať, že tieto priestory existujú vedľa seba v určitej pasivite, alebo potencii, keď sa jeden o druhý nezaujímajú, resp. sa o seba nezaujímajú prvky, ktoré ich charakterizujú – bytosti z iného sveta – ježibaba, rozprávkový hrdina – človek. Reálny konflikt nastáva vtedy, keď je nadviazaný priamy kontakt s určitou osobou z iného sveta (ježibaba, obor, zakliata panna atď.).⁴⁶

Ako príklad si berieme známy subjekt slovenskej čarovnej rozprávky, kde začarovaná – nebezpečná hora je charakterizovaná zásadnou odlišnosťou aj v jej vzhľade, ktorý je veľmi výrazný. V subjektoch tohto typu sa označuje ako suchá, zožltnutá a úplne odlišná od okolia. Nezvyčajná odlišnosť poukazuje na hodnotovú odlišnosť priestoru, ktorého hranice je dokonca možné priamo z bezpečia pozitívneho priestoru nahliadať.

„Jedno ráno hrdina díval sa oblokom kráľovského zámku a tu na jednej strane videl krásne zelené hory, ale na druhom boku bola hora ožltnutá ako v jeseni. Dozvedel sa, že je to zakliata hora, v ktorej už veľa ľudí pohynulo, lebo kto raz do nej vstúpil, viacej sa nevrátil. Šuhaj šiel na poľovačku a tu vyskočila proti nemu liška. Pustil za ňou i so zvermi, ale ju nemohol dohoniť. Namrzol sa a zakliak, čo predtým nikdy neurobil. Zrazu mu liška skapala s očí, lebo len na to čakala (nad nevinným nemala moci), a on sa videl v hustej hore, kde bola tma ako o polnoci.“⁴⁷

Na nebezpečnosť priestoru definovaného ako zakliata hora poukazuje aj fakt, že veľa ľudí v nej zahynulo. Ľudský život je v tomto kontexte vnímaný ako najvyššia hodnota. Ohrozenie najvyššej hodnoty znamená poukázanie na intenzitu nebezpečenstva, ktoré v tomto priestore je prítomné. Takéto zvýraznenie je možné len v kultúrach, kde je ľudský život skutočne vnímaný ako najvyššia hodnota. Maximálne nebezpečenstvo sa teda definuje práve cez ohrozenie najvyššej hodnoty.

45 Poukazujeme na koncepciu sveta, lepšie povedané na ďalší jej aspekt, kde vedľa seba môžu koexistovať aj priestory so zásadne odlišnými atribútmi bez toho, aby sa vzájomne ovplyvňovali natoľko, že jeden z nich pozmení svoju štruktúru. POLÍVKA, J.: *Súpis slovenských rozprávok I.*, c. d., s. 216 (*Bratia sebe podobní, sprevádzaní zvermi*. Zapisal A. H. Škultéty).

46 Je nutné podotknúť, že hrdina vždy rozpoznáva, že sa nachádza v nebezpečnom priestore – ešte skôr, ako s takouto postavou príde do kontaktu.

47 POLÍVKA, J.: *Súpis slovenských rozprávok I.*, c. d. s. 203 (*Bratia sebe podobní, sprevádzaní zvermi*. Zapisal A. H. Škultéty podľa predloh z Gemera).

V symbolickej rovine sa maximálne ohrozenie človeka, s prihliadnutím na rozprávkovú sémantiku, prezentuje aj „zakliatím“. Zakliatie, čiže znehybnenie v rámci rozprávkového deja je určitým ekvivalentom ohrozenia normálneho života, ekvivalentom smrti. Znehybnenie v pohybe – zakliatie sa deje v rozprávke vo fáze, keď je hrdina na ceste, avšak od konečného vyriešenia ťažkej úlohy ho delí len málo. V tejto fáze býva zastavený, aby mohol dej pokračovať v súlade so zásadami poetickkej výstavby rozprávkového textu s ďalším nositeľom deja. Zakliatie sa môže realizovať v zásade v troch líniách. Zakliatie na kameň, čo vnímame ako hraničný typ zakliatia, pretože v takejto forme nemôže zakliaty človek žiadnym spôsobom komunikovať so svojim potenciálnym záchrancom.

Druhým typom je zakliatie na zviera. Zviera komunikuje s človekom a prípadne mu aj pomáha, avšak neprežradí mu svoju identitu. Nakoniec je to zakliatie, ktoré sa neprejavuje zásadnou zmenou vonkajšieho vzhľadu, ale symbolicky určitým atribútom, ktorý sa zvýrazní – zakliate dievča, ktoré má čiernu farbu. Zakliatie je zastavením tu vystupujúcej osoby, ktorá je nositeľom deja a spája sa s prenesením aktivity a tým aj rozprávania na inú postavu.

Priestor, čas a preskupiteľnosť hranice

Zmeny charakteru priestoru nám poukazujú často na veľmi závažné zmeny vo vnímaní priestoru – jeho pozitivity alebo negativity vzhľadom na človeka a jeho konanie. Už sme poukázali na to, že môže ísť o zmeny vizuálne vnímané – hora je uprostred leta žltá ako na jeseň, nežije v nej divá zver atď. Poznáme však aj iné prvky, ktoré nám umožňujú charakterizovať priestor odlišným spôsobom.

V textoch čarovných rozprávok sa často stretávame so zvýraznením nebezpečenstva aj pomocou temporálnych indícií. Tento elementárny príklad poukazuje na to, že priestor je nutné vnímať aj v súvislosti s časom. To znamená, že ho nevnímame len geograficky, ale ako „časopriestor“. Rôzne miesta sa môžu stať veľmi nebezpečnými práve tým, že sa v nich jednotliviec nachádza alebo tam vykonáva nejakú činnosť v nevhodnom čase. Zakikiríkanie kohúta, hlahol zvonov alebo západ slnka vytvárajú nové možnosti preskupenia, či zahmlenia hraníc a poskytujú možnosť premeny skutočnosti.

„Tak urobili a ten frajer už mal milu na rukach, už jú vjadol sebo do hrobu von dvermi. Vtom zakikirika na polnoc kohút. Striguon z peci spadnul a láda mu z chrbta odfrkla a van sa na kolomas obrátil⁴⁸ alebo na inom mieste. Ešte mu len rukou treba po nej sjahnúť, hñed' ju má – vtom ale zatrepoce krídlami červení kohút, nat'jahñe hrdlo – a „kukurikú-na pántiku“ zaspievau. V okamžení sa rozljali dvaja umrlci na kolomaž. A okolo domčoka zavreš'ali djabolski žalostním hlasom páñi

48 POLÍVKA, J.: *Súpis slovenských rozprávok III*. Turčiansky sv. Martin 1927, s. 355 (*Svadobné košele*. Zapísal G. Reusz, Codex Revúcky C., s. 43–45).

svadobníci. “⁴⁹ „*Vtedy, keď svadobčania boli za dedinou, zakikirikal nad nimi akýsi čierny kohút, a všetci sa prepadli. Len jazero sa nad nimi zalialo a zat’ letel s nevestou preč v povetrí.*“⁵⁰

Veľmi často sa na zvýraznenie premeny používa protiklad svetla a tmy. Intenzívne vnímanie svetla ako pozitívneho elementu a jeho uctievanie v akejkolvek forme je charakteristické pre všetky indoeurópske národy. Táto pozícia je natoľko silná, že v noci sa môžu i tie najbezpečnejšie miesta stať životu, či duši nebezpečné, pokiaľ sa nevykonajú určité opatrenia. Hranica medzi nebezpečným a bezpečným svetom je v tomto prípade preskupiteľná a do istej miery priepustná, pokiaľ nie je určitým spôsobom posilnená – vďaka striedaniu dňa a noci. Hranica medzi svetmi a spôsoby jej prechodu predstavujú jedno z najnebezpečnejších úsekov v rámci rozprávkového textu, ktorých popis vypovedá, okrem iného, aj o predstavách o priestore v období formovania sa toho ktorého sujetu. Každá formulácia, ktorá sa snaží vystihnúť podstatu sveta, ktorý má reálne ohraničený koniec, je vyjadrením myšlienky o existencii hranice medzi dvoma svetmi.⁵¹

Na to, aby sme plne pochopili význam hranice je potrebná cesta hrdinu, jeho putovanie za určitým cieľom.

Priestor a rozhodovanie

Ako osobitný problém súvisiaci s vnímaním priestoru sa javí problém rázcestia, alebo križovatky. Ide o hraničný priestor, nebezpečný, kde sa v rámci rozprávkového sujetu v reálnej aj symbolickej forme rozhoduje o celom ďalšom priebehu deja, ktorý sa viaže na jednotlivé zúčastnené postavy. Prijatím rozhodnutia na križovatke sa rozhoduje o celkovej koncepcii rozprávania a o osude hrdinov.

Okrem toho, že je to miesto radikálneho rozhodnutia, je to aj posledné miesto pred rozchodom hrdinov – bratov, kde sú ešte spolu a miestom, kde môžu nadviazať vzájomný kontakt prostredníctvom znamenia, ktoré tu zanechajú.

„*Vindu s huor, tu prídu na roscest’ja. Povje teda starší ku mladšjemu: „Ja idem na pravo, a ti chod’ na lavo; keď šabla tvoja buďe krvavá, muožeš ved’jet’, že som mrtví, keď ale moja bude krvavá, buďem ved’jet’, že si ti mrtví.*“⁵² Alebo na inom mieste: „*Na križnych cestách zapichli do hrušky nôž; ’ktoří ku tejto hruški prú príde*

49 *Tamtiež*, s. 367 (*O umrlčej hlave*. Zapisala A. Sirotková).

50 *Tamtiež*, s. 73 (*Spor niekoľkých bratov o nevestu*. Rozprával Danko Vrahobor z Maróthy).

51 Hranica je fenomén, ktorý sa v slovenskej čarovnej rozprávke tematizuje neustále. Hranica (latinský termín – terminus, terminare, limes, slovanský termín – granica), predstavuje určitý výsek v priestore a aj vo vedomí jednotlivcov, ktorý má svoje dôležité postavenie a osobitný význam. Protiklad vnútorná (intus) a vonkajšia (fortis) je základnou schémou ešte stredovekej ideológie, ktorá sa preniesla až do dnešných čias. SLIVKA, M.: *Hranice v mentálnom chápaní stredovekého človeka*. Archeologica Historica č. 29, 2004, s. 8–29; FUHRMAN, H.: *Středověk je kolem nás*. Jihlava 2006.

52 POLÍVKA, J.: *Súpis slovenských rozprávok I.*, c. d., s. 210 (*Povest’ o drákoví a o dvoch bratoch*. Uverejnené v *Prostonárodnom Zábavniku III.*, s. 384–387).

*a nvož vitjahne a potečje krú, bude istí, že je pri živote, ale ak potečje voda, može istí bit', že je mrtvý.*⁵³

Znamením sa stáva nôž, meč, či šabl'a zabodnuté do stromu, ktorý rastie pri/na krížnych cestách. Tečúca krv alebo voda sú dohodnutým znamením smrti jedného z bratov. Toto znamenie je taktiež zaujímavý bod v rozprávaní, ktorému sa však na tomto mieste nebudeme venovať. Je možné predpokladať, že ani zvolenie si stromu z radu kultúrnych drevín, akými sú v rozprávkovom texte najčastejšie hruška, alebo jabloň nie je náhodné. Tieto dreviny predstavovali orientačné body vymedzujúce hraničnú zónu a historici poukazujú na fakt, že sa nachádzajú v „*listinných zmienkach o osamelých stromoch, z ktorých najčastejšie vystupujú dub a jabloň ako mediálne abstraktum.*“⁵⁴ Ich výskyt na mieste rozhodovania, zvažovania a váhania je reálnym, zhmotnením hranice. Dôležitým charakteristickým znakom týchto stromov je aj to, že sú to stromy kultivované, ktoré prinášajú osov človeku v podobe plodov. Sú teda istým spôsobom spojené s pozitívnym svetom ľudí.

Nie je náhodné, že pokiaľ takéto rozhodovanie prebieha v nebezpečnom mieste lesa alebo hôr, preberá funkciu pozitívneho medzníkového média dub. Tento atribút pomáha pri definovaní miesta rozhodovania vtedy, pokiaľ sa krížne cesty nachádzajú v lese a tým je zdvojené nebezpečenstvo priestoru v línii krížne cesty – les.

„*V hore na krížnych cestách bratia zapichali svoje nože do duba a hovorili si: Keď še vracime nazad, tak tote nože vicahñeme, a keho nuž budze zahrzdaneti, ten umar.*“⁵⁵

V iných sužetoch môže chýbať zabodnutý nôž, či šabl'a do stromu, ale bratia vyrezávajú aspoň svoje mená do stromu. V symbolickej rovine ide o ekvivalent zabodnutia noža, alebo šable, pretože vyrezané mená sa stávajú z hľadiska funkcie takým istým znakom, ako už spomínané ekvivalenty. Zachovaná zostáva dohoda bratov, strom, krížne cesty, ako aj znak života a smrti – tečúca krv alebo voda.

Na krížnych cestách vyrezali do buka svoje mená. Keď sa vráti niektorý z nich, nech do mena brata, ktorého chce hľadať, nožom bodne, a „*ak mu vid'e krú, tak žije, ale ak mu voda vind'e, tak nežije vjac.*“ Potom sa rozišli cestou, ktorú im najstarší naznačil.⁵⁶

Zvláštnym ekvivalentom, i keď výnimočným v slovenskej čarovnej rozprávke je nasledovný „znak života“⁵⁷. Po smrti rodičov vydal sa najstarší princ so svojimi zvermi do sveta a nechal bratom znak života. „*Tu vám nahám v obloku tento pohár*

53 *Tamtiež*, s. 212 (*O Drákovi*. Zapisala A. Sirotková).

54 SLIVKA, M.: *Hranice v mentálnom chápaní stredovekého človeka*, c. d., s. 28.

55 POLÍVKA, J.: *Súpis slovenských rozprávok I.*, c. d., s. 217 (*Bratia sebe podobní, sprevádzaní zvermi*. Zapísal S. Czambel, verzia zo Šarišskej stolice).

56 *Tamtiež*, s. 224 (*Rozprávka o troch bratoch*. Zapísal D. Bodický, uverejnené v *Prostonárodnom Zábavniku IV. /Levočskom/*).

57 V textoch, ktoré sme mali k dispozícii pri koncipovaní tejto práce sa vyskytol iba jedenkrát. Pre jeho úplnosť uvádzame príklad i keď je v tomto kontexte ojedinelý.

vody, a kým tá voda bude pekná a čistá, muožte vediet, že sa mi vždy dobre vodí; ale keď sa tá voda začne mútiť, vtedy sa mi už zle povedie, a keď už tá voda krvou zvrie, vtedy ja už budem dakde zabitý so svojimi zvermi. Ty, muoj mladší brat, vyber sa za mňou, azdaj ma najdeš a vyslobodíš.“⁵⁸

Sujet je odlišný a zaujímavý tým, že sa na cestu nevydávajú bratia spoločne, z čoho logicky vyplýva, že nie je možné, aby spoločne prišli na križné cesty, kde si budú vyberať smer svojho putovania. V rozprávkovom texte evidujeme potrebu zobraziť symbolicky hranicu, z ktorej je ešte možné dostať správy o človeku, ktorý sa vybral na nebezpečné územie, kde je ohrozený jeho život. Deje sa to tak, že sa vyberá symbol hranice, ktorým je v tomto prípade oblok. Podobločnica, na ktorej je postavený pohár vody, sa stáva symbolom prahu, t.j. medzníkom medzi svetom vo vnútri domu – pozitívnym priestorom a nebezpečným priestorom vonku, za hranicou. Využitím symbolu hranice, predelu, prahu alebo obloka sa dosahuje ten istý význam ako pri sujetoch, kde je zobrazená križovatka tak že sa poukáže na jasnú hranicu medzi dvoma svetmi. Tento špecifický prípad nepovoľuje zabodávanie nožov, či šablí do okien, znamením života a smrti sa stáva pohár s vodou položený na okne. Zmena vlastnosti vody poukazuje na osud člena rodiny v nebezpečnom priestore. Keďže zvyk klásť pohár vody na okno pre mŕtvych z nášho územia poznáme, je možné, že výklad môžeme posunúť aj ďalej tak, že sa ide o priame poukázanie na pobyť brata v inom svete.⁵⁹

Križovatka, alebo rázcestie sú miesto, kde prichádza k rozhodovaniu a toto rozhodnutie ovplyvňuje ďalší priebeh deja. Na niektoré typy sme už poukázali. Okrem spomenutých si treba všimnúť aj rozhodnutia, ktoré sa dotýkajú priamo priestorovej orientácie, v archaických obdobiach plne viazanej na orientáciu podľa tela. Ako už poukázali viacerí bádatelia, pravá strana je považovaná za dobrú (alebo lepšiu), kým strana ľavá za zlú (alebo horšiu). Aj skúmané texty potvrdzujú tieto konštatovania. „Vindu s huor; tu prídu na roscestja. Povje teda starší ku mladšjemu: „Ja idem na pravo, a ti chod' na lavo; keď šabla tvoja buďe krvavá, muožeš vedjeť, že som mrtví, keď ale moja bude krvavá, buďem vedjeť, že si ti mrtví.“⁶⁰

Cesta zvolená smerom vľavo vykazuje známky nebezpečenstva a všetkých charakteristík, ktoré očakávame od vľavo položenej cesty. Je to cesta dobrodružnejšia a náročnejšia na pevnú vôľu a prejavenie kladných charakterových vlastností, ale vedie k vyúštenému cieľu. Cesta vpravo nie je náročná, často sa ani nepopisuje

58 POLÍVKA, J.: *Súpis slovenských rozprávok I.*, c. d. (*Povešť o troch hviezdíkových princoch*, s. 227. Text pochádza z rukopisného zborníka s nadpisom *Zbierka Dobšinského*, s. 55–57, s. 227).

59 Ešte i dnes sa kladie na vidieku na Horehroní pohár vody do obloka pre dušu, ktorá sa podľa ľudovej viery príde po pohrebe osviežiť domov. Ide o zaujímavý a symbolicky plný obraz vzťahu medzi reálnym svetom a podsvetím, ktorý našiel svoje vyjadrenie v rozprávke a realizuje sa v praxi do dnešných dní. Informáciu poskytla doc. M. Jágerová, Ph.D.

60 POLÍVKA, J.: *Súpis slovenských rozprávok I.*, c. d., s. 210 (*Povešť o drákoví a o dvoch bratoch*. Uverejnené v *Prostonárodnom Zábavniku III.*, s. 384–387).

a pokiaľ sa jej venuje pozornosť, tak rozprávač len veľmi stručne zhodnotí nezáživné a nudné obdobie v živote mládenca, ktoré často strávi v hostinci. V niektorých prípadoch sa priamo hovorí, že na rázcestí je tabuľa, ktorá vysvetľuje, čo sa stane tomu, kto sa vydá tým, či oným smerom.

Rázcestie zohráva aj ďalšiu úlohu pri stretnutí sa bratov: „*Kráčali potom ďalej a na rázcestí si sľúbili, že sa na tom mieste po roku sídu a budú si rozprávať, čo ktorí vykonal.*“⁶¹ Ich stretnutie má byť stretnutie radostné a šťastné, ale nie je to tak. Keďže len jeden z bratov dosiahne naplnenie svojich túžob – má najkrajšie dary pre rodičov, najkrajšieho koňa alebo nevestu, dá sa očakávať, že v bratoch vzbudí závisť. Križovatka alebo rázcestie sa tak stávajú znovu miestom rozhodovania sa, ale už nie v rovine voľby reálnej cesty do sveta. Jedná sa o voľbu v rámci etických kategórií. Tí, ktorí spoznávajú, že nevykonali nič podstatné, sa snažia podvodom (nevyklučujú ani vraždu) získať to, čo získal ich súrodenec spravodlivou cestou. „*Na rázcestí ho už čakali bratia, ale oni nič nevykonali. Shovorili sa, odšli v spánku Popelčikovi hlavu a sami so zlatou kačkou šli k otcovi.*“⁶² Križovatka sa takto stáva symbolom možností a širokého výberu v materiálnom i duchovnom zmysle. Predstavuje možnosť, ktorú môže hrdina využiť akýmkoľvek spôsobom. Táto voľba je však zásadná – nezriedka je to voľba medzi životom a smrťou.

Záver

V čarovnej rozprávke, tak ako aj v iných vyspelých semiotických systémoch, rozlišujeme tri aspekty – tvorbu informácie, jej prenos a uchovávanie v pamäti. Tvorba a uchovávanie informácie môže vychádzať z viacerých zdrojov a mať mnohorakú povahu. Vychádzame z predpokladu, že folklórna tvorba je do istej miery odrazom skutočností. Jazyk zvláštnym spôsobom zvýznamňuje svet, keďže sa formuje v prostredí, v ktorom rozprávajúci a počúvajúci reálne žijú. Jednotlivci sa stávajú účastníkmi rečových hier v socio-kultúrnom kontexte. Jazyk, ktorý používame i dnes v bežnej komunikácii, nesie charakteristické znaky jednotlivých vývojových etáp so sebou, preto je možné sa pri zohľadnení historického, sociálneho a kultúrneho kontextu priblížiť k paradigme, kedy tieto rozprávania zachytávali predstavy o svete, formu myslenia o veciach. V predkladanom texte poukazujeme na možnosť pochopiť predstavy o priestore tohto i druhého sveta alebo možností a spôsobov vyjadrovania sa o nich. Poukazujeme na archaický spôsob vnímania sveta, ktorý priester chápe vždy naplnený nejakým obsahom, nie ako hodnotovo a významovo neutrálny. Zároveň poukazujeme na orientáciu človeka v priestore, viažucu sa na ľudské telo,

61 POLÍVKA, J.: *Súpis slovenských rozprávok II.*, c. d., s. 97–98 (*Kralčík, Kucharčík, Popelčík*. Text spracovali A. H. Škultéty a P. Dobšínský).

62 *Tamtiež*, s. 98 (*Kralčík, Kucharčík, Popelčík*. Text spracovali A. H. Škultéty a P. Dobšínský).

ale i vnímanie sveta cez koncepciu pozitívneho streda a ohrozujúceho okraja sveta. Dôležitým prvkom, ktorý si všímame je pohyb v priestore. Tento je modifikovaný možnosťami, ktoré mu práve priestor ponúka – iný pohyb je využívaný v priestore streda, priestore pozitivity a zákonov ľudí, iný zasa za hranicou, v priestore skúšky. V texte sa zaoberáme aj problematikou ustrnutia v priestore a čase – tak vnímame zakliatie hrdinu, prípadne inej postavy deja. V rozprávkach je možné si povšimnúť aj spôsoby ovládnutia priestoru, či vymedzenie si pozitívneho priestoru v svete nebezpečenstva. Naznačujeme možnosť preskupiteľnosti hraníc medzi pozitívnym a negatívnym priestorom v nadväznosti na čas. Hranice sa môžu výrazne posúvať, rozprávka to vyjadruje v duchu svojej špecifickej poetiky cez kikirikanie kohúta, či hlahol zvonov. Tematicky sa zameriavame v texte nielen na sakrálny a profánný priestor a jeho vyčlenenie, ale využívaním možností, ktoré ponúka tento typ ľudovej prózy poukazujeme na priestor v kontexte konania hrdinu, možností jeho pôsobenia a pohybu v ňom až po jeho ovládnutie. Rozprávkový text sa tak predstavuje, okrem iného, aj doklad o tom, ako si človek v určitom období vysvetľoval svet a dokázal komunikovať s minimom abstraktných pojmov, konkrétne.

Literatúra

- ASSMAN, J.: *Kultura a paměť*. Praha 2001.
- BOCÁNOVÁ, M.: *Symbolika priestoru v slovenskej čarodejnej rozprávke*. Kandidátska dizertačná práca. Univerzita Komenského, Filozofická fakulta, Bratislava 2010.
- BOTÍK J. – SLAVKOVSKÝ, P. (eds.): *Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska*. Sv. 2. Bratislava 1995.
- CASSIRER, E.: *Filozofie symbolických forem I*. Praha 1996.
- DOLNÍK, J.: *Jazyk, člověk, kultura*. Bratislava 2010.
- ELIADE, M.: *Posvátné a profánní*. Praha 1994.
- FUHRMAN, H.: *Středověk je kolem nás*. Jihlava 2006.
- HALLBWACHS, M.: *Kolektivní paměť*. Praha 2009.
- HASTRUP, K.: *Cosmology and Society in medieval Iceland. A Social Anthropological Perspective on World – Wiew*. *Ethnologica Scandinavica* 11, 1981, s. 63–78.
- HUBINGER, V.: *Svět za ohradou*. *Český lid* 78, 1991, č. 1, s. 1–8.
- KANOVSKÝ, M.: *Sémantická topografie ľudových rozprávok*. In: Profantová, Z. (ed.): *Folklór a folkloristika na prahu milénia*. Bratislava 2000, s. 62–65.
- KHUN, T.: *Struktura vědeckých revolucí*. Praha 1997.
- KOPALIŃSKI, W.: *Słownik symboli*. Warszawa 1991.
- LOTMAN, J. M.: *Text a kultura*. Bratislava 1994.
- MARČOK, V.: *O ľudovej próze*. Bratislava 1978.

- MELETINSKIJ, J. M.: *Poetika mýtu*. Bratislava 1989.
- POLÍVKA, J.: *Súpis slovenských rozprávok I*. Turčiansky sv. Martin 1923.
- POLÍVKA, J.: *Súpis slovenských rozprávok II*. Turčiansky sv. Martin 1924.
- POLÍVKA, J.: *Súpis slovenských rozprávok III*. Turčiansky sv. Martin 1927.
- PROFANTOVÁ, Z. (ed.): *Folklor a folkloristika na prahu milénia*. Bratislava 2000.
- PROPP, V. J.: *Morfologie pohádky a jiné studie*. Jinočany 1999.
- ПРОПП, В. Я.: *Фольклор и действительность*. Москва 1977.
- ПРОПП, В. Я.: *Русская сказка*. Ленинград 1984.
- SLIVKA, M.: *Hranice v mentálnom chápaní stredovekého človeka*. Archeologica Historica 29, 2004, s. 8–29.
- STARÝ, J. – FISCHEROVÁ, S. (ed.): *Mýtus a geografie*. Praha 2008.
- THUAN, Yi – Fu: *Place: The Perspective od Experience*. Minnesota 1977.
- THUAN, Yi – Fu: *Przestrzeń i miejsce*. Warszawa 1987.

Summary

Specific Depiction of Spaces in Slovakian Magic Fairy-Tales Specific Depiction of Spaces in Slovakian Magic Fairy-Tales

Similar to other advanced semiotic systems, we differ three aspects in the magic fairy-tale – creation of information, its transfer and retaining in memory. The creation and retaining of an information can be based on more sources and show a different nature. We proceed on the assumption that folklore works reflect the reality to a certain extent, but it is necessary to understand its limits. The language provides / acknowledges importance to the described world in a strange way, if formed in the environment in which the narrator and the audience live. The language, we use even today for usual communication, includes features of particular stages of development. Therefore, while taking into account the historical, social and cultural context, it is possible to approximate to the paradigm where these stories captured vivid ideas of the world. In this way, the texts fix a set of convictions, values, knowledge and ideas about the world, shared by members of a certain community, which in a specific way allowed them to explain the world to themselves and to understand it.

Key words:

magic fairy-tale – space – time – language – paradigm

„Sláveček ze mlejna“. Příběh „kulaka“ Jaroslava Pauknera, syna mlynáře z jihočeských Hrejkovic

Mgr. Ingrid Pauknerová

Ústav evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity,
A. Nováka 1, 602 00 BRNO
109962@mail.muni.cz

Kolektivizace českého venkova z pohledu lokální historie

Každá historická epocha je spojena s událostmi, okolnostmi a osobnostmi, které měli zcela rozhodující vliv na její utváření. Na pozadí těchto „velkých“ dějin se odehrávaly příběhy „obyčejných“ lidí, kteří žádným zásadním způsobem do historického vývoje nezasáhli, pouze si prošli svou životní cestu dobou, která jim byla určena. Právě znalost jejich osudů nám dává možnost poznat charakter doby minulé, každodenní realitu života, která se na první pohled může jevit jako nezajímavá a nudná, neboť neměla moc ovlivnit běh dějin.

Jeden z takovýchto příběhů přiblíží tento článek. Představuje mikrosundu do osudu reprezentanta profesní a sociální skupiny, jež po generace zaujímala v rámci vesnického společenství privilegované postavení. Tento status ztratila během rekordně krátké doby v souvislosti se změnou vládního režimu v roce 1948.

Rok 1948 znamenal pro československý venkov zcela zásadní proměnu do té doby fungujících principů a hodnot. Tradice soukromého zemědělství převážně maloplošného charakteru se začala vytrácet na úkor nuceného scelování a „družstevňování“ jednotlivých pozemků. S kolektivizací spojený tlak na vznik jednotných zemědělských družstev (JZD), která však družstvům v pravém slova smyslu byla značně vzdálena, postupem času neustále sílil. Centrálně řízená ekonomika s hospodářským plánem propracovaným až k nejmenším zemědělským jednotkám postihovala venkov mnoha způsoby, především však systémem povinných dodávek zemědělských produktů. Plnění předepsaných norem bylo vynucováno celou řadou restriktivních opatření. Nejdramatičtěji probíhala realizace těchto opatření u osob označovaných za kulaky. Ti se rekrutovali ponejvíce z řad zemědělců s velkou výměrou půdy. Kromě sedláků se do této kategorie často řadili například mlynáři či jiní živnostníci. Z dřívější společenské elity obce se v důsledku politické propagandy stávali „nepřátelé lidu“ a „vykořisťovatelé pracujících“.

Díky existenci archivních materiálů a výpovědím pamětníků lze v mnohých obcích československého venkova detailně popsat konkrétní postup při kolektivizaci dané vesnice a dokázat tak výše zmíněná tvrzení. Stejně jako tomu je i v případě jihočeských Hrejkovic, kde se odehrává hlavní dějová linie tohoto příspěvku. Také

zde odolávali místní obyvatelé nátlaku spojenému se snahou založit v obci jednotné zemědělské družstvo, který se pro několik rodin, jež se bez vlastního přičinění zařadily právě do kategorie kulaků, stal osudný. Kromě tří největších hrejkovických sedláků pocítila moc a sílu komunistického režimu i rodina zdejšího mlynáře. Právě jejímu příběhu je věnován tento článek.¹

Vybraným aktérem, jehož osud do značné míry reprezentuje dopad změny politických poměrů po roce 1948 nejen na sociální skupinu, jejímž byl příslušníkem, ale potažmo na celou společnost, je Jaroslav Paukner, syn majitele zdejšího vodního mlýna.

Jeho životní cesta nebyla zajímavá a dramatická jenom skutečností, že byl spolu se svými rodiči označen za kulaka a po několika letech hospodářského nátlaku v roce 1956 vystěhován z rodné usedlosti. On sám coby osoba velmi zvláštní a svérázná by se nepochybně stal středem pozornosti místního dění i bez takových společenských zvrátů, jaké přineslo období kolektivizace. Vzhledem k chování, které se vymykal běžným normám, se J. Paukner zapsal nejen do paměti svých spoluobčanů, kteří si i dnes jsou schopni v souvislosti s ním vybavit četné příhody. Zmínky o něm se dochovaly také v mnohých písemných materiálech veřejného i soukromého charakteru.

Rekonstrukce příběhu J. Pauknera vychází z komparace několika odlišných pramenů, přičemž oproti čistě historickému přístupu ke zkoumanému tématu zde bude kladen větší důraz na výpovědi pamětníků a na písemné materiály vzniklé v rámci samotného vesnického společenství. V první řadě je třeba jmenovat soukromou rodinnou kroniku jednoho z obyvatel Hrejkovice, Bohumila Pauknera (1881–1961), která byla sepsaná v letech 1950–1960.

Svému již velmi vzdálenému příbuznému Jaroslavovi² věnoval B. Paukner na stránkách rodinné kroniky mnoho pozornosti používaje pro něj lehce ironického pojmenování *Sláveček ze mlejna*, které zároveň inspirovalo název našeho příspěvku. Zápisy soukromé kroniky, které se stejně jako výpovědi pamětníků vyznačují jistou mírou subjektivity, můžeme porovnat s informacemi získanými z pramenů úřední povahy, jejichž charakter neumožňoval autorům zveřejnit vlastní hodnocení situace.

Mezi takovéto materiály nepochybně patří obecní kronika³ psaná od roku 1951 předsedou Místního národního výboru (MNV) Hrejkovice Antonínem Zelenkou, která zaznamenává mnohá fakta a události spojené s J. Pauknerem. Přestože oficiální ráz kroniky nedovoloval jejímu autorovi popustit uzdu vlastním emocím tak, jak to bez rozpaků činil při svých zápisech B. Paukner, je i z těchto zápisů patrné, že J.

1 Podrobnější informace o perzekuci ostatních kulackých rodin viz PAUKNEROVÁ, I.: *Perzekuce osob označených za kulaky na příkladu jihočeské obce Hrejkovice*. In: Rokoský, J. – Svoboda, L. (eds.): *Kolektivizace v Československu*. Praha 2013, s. 303–314.

2 Oba byli příslušníky stejného rodu, v polovině 19. století však tehdejší mlynář postavil jednomu ze svých synů usedlost č. p. 41, kde se o několik desítek let později narodil B. Paukner.

3 Státní okresní archiv (dále jen SOKA) Písek, fond Místní národní výbor Hrejkovice, signatura I/2. Obecní kronika obce Hrejkovice (1951–1980).

Paukner nebyl v obci osobou oblíbenou a že mnohdy zasahoval do zdejšího dění nežádoucím způsobem.

Další zdroj informací úředního charakteru, který nás detailně seznamuje se zásadním zlomem v životě J. Pauknera, a to s jeho soudním procesem, představuje příslušný trestní spis, v současné době, stejně jako obecní kronika, deponovaný ve Státním okresním archivu Písek. Nová fakta přináší také *Spis spolupracovníka* uložený v Archivu bezpečnostních složek v Praze, který byl na J. Pauknera veden Okresním oddělením Ministerstva vnitra (OO MV) Písek – útvarem reprezentujícím Státní bezpečnost na okresní úrovni.

Kulak Jaroslav Paukner

J. Paukner se narodil v hrejkovickém mlýně č. p. 1 dne 24. března 1927 manželům Marii a Karlu Pauknerovým. Rodina Pauknerova vlastnila mlýn, jehož existence je doložena již v 15. století, od 2. poloviny 18. století, kdy jej koupil Šimon Paukner, který se do obce přestěhoval z českokrumlovského panství.

Detailní charakteristiku J. Pauknera, byť značně emocionálně zabarvenou, stejně jako informace o rodinném prostředí, v němž malý Jaroslav vyrůstal, nám přibližuje jeden ze zápisů v kronice B. Pauknera z roku 1951: „*Otec jeho prima člověk – každému dříve vyhověl když byla bída o semletí – (ve válce) ale „Sláveček“ známý po celém okrese, lhář, ke mletí nezpůsobilý – každému slibý všechno, ale žádnému nic nesplní – jenom samé mantlochy – a pletky, dluží se peníze a nerad oplácí – Léta má, již je mu 27 roku – vzrůst velký nemá, tlustý dost, na chůzi trochu šmaděravý – holky hezké se mu líbějí, i všeliké pověsti o něm koloval⁴ – ale rozumu až mu škodí (je ubohý na duchu!) takhle soudit to by chtěl to zná všechny kliky – nic se nestydí, leze jak se říká („jako veš“) i když ho třeba dosti hrubě odbydou práci ale nevynášel – V jeho létech by mohl sám mlýn vést – i to hospodářství – Otec je ubohý, ruce chromý a musí všechno sám dělat v noci mlýt ve dne v poli – a „Sláveček“ mu přes – všechno vynadá, „moulů“ a ještě jiné jména před cizýma lidma ve mlýně – je to hanba mnoho lidí řekne „bejt to můj kluk tak bych ho přerazil kdyby tohle mně řekl –“ Špatně zná čtvrté přikázání – kdyby ten otec zemřel, tak by se ani neužil – tak každý říká – jak má majetek – po krejcaru je jako čert, a co mu to všechno platné? Dle mého úsudku špatně vychován, zhýčkán v mládí a tím vším vinna matka – ta má „komando“ ubohý mlynář i ten musí poslouchat co ona poručí.⁵*

Takto barvitě líčí kronikář svůj názor přesto, že ve skutečnosti spolu tito dva žádné výrazné osobní konflikty neměli. B. Paukner jako výměnkář nepřicházel s o více než generaci mladším Jaroslavem do styku tak často, takže se omezil pouze na slovní výměnu názorů při náhodných setkáních a na zápisy do své kroniky. Zcela jistě

4 Navzdory těmto pověstem zůstal J. Paukner starým mládencem.

5 Rodinný archiv B. Pauknera (dále jen RA), Praha, Kronika II, s. 129–130.

nás napadne otázka, nakolik odpovídá popis B. Pauknera realitě a nakolik se nechal autor unést svými osobními pocity. B. Paukner znal dobře poměry ve mlýně, protože tam, jak sám uvádí, několik let příležitostně vypomáhal jako šafář. Rozhovory s pamětníky mi potvrdily, že J. Paukner byl opravdu osobou velice svéráznou. Všichni respondenti se i s odstupem let v jeho základních charakteristikách shodovali. Zcela neoddiskutovatelný podíl na chování J. Pauknera měla již výše zmiňovaná rozmazlenost. Jejím důvodem nebyl pouze fakt, že byl *Sláveček* jedináčkem, ale také jisté zdravotní indispozice, pro které bylo jeho jednání mnohdy omlouváno. Zda za benevolentní výchovu byla zodpovědná pouze matka Marie Pauknerová, o níž B. Paukner píše, že se jí „žádný nezachoval“, už nemůžeme soudit. Pamětníci však na M. Pauknerovou nevzpomínají nijak ve zlém, o mlynáři K. Pauknerovi hovořili bez výjimky velmi pochvalně. Traduje se úsměvný detail z dětství J. Pauknera, který vyprávěla jednomu z pamětníků bývalá mlýnská služebná. Právě ona musela malého Jaroslava nosit na zádech od mlýna na autobusovou zastávku, „*aby si Sláveček neumazal boty*“, čehož chlapec hbitě využíval a služebnou z rozmařilosti kopal do míst, která si lze snadno domyslet. Také informace o tom, že v dospělosti používal všelijaké klíčky a intriky, bych považovala za pravdivé, stejně jako údaje o jeho vztahu k práci a skutečnost, že se ke svým rodičům s úctou nechoval. Nesouhlasila bych však s charakteristikou „*je ubohý na duchu*“ v případě, že by byla myšlena ve spojitosti s intelektem. Podle vyprávění pamětníků J. Paukner rozhodně hloupý nebyl. Ve vsi se mu dokonce pro jeho detailní znalost zákonů, nařízení a vyhlášek přezdívalo *Paragraf*, ačkoliv byl, co se týče právnického vzdělání, pouze samouk.⁶ Z jeho trestního spisu zcela prokazatelně vyplývá, že s úředními orgány dokázal v průběhu 50. let 20. století rozehrát hru plnou právnických klíčků a že bez sebe-menších problémů nacházel pro své jednání oporu v legislativě.

Zápis v rodinné kronice a informace od pamětníků korespondují také se *Zprávou o pověsti*, která je součástí trestního spisu a kde se uvádí: „*Obviněný Paukner se narodil jako jediný syn mlynáře a zemědělce. Byl vychováván svými rodiči a veden k zahálčivému životu jako jedináček. [.] Obviněný nemá kladný poměr ku zřízení který projevoval úmyslným neplněním dodávek, záporně se stavěl k socialisaci vesnice, rád vyhledává spory při kterých jest velmi vychytralý. U občanů mající kladný poměr ke zřízení není oblíben. Politicky jest od roku 1945 organizován až dosud ve straně lidové jejíž jest rádným členem. Jest silně nábožensky založen.*“⁷

Ze stejného pramene se dozvídáme, že byl J. Paukner od dětství vyčleněn z kolektivu svých vrstevníků, zprvu byl plachý a bojácný. Toto chování se u něj

6 J. Paukner navštěvoval po absolvování měšťanské školy dva roky mlynářskou školu v Pardubicích. Byť jeho rodiče usilovali o další možnost vzdělávání, mladý mlynář odmítal domov opustit a raději setrval v rodném mlýně.

7 SOkA Písek, fond Okresní soud Milevsko II, signatura 2Tp 170/68, Trestní spis Jaroslava Pauknera, Zpráva o pověsti.

v dospělosti radikálně proměnilo. Začal se projevovat až „groteskně sebevědomě“ a „stal se chlubitvým“. Dle výpovědi jednoho z pamětníků býval mezi mladými často terčem posměchu či cílem rozličných zábav.

Dle výše popsaného se nelze divit, že J. Paukner se v rámci vesnického společenství velké oblibě netěšil. Na rozdíl od svého otce, který si především díky svému nezištnému chování během I. světové války vysloužil vynikající pověst, si mladý mlynář důvěru spoluobčanů, co se týče mlynářského povolání, nezískal. V okamžiku, kdy se zapojil do vedení mlýna, začali si místní zemědělci stěžovat na kvalitu mouky a odebírali ji raději v okolních mlýnech: „*Vždyť jeden rok jezdilo spousta lidu až na „Kvěchov“⁸ do mlýna já taky! Kdo neměl svůj potah zjednali si a vyplatilo se mu to –*“⁹ V hrejkovickém mlýně kupoval mouku i syn kronikáře B. Paukner ml., když po válce převzal obchod se smíšeným zbožím. Jak rodinná kronika uvádí, „*ale dlouho to netrvalo – poněvadž mu dal do krámu že to nebylo k jídlu. Když mu to hlásil „Sláveček“ prohlásil pro „komunisty“ je to dobrý –*“¹⁰ Také hospodyně, které pekly z místní mouky, běhaly s nepovedenými výtvary přímo do mlýna, kde byly údajně odbyty s tím, že neumějí péct.

Pokud si rolník sháněl mouku v jiném mlýně, než ke kterému úředně náležel, vystavoval se, v případě, že ho někdo udal, různým sankcím. Také v Hrejkovících neprošly tyto aktivity bez povšimnutí příslušných orgánů: „*A Především týden [J. Paukner] viděl co z Kroupova¹¹ a od Jedličků bylo přivezeno spousta mouky – Přišla kontrola od Jihoč. mlýnů aby to zjistila – co udělal lidem – strachu, ale nebylo z toho nic – jen to, že se teď bojí vyjít na ves hlavně večer – [...] Kroupovský [mlynář] při tom udání došel do mlýna na něj ale on byl v městě, starý mlynář začal měkat že o ničem neví – Tetka¹² se hned ztratila. Tak jel do Milevska – ale „Slávek“ jak ho spatřil vzal nohy na ramena a pryč on stále za ním to prý bylo povedené – Nechal ho, když po ulici šli SNB –*“¹³

Hrejkovický mlýn v 50. letech 20. století

Spory ohledně fungování mlýna ústily v 1. polovině 50. let 20. století opakovaně v jeho dočasně uzavření. Poprvé se tak stalo v roce 1951. Následně byli do mlýna dosazováni externí vedoucí, což samozřejmě způsobovalo další konflikty s J. Pauknerem. Starý mlynář z podstaty své povahy spory nevyvolával, spíše býval svým synem do některých záležitostí vmanipulován. Snaha využívat svého vlivu na rodiče a prosazovat tak vlastní zájmy byla pro J. Pauknera typická a zcela zřetelně se

8 Mlýn se nalézá v obci Zahrádka nedaleko Tábora. Od Hrejovic je vzdálen více než 20 km.

9 RA, Praha, Kronika II, s. 130.

10 *Tamtéž*, s. 130.

11 Mlýn na samotě Kroupov u obce Kotýřina nedaleko Kovářova.

12 Matka Marie Pauknerová.

13 RA, Praha, Kronika V, s. 43.

projevila v následujících letech, především v souvislosti s jeho soudním procesem.

Konflikty, které ve vsi mladý mlynář vyvolával, nabývaly zpravidla dvojí podoby. Buď se jednalo o sousedské spory, nebo, což byl častější případ, vznikaly rozpory mezi J. Pauknerem a některým z úředních orgánů, popřípadě s národním podnikem Jihočeské mlýny, kterému byl hrejkovický mlýn od roku 1955 pronajímán. Spolu s narůstajícím množstvím konfliktů rozšiřovalo se i povědomí o mladém mlynáři a jeho pověst záhy přesáhla hranice obce, což dokládá následující úryvek článku z periodika *Za lepší život vesnice okresu milevského* z 26. listopadu 1952, který si B. Paukner do své kroniky opsal, a který mimo jiné představuje velmi zdařilou ukázkou tendenční žurnalistiky. Dovolím si tedy citovat celý text *Jak hospodaří Jarosl. Paukner v Hrejkovících*:

„Jarosl. Paukner; mlynář v Hrejkovících čp. 1 nedodal 55 q. brambor. Na dotaz výk. pracovníka, proč neplní odpověď, že se neurodilo a že tomu také nerozumí, že to nikdy nedělal. Při opětém dotazu, kdo mu dělal dřívě, odpověděl, že chasa. Skutečně tomu nerozumí, protože ani neví, že se mají brambory po přeorávce sebrat, chasa také není a tak musely brambory sebrat ovce, kozy a husy. Byla to podívaná, jak se pasou na Pauknerových bramborách, které mohly být odevzdány. To ale není všechno, Jar. Paukner také přemýšlel jak vyvolat hádku s mlynářem Hubinkem, který mele v jeho mlýně. Měl otrávenou pšenici, vysypal jí slepicím a otrávil je. Při tomto činu ho viděl školák Kožíšek. Slávek pak pokřikoval: „Mlynář mi otrávil slepice“ a svojí stopu chtěl zakrýt tím, že Kožíškovi vyhrožoval, že na něj pošle „četníky“, jestli to řekne. Ono to však nevyšlo, dnes už naši strážci bezpečnosti nechodí strašit lidi, ale měli by se podívat na toho, kdo „četníkama“ straší a celou věc vyšetřit a najít Jar. Pauknerovi vhodné zaměstnání, aby nemusel každý den jezdit autobusem do Milevska a zpět, což je jeho hlavní práce.“¹⁴

Všechny tyto příhody se odehrávaly na pozadí kolektivizačních aktivit, které nejhůře dopadaly právě na osoby označené za kulaky či vesnické boháče a mezi které vedle místních sedláků patřil i zdejší mlynář.¹⁵ Proto musel J. Paukner spolu se svými rodiči čelit všem restrikcím namířeným proti „kulakům“ a odolávat nejenom společenskému, ale především ekonomickému nátlaku, který na sebe v tomto období bral celou řadu podob. Zmíňme, že z usedlostí odcházely *nájemní síly* a veškerá starost o chod hospodářství či živnosti tak ležela na majiteli a jeho rodinných příslušnících. Investovat do nových strojů či vybavení bylo takřka nemožné, neboť byl *vesnickým boháčům* zamezen přístup k cizím finančním zdrojům. Stávající mechanizace byla této skupině osob v mnoha případech pod rozličnými záminkami odebírána.

V takto omezujících podmínkách a ve vypjaté společenské atmosféře museli tito lidé odevzdávat povinné dodávky zemědělských produktů, jejichž objem byl

¹⁴ RA, Praha, Kronika III, s. 149–150.

¹⁵ Podrobněji k problematice mlynářů jako sociální skupiny viz ŠTĚPÁN, L. – KŘIVANOVÁ, M.: *Dílo a život mlynářů a sekerníků v Čechách I*. Praha 1999.

záměrně stanovován předpisy tak, aby nebylo v produkčních možnostech usedlosti jej splnit. Nesmíme opomenout ani tu skutečnost, že povinné odvody zemědělských produktů se týkaly také hrejkovického mlýna, neboť jeho součástí byla zemědělská usedlost o výměře téměř 15 ha.

Nemožnost plnit dodávku často ústila v předání zemědělské půdy pod správu MNV, který pak na náklady majitele rolnické práce na pozemcích zajišťoval. Stejným způsobem se snažil vyřešit nelehkou situaci i starý mlynář K. Paukner, když zjistil, že sám s rodinou už na práci nestačí. Rozhodnutí odevzdat půdu MNV se velmi často setkávala s odporem dalších rolníků v obci, protože se nezřídka stávalo, že MNV půdu sice převzal, ale využil možnosti přidělit ji ostatním zemědělcům do tzv. povinného pachtu. Rolníci pak museli kromě svých pozemků obhospodařovat i pozemky cizí. Pochopitelně to vzbuzovalo značnou nelibost, jak dokládá následující příspěvek, popisující pokus o předání pozemků mlynáře pod správu MNV Hrejkovice: *„Co tam byli v úřadovně zemědělci počali zuřit, kdyby jim bylo co přiděleno že na to nesáhnou – Když by to MNV převzal ať to obdělává celé plénum – a tak zase mlynář začal vybírat brambory, ale „Sláveček“ se nemohl ohýbat pro brambory – jenom se špaciroval – po poli – Nejvíce ho asi pálí že visí na obec. tabuli která je uzamčena za sklem. Tam stojí že je „částečně zbaven svéprávnosti, pro duševní poruchu“¹⁶ poručíkem je jeho otec – Karel Paukner –.“¹⁷* Z jakého důvodu nebylo nakonec žádosti mlynáře vyhověno, není dodnes známo.

„Likvidace“ mlynářské usedlosti

Přítrž všem problémům okolo hrejkovického mlýna mělo učinit až jeho definitivní uzavření a „likvidace“ majetku rodiny Pauknerovy v roce 1956. Výchozím bodem se stala aplikace vládního nařízení č. 50/1955 Sb., o některých opatřeních k zajištění zemědělské výroby, které řešilo otázku tzv. úpadkových hospodářství a které se v této době hojně využívalo při zabavování půdy a nemovitostí kulakům.

V případě, že se „do úpadku“, tedy do neschopnosti plnit předepsané dodávky surovin, dostala usedlost kulaka, nabízelo nařízení dva možné postupy řešení. Majitel mohl buď předat usedlost bezplatně do vlastnictví státu, nebo ji přenechat k bezplatnému užívání „zemědělskému závodu socialistického sektoru“. Ke druhé variantě řešení nebyl ani nutný souhlas vlastníka, výkonný orgán MNV se mohl takto rozhodnout bez ohledu na názor hospodáře. V Hrejkovících zmiňovanému postupu likvidace „kulaků“ bránila skutečnost, že JZD, kterému by bylo možné rozlehlé zemědělské usedlosti předat, bylo v obci založeno až 2. února 1956. Jakmile se však

¹⁶ U J. Pauknera docházelo v průběhu 50. let 20. století na základě úředního rozhodnutí k opakovanému zkoumání duševního stavu. Jeho činy vyvolávaly pochybnosti, zda se vůbec jedná o osobu svéprávnou.

¹⁷ RA, Praha, Kronika III, s. 111.

nátlak na zdejší rolníky vystupňoval natolik, že bylo zřejmé, že vznik JZD v obci je záležitostí několika následujících dní, nebyl důvod otálet ani s rychlým a konečným řešením otázky místních *vesnických boháčů*.

Během půl roku byl v Hrejkovicích „*likvidován*“ majetek čtyř největších selských usedlostí a mlynáře. Všech pět rodin muselo opustit svou rodnou obec. Po největším místním sedlákovi Jaroslavu Kazimourovi č. p. 16, který ještě před ustavením JZD spolu se svou manželkou podepsal bezplatné předání usedlosti do vlastnictví státu, se začal řešit i případ mlynáře a jeho rodiny.

Dne 31. ledna 1956 byl mlynář K. Paukner se svým synem předvolán na MNV, kde s nimi zástupce okresního národního výboru (ONV) spolu s předsedou MNV Antonínem Zelenkou a tajemníkem MNV Janem Kahounem projednali předání usedlosti. 1. února 1956 vydala Rada ONV v Milevsku výměr, podle něhož bylo hospodářství č. p. 1 dáno do bezplatného užívání socialistickému sektoru (reálně to znamenalo předání JZD Hrejkovice, které bylo založeno následující den). Právním podkladem se stejně jako u všech hrejkovických kulaků stalo již zmiňované vládní nařízení č. 50/1955 Sb. a důvodem jeho aplikace neplnění povinných dodávek. Zároveň bylo ve výměru požadováno, aby celá rodina do 20. dne téhož měsíce opustila obytné místnosti, které spadaly pod zemědělskou část usedlosti a odstěhovala se na jakýkoli státní statek.¹⁸

Dodnes je předmětem diskusí, jak velký vliv měl na rozhodnutí rodinu vystěhovat právě J. Paukner: „*Když likvidovali mlynáře tak mu řekli: „Jedině můžete poděkovat svému synu jak Vám to zařídil“ byl u toho soused Fr Vlč.*“¹⁹ Toto obvinění nelze samozřejmě v současnosti prokázat, pamětníci se však ve značné míře shodují na tom, že podíl J. Pauknera na vystěhování je velmi pravděpodobný.

J. Paukner ale jako jediný ze všech vystěhovaných odmítl se svými rodiči rodnou usedlost opustit a začal se rozhodnutí o vystěhování bránit. Do výměru ONV podal odvolání ke Krajskému národnímu výboru (KNV) v Českých Budějovicích, které bylo následně zamítnuto. Spory vyústily až v exekuční vystěhování rodiny v červenci 1956. Vzhledem k tomu, že si mladý mlynář, jsa přesvědčen o svém právu, žádné náhradní bydlení nehledal, byl mu a jeho rodičům úředně přidělen byt v nedaleké obci Žďákov u Chrástu. Další komplikace nastala poté, co si J. Paukner spolu se svým otcem určené místo prohlédli: „*Tu [starý] mlynář že na Žďákov nepůjde – telefonovalo se na okres – že by chtěl do Modlíkova*²⁰ *stalo se tak* –.“²¹ Nelze se divit, že se rodina odmítala do tohoto místa přestěhovat. Dům byl vzhledem k bezprostřední blízkosti Vltavy celoročně vlhký, také spojení s okolním světem bylo díky

18 SOkA Písek, fond Okresní soud Milevsko II, signatura 2Tp 170/68, Trestní spis Jaroslava Pauknera, Výměr Rady ONV Milevsko.

19 RA, Praha, Kronika V, s. 140.

20 Mlýn v Modlíkově, který je součástí obce Nadějkov, v současnosti okres Tábor.

21 RA, Praha, Kronika V, s. 133.

špatné dopravní dostupnosti velmi komplikované. J. Paukner proti přidělení bytu argumentoval svými starými nemocnými rodiči, kteří by se z místa těžce dostávali na autobusovou zastávku a potažmo tak k lékaři. Téměř neuvěřitelná je však ta skutečnost, že vybraný byt se nacházel v zátopové oblasti budované Orlické přehrady, jejíž výstavba začala už v roce 1954, tedy dva roky předtím, než bylo rozhodnuto o vystěhování mlynáře právě do této lokality.²² Díky protestům rodiny se nakonec mohl starý mlynář s manželkou odstěhovat ke svým příbuzným do výše zmíněného Modlíkova. J. Paukner pak přespával na různých místech po okrese u známých či u rodičů, trvalé bydliště mu zůstalo v hrejkovickém mlýně.

Mohlo by se zdát, že tímto příběh mladého mlynáře skončí, rodina opustí usedlost, najde si nový domov a tato životní kapitola se uzavře. Celá situace však měla podstatně zajímavější pokračování.

Dne 3. listopadu 1956 se J. Paukner i se svými rodiči nastěhoval do hrejkovického mlýna zpět, a to do místnosti, která byla součástí nájemní smlouvy uzavřené s národním podnikem (n. p.) Jihočeské mlýny. Tato akce byla výsledkem několikaletého snažení mladého mlynáře najít způsob, jakým zpochybnit a napadnout rozhodnutí o vystěhování rodiny. Zvolená strategie spočívala ve snaze zmanipulovat a přelstít zástupce Jihočeských mlýnů i pracovníky ONV Milevsko a dosáhnout tak legálního návratu domů. Jakým způsobem toho chtěl J. Paukner dosáhnout? Vzhledem k tomu, že situace je opravdu komplikovaná, musíme převyprávět celý příběh od počátku.

Jak jsem již zmiňovala, mlýn byl od roku 1955, konkrétně od 1. září, pronajímán Jihočeským mlýnům. Vedoucí mlýna byl do své funkce dosazován na základě rozhodnutí představitelů národního podniku. Jediný z rodiny Pauknerových, kdo se prací ve mlýně účastnil, byl K. Paukner, a to jako zaměstnanec Jihočeských mlýnů. Zbytek rodiny obhospodařoval zemědělskou část usedlosti.

V období od února do července 1956, kdy rodina odmítala mlýn opustit, bylo na místních úřadech rušno. Kromě samotného problému, že se rodina bránila vystěhování, přibýly další komplikace. K. Paukner, který byl stále zaměstnancem Jihočeských mlýnů, dostal k 17. březnu 1956 výpověď z důvodu nadbytečnosti. Na to reagoval J. Paukner podáním žaloby o neplatnosti rozvázání pracovního poměru. Zároveň s podáním první žaloby se J. Paukner rozhodl, že jestliže Jihočeské mlýny daly výpověď jeho otci, oni jako vlastníci mlýna vypoví nájemní smlouvu Jihočeským mlýnům. Dle výpovědi právního zástupce Jihočeských mlýnů byl totiž součástí nájemní smlouvy dodatek, který J. Paukner sepsal a v němž uváděl, že pokud jeho otec nebude vedoucím mlýna, pozbývá nájemní smlouva platnosti.²³ Jakmile

22 Kancelář destinačního managementu Písecka: *50 let Orlické přehrady*. Dostupné z: <http://www.icpi-sek.cz/data/9-brozura-orlicka-prehrada.pdf> (přístupeno 19. 6. 2013).

23 Nájemní smlouva je dochována v trestním spisu J. Pauknera, jím dopsaná ustanovení o podmínce zaměstnání jeho otce jsou však přeškrtnutá a prohlášena za neplatná. Připojen je podpis J. Pauknera.

Hrejkovická náves. 50. léta 20. století, rodinný archiv autorky.

K. Paukner výpověď obdržel, přešel do stavu pracovní neschopnosti. Vzhledem k tomu, že k podané výpovědi nedal písemný souhlas odbor sociálního zabezpečení rady ONV, bylo první žalobě J. Pauknera lidovým soudem v Milevsku vyhověno. K. Pauknerovi pak byla k 10. srpnu doručena druhá výpověď, která byla uznána za právoplatnou.

J. Paukner se však svého cíle vzdát nehodlal. Začal se pravidelně objevovat na ředitelství Jihočeských mlýnů a žádat, aby otce opět zaměstnali. Jak bylo jeho zvykem, jednal za své rodiče, aniž ti mnohdy cokoli tušili. Za svého otce napsal i žádost o zaměstnání v hrejkovickém mlýně, kterou jeho jménem podepsal. V jednání s Jihočeskými mlýny však kýženého podpisu žádosti nedosáhl, i když u soudu později tvrdil, že mu souhlas s pracovním umístěním jeho otce ve mlýně udělen byl. Dle výpovědi svědků mu nikdo nic takového nemohl schválit už z toho důvodu, že žádost byla prokazatelně psaná J. Pauknerem. Přesto se J. Paukner vypravil na odbor sociálního zabezpečení ONV do Milevska, kde požadoval vystavení přihlášky do zaměstnání s tím, že vše je na ředitelství Jihočeských mlýnů schváleno. Pracovník netuše, že skutečnost je pravděpodobně jiná, přihlášku do zaměstnání pro jeho otce vystavil.

Na základě této přihlášky oznámil J. Paukner svým rodičům, že otce opět v Hrejkovících zaměstnali a že se stěhují zpět do rodné obce. To také učinili v noci z 3. na 4. listopadu 1956. Odezva na sebe nenechala dlouho čekat. Dne 6. listopadu byl J. Paukner zatčen, o den později byli jeho rodiče odstěhováni zpět do Modlíkova.

Soudní proces s Jaroslavem Pauknerem

Okresní prokurátor Miroslav Novotný následně žaloval J. Pauknera z toho, že „jako spoluvlastník kulacké mlýnské usedlosti, která byla zákonně přikázána do užívání JZD resp. STS²⁴ a z níž byl se svými rodiči vystěhován, využívaje mimořádné situace v souvislosti s kontrarevolučními událostmi v Maďarsku zorganizoval násilné vniknutí a nastěhování se do bytových prostorů usedlosti a tím vnesl do obce rozruch a nejistotu v dalším politickém vývoji v našem státě, tedy jednak vnikl do domu resp. bytu jiného tím, že užil násilí, jednak úmyslně ohrozil obecný zájem jednáním nepřátelským lidově demokratickému státnímu zřízení a společenskému řádu republiky, které jsou zaručeny ústavou, čímž spáchal trestný čin rušení domovní svobody podle § 236 odst.1 tr. z. a trestný čin nepřátelského jednání proti republice podle § 129 tr. z.“²⁵

Diskutabilní v této žalobě byly minimálně dvě skutečnosti. Jednak se svědecké výpovědi různily v otázce, zda do mlýna vnikl mladý mlynář násilím nebo zda byly prostory volně přístupné. Od toho se odvíjela právní klasifikace činu a samozřejmě také hrozící sankce. Podstatně důležitější však bylo obvinění z druhého trestného činu. Také zde došlo k rozporům mezi jednotlivými výpověďmi svědků.

K souvislosti nastěhování mladého mlynáře s mezinárodní politickou situací, přesněji s děním v Maďarsku, vypověděl dělník z Hrejkovic Jaroslav Hejna následující: „Návrat Pauknera zejména v době Maďarských událostí vyvolal mezi družstevníky nepříznivý ohlas a do jisté míry to narušilo pracovní morálku, a to hlavně u mužů kteří mají větší přehled o politickém dění. Toto se projevilo zejména u členů JZD kteří nejsou o družstevním hospodaření pevně přesvědčeni t.j. větší zemědělci kteří do JZD vstoupil[i] a tito přestali ihned dělati resp. v práci značně ochabli. Rovněž i u dobrých členů JZD i občanů mající[ch] kladný poměr ke zřízení vyvolalo nastěhování rozrušení takže nevěděli jak skutečně situace vypadá a zda nebude nějaký převrat.“²⁶ Dále také uvedl, že „obec byla narušena celkově a pokud jsem s občany mluvil měl každý dojem, že Paukner se do Hrejkovic stěhuje v souvislosti s událostmi v Maďarsku a to proto, že Paukner si dovedl vytvořit pro sebe takové podmínky, že ovlivnil i úřady a tudíž nikdo nevěděl jak skutečně situace vypadá. Toto zejména otrásl rodinami členů KSČ kteří znali situaci v Maďarsku a věděli jak tam s komunisty kontrarevolucionáři nakládali.“²⁷ Proto dle jeho slov doporučil předsedovi JZD, aby v noci nechodil pěšky z práce domů do dva kilometry vzdálené osady, ale raději přespával u něj. Toto svědectví je v rozporu s výpověďmi dalších svědků i se

24 Již v samotné žalobě je chyba, neboť mlýnská část usedlosti byla v nájmu Jihočeských mlýnů, nikoli JZD či STS. Příkázání JZD se vztahovalo pouze na zemědělskou část usedlosti.

25 SOKA Písek, fond Okresní soud Milevsko II, signatura 2Tp 170/68, Trestní spis Jaroslava Pauknera, Žaloba.

26 SOKA Písek, fond Okresní soud Milevsko II, signatura 2Tp 170/68, Trestní spis Jaroslava Pauknera, Protokol o výpovědi svědka Jaroslava Hejny.

27 Tamtéž.

vzpomínkami pamětníků. V rámci vyšetřování případu na stejnou otázku odpovídal i tajemník MNV Jan Kahoun, aktivní člen KSČ, který byl o dění v obci velmi dobře zpraven a který rozhodně neměl důvod situaci zlehčovat či kulaky, proti kterým sám vystupoval, krýt. Ten však uvedl: „*Jaký ohlas vyvolalo nastěhování Pauknera do Hrejčovic nevím ježto málo kdo o jeho nastěhování věděl.*“²⁸ Tato informace je velmi překvapivá, zvláště pokud se jedná o dění v relativně malé obci, kde se velmi rychle šíří i novinky zanedbatelného významu. Výpověď J. Kahouna nevědomky potvrdili také pamětníci, kteří si zpětné nastěhování rodiny Pauknerovy do mlýna vůbec nevybavili. Z toho můžeme usuzovat, že spojení této události s děním v Maďarsku bylo využito účelově ve snaze vytvořit dojem co největší nebezpečnosti spáchaného činu, který dle mínění okresní prokuratury útočil na samé základy lidové demokratického zřízení.

Hlavní líčení se konalo před lidovým soudem v Milevsku 13. prosince 1956. Bylo ale odročeno s tím, že nejprve budou vyhotoveny dva nezávislé lékařské posudky hodnotící duševní stav obžalovaného, na jejichž podkladě bude dále posuzována příčetnost J. Pauknera v době spáchání trestných činů. Tyto znalecké posudky byly následně použity při hlavním líčení dne 22. ledna 1957, kdy již soud vynesl rozsudek. J. Paukner byl uznán vinným „pouze“ ze spáchání trestného činu rušení domovní svobody, za nějž mu byl vyměřen trest odnětí svobody na čtyři měsíce nepodmíněně. J. Paukner měl ve své situaci velké štěstí, neboť než došlo k tomuto novému projednání odročeného případu, byl trestní zákon novelizován a paragraf definující nepřátelské jednání proti republice zrušen.

Čteme-li znění rozsudku, zjistíme, že samotný soud uznává jistou legitimitu Pauknerových argumentů přesto, že na výsledku to mnoho nezměnilo: „*I když totiž řízení u národních výborů shora uvedených trpělo určitými vadami a obviněnému a jeho rodičům nebyla poskytnuta zákonná lhůta k vystěhování a i když obviněný je patrně přesvědčen o svém trvajícím právu bydleti nadále v usedlosti, přece i podle posudku znalců lékařů, je zřejmo, že obviněný si musel být vědom toho, že vystěhování se stalo na základě výměrů MNV v Hrejčovicích a ONV v Milevsku a že není přípustné, aby se do usedlosti vrátil bez jakéhokoliv svolení v noci, nikoliv řádným vchodem a přes střechu garáže.*“²⁹

Patrně nás nepřekvapí, že se proti rozsudku J. Paukner odvolal ke Krajskému soudu v Českých Budějovicích. Na základě nového projednání případu došlo k přehodnocení trestného činu rušení domovní svobody a J. Paukner byl poté odsouzen na tři měsíce odnětí svobody nepodmíněně, a to za spáchání přestupku ve věcech veřejných a proti občanskému soužití. Odpykáním si tohoto trestu se uzavřel neúspěšný boj o návrat na rodný mlýn.

28 SOkA Písek, fond Okresní soud Milevsko II, signatura 2Tp 170/68, Trestní spis Jaroslava Pauknera, Protokol o výpovědi svědka Jana Kahouna.

29 SOkA Písek, fond Okresní soud Milevsko II, signatura 2Tp 170/68, Trestní spis Jaroslava Pauknera, Rozsudek Lidového soudu v Milevsku ze dne 22. 1. 1957.

Pauknerův mlýn v Hrejkovicích. Nedatováno, Milevské muzeum.

Z celé kauzy J. Pauknera vyplývá, že funkcionáři a úředníci dělali při svých rozhodováních mnohé chyby, které byly v rozporu s platnými zákony a dalšími právními dokumenty. Nelze se jim divit, neměli potřebné vzdělání a snažili se pouze dosáhnout jimi či vyššími orgány určeného cíle. Spoléhalo na svou moc a moc strany, která zabránila lidem dovolat se svých práv či se o to pouze pokusit. Vždyť i tito lidé byli v oblasti práva pouze laici a těžko by dokázali vůli a často svévoli úřadů čelit. O to zajímavější je případ Jaroslava Pauknera, který, ač sám také bez právnického vzdělání, výkonným orgánům neodpustil jedinou chybu či nepřesnost a okamžitě této chybě využil ve svůj prospěch. Dokázal napadnout téměř jakékoli úřední rozhodnutí a argumentovat zákonnými ustanoveními. Svou znalost zákonů kombinoval s manipulací a snahou ostatní obelstít.

Závěrem

Ačkoli většina pamětníků na J. Pauknera příliš v dobrém nevzpomíná, byť byla v jejich vyprávění často znát i určitá shovívavost, je zapotřebí vidět také druhou stranu mince, která sice jeho činy a způsoby jednání neomlouvá, ale možná přinese alespoň jisté pochopení pro člověka, kterému život žádné velké štěstí nedopřál.

J. Paukner nebyl od narození fyzicky, ani duševně zcela zdravý. Snad i z důvodu fyzické vady byl rodiči přehnaně opečováván a hýčkán. V době, kdy byla jeho rodina vystěhována ze mlýna, se stal zaměstnancem n. p. Obnova Tábor jako sběrač obuvi. S vozíkem jezdil po městě a sbíral boty do správký. Stejně jako v dětství se stal vděčným objektem zájmu mládeže, která se mu vysmívala a dělala všemožné naschvály – převrhala vozík apod.

Jako jediný z obce, neochvějně přesvědčen o své pravdě, se snažil téměř donquijotským způsobem zabránit vystěhování rodiny z vlastního mlýna. Přesto, že jeho jméno coby spolupracovníka pod krycím jménem Petr figuruje v seznamech StB, nelze na základě torza tohoto spisu J. Pauknera obviňovat, že by jeho udání či výpověď způsobily perzekuci jiné osoby. Dle zápisů byly výsledky spolupráce nízké: „*Pokud podal zprávy byly informativního charakteru, písemné a pravdivé. [...] Na základě jeho zpráv nebyla žádná realizace.*“³⁰ Tato aktivita J. Pauknera začala 21. července 1961, kdy vlastnoručně sepsal prohlášení o spolupráci, a trvala více než tři roky do 16. září 1964. Jeho úkolem bylo vypracovat seznam kontaktů na kulaky, se kterými přišel v dobách soukromého hospodaření do styku. Spolupráce byla ukončena oficiálně z důvodu nemoci. J. Paukner však nedisponoval potřebnými kontakty do zahraničí, které v této době organizace potřebovala, dále také věren své povaze působil mnohé zmatky. Jak se ve svazku uvádí, v důsledku svého zbrklého a neukázněného jednání „*sám navázal styk s orgány OOMV Tábor, kterým se snažil nabízet zprávy k osobám z okolí Tábora*“³¹, kde v té době žil.

Další změny ohledně mlýna nastaly až v 90. letech 20. století, kdy byl v rámci restitučního řízení veškerý majetek J. Pauknerovi navrácen. Následně byl objekt prodán společnosti provozující mezinárodní kamionovou dopravu, která mlýn dle svých potřeb stavebně upravila.

V případě, že by nenastala tak zásadní proměna poměrů, jakou přinesla kolektivizace venkova, možná by jméno J. Pauknera nepřesáhlo hranice obce, možná by zůstal onou zvláštní „figurkou“, která by čas od času rozvířila stereotyp všedního života a o níž by si následně sousedé i přespolní vyprávěli na návsi, při návštěvách či v hospodě. Osud kulaka však zdramatizoval životní cestu J. Pauknera zcela rozhodujícím způsobem a dal vzniknout zajímavému příběhu marného boje o vlastní domov.

30 Archiv bezpečnostních složek, Praha (dále jen ABS), archivní číslo 6350 ČB, Osobní svazek spolupracovníka, Rozhodnutí o archivaci svazku z 3. 1. 1983.

31 ABS, archivní číslo 6350 ČB, Osobní svazek spolupracovníka, Návrh na ukončení spolupráce s informátorem Petr z 16. 9. 1964.

Prameny

- Archiv bezpečnostních složek, Praha, archivní číslo 6350 ČB, Osobní svazek spolupracovníka.
- Rodinný archiv Bohumila Pauknera, Praha, Kronika I.
- Rodinný archiv Bohumila Pauknera, Praha, Kronika II.
- Rodinný archiv Bohumila Pauknera, Praha, Kronika III.
- Rodinný archiv Bohumila Pauknera, Praha, Kronika IV.
- Rodinný archiv Bohumila Pauknera, Praha, Kronika V.
- Státní okresní archiv Písek, fond Místní národní výbor Hrejkovice, signatura I/2.
Obecní kronika obce Hrejkovice (1951–1980).
- Státní okresní archiv Písek, fond Okresní soud Milevsko II, signatura 2Tp 170/68,
Trestní spis Jaroslava Pauknera.
- Trestní zákon č. 86/1950 Sb.
- Vládní nařízení č.7/1949 Sb., o výkupu a dodávce zemědělských výrobků podle smlouvy.
- Vládní nařízení č. 50/1955 Sb., o některých opatřeních k zajištění zemědělské výroby.
- Vyhláška Ministerstva zemědělství č. 612/1949 Ú.l., o výkupu základních zemědělských mechanizačních prostředků od některých fyzických osob.
- Zákon č. 27/1949 Sb., o mechanizaci zemědělství.
- Zákon č. 56/1952 Sb., o dodávkové povinnosti a o výkupu zemědělských výrobků.
- Zákon č. 229/1991 Sb., o úpravě vlastnických vztahů k půdě a jinému zemědělskému majetku.

Literatura

- JECH, K.: *Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy*. Praha 2008.
- PEŠEK, J.: *Přerod jihočeské vesnice: k historii združstevňování zemědělství Česko-budějovického kraje v letech 1949–1959*. České Budějovice 1985.
- PAUKNEROVÁ, I.: *Jihočeská obec Hrejkovice. Proměna tradiční vesnice jako důsledek její socializace*. Rukopis magisterské diplomové práce, Ústav evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity Brno 2011.
- ROKOSKÝ, J. – SVOBODA, L. (eds.): *Kolektivizace v Československu*. Praha 2013.
- ŠTĚPÁN, L. – KŘIVANOVÁ, M.: *Dílo a život mlynářů a sekerníků v Čechách I*. Praha 1999.

Elektronický zdroj

Kancelář destinačního managementu Písecka: *50 let Orlické přehrady*. Dostupné z: <http://www.icpisek.cz/data/9-brozura-orlicka-prehrada.pdf> (přistoupeno 19. 6. 2013).

Summary

„Sláveček ze mlejna“. A story of „kulak“ Jaroslav Paukner, a miller’s son from Hrejkovice in Southern Bohemia

The year 1948 brought an essential transformation to the countryside, its traditional values and principals of its functioning. The collectivization did not only mean consolidation of private land into collective farms; for the entire period, it was connected with repressive methods used against so-called kulaks. The contribution is a micro-probe into the life story of miller Jaroslav Paukner from the village of Hrejkovice in Southern Bohemia. Together with his parents, he was classified as “kulak” and he had to face permanent economic and social pressure crowned by handing over of his farm to the local collective farm, deportation of the family from the village and following court proceedings as a consequence of miller’s self-willed re-moving into his native village. The article is based on comparison of archive materials, private chronicle of a Hrejkovice inhabitant, and survivors’ memories. Its main aim was to offer an alternative view of the 1950s than that offered by history books, namely through a very particular story.

Keywords:

collectivisation in the country – „kulak“– Hrejkovice – Jaroslav Paukner – collective farm – mill

Výzkum válečnické skupiny v on-line světě – organizace a taktiky hráčů Guild Wars 2

Mgr. Petr Kalinič

Západočeská univerzita v Plzni, Fakulta filozofická, Katedra antropologie, Sedláčková 15, 306 14 PLZEŇ
kalinic@ksa.zcu.cz

Úvod – metodologie a základní charakteristika výzkumu

V roce 2010 publikoval antropolog Alex Golub článek *Being in the World (of Warcraft): Raiding, Realism, and Knowledge Production in a Massively Multiplayer Online Game*, ve kterém prezentoval výsledky svého participativního výzkumu vojenské organizace virtuálního herního společenství (tzv. *guildy*), které hráči vytváří ve hře World of Warcraft. Alex Golub mimo jiné popsal i velmi sofistikovanou vojenskou strukturu organizovanou na hierarchickém principu a funkční specializaci, která vykazovala významné paralely s tradiční polynéskou vojensko-politickou organizací.¹ Inspirován tímto poznatkem bych chtěl představit výsledky vlastního etnografického výzkumu on-line válečnické organizace ve hře *Guild Wars 2*, která se od Golubova popisu značně liší a v mnohých aspektech připomíná spíše postmoderní formy vojenské organizace v *off-line* světě – na úrovni akademicko-teoretické i praktické.²

Můj výzkum byl realizován ve hře *Guild Wars 2* od února 2014 do dubna 2015. *Guild Wars 2* vytváří tzv. *virtuální svět* – stálé prostorové prostředí, které je simultánně sdíleno velkým množstvím hráčů. Tento svět trvá a vyvíjí se i poté, co ho hráč (respektive hráčem ovládaná postava) opustí.³ Výzkum jsem realizoval pomocí metod tzv. *virtuální etnografie*, která je založena na aktivní participaci a plné účasti ve zkoumané skupině (*participant-engagement*).⁴ Tento článek je proto založen na reflexi mé vlastní zkušenosti, na informacích získaných v polo/strukturovaných rozhovorech, na zpětné vazbě od členů skupiny a na kvalitativní analýze herně komunitní produkce, která vykazuje uměleckou (*machinima*), ale i odborně exaktní

- 1 GOLUB, A.: *Being in the World (of Warcraft): Raiding, Realism, and Knowledge Production in a Massively Multiplayer Online Game*. *Anthropological Quarterly* 83, 2010, č. 1, s. 28–29.
- 2 KNORR, A.: *The stability of cyberspace*. In: Polcak, R. (ed.): *Cyberspace 2005*. International Conference, 07.–08. November 2005. Brno 2005, nepaginováno. Dostupné z http://xirdalium.net/wp-content/uploads/KNORR_2006_The_stability_of_cyberspace.pdf (přistoupeno 11. 4. 2015).
- 3 BOELLSTORFF, T. – NARDI, B. – PEARCE, C. – TAYLOR, T. L. – MARCUS, G. E.: *Ethnography and Virtual Worlds: A Handbook of Method*. Princeton 2012, s. 7.
- 4 NARDI, B.: *My Life as a Night Elf Priest: An Anthropological Account of World of Warcraft*. Michigan 2010, s. 35.

(*theorycrafting*) povahu.⁵ Výzkum byl realizován na mezinárodním herním serveru s vysokou populací a byl zaměřen na studium skupiny *The Dragon Collective* (TDC) – mezinárodního herního uskupení, které vzniklo již v prvním týdnu od vydání hry (srpen 2012) a jež ve zkoumaném virtuálním světě patří k nejstarším a největším sociálně herním formacím.⁶

Cílem tohoto textu je deskripce a analýza organizačních mechanismů a adaptačních taktik, které hráči dané skupiny využívají ke koordinaci a efektivnímu hraní. Tyto taktické postupy do značné míry recyklují historické vojenskoorganizační koncepty, ale zároveň korelují i s vývojovou tendencí soudobé vojenské i civilní organizace – především pak s asymetrickým paradigmatickým, které je známo jako *swarming*.⁷ Analýza aktérských herních přístupů tak dle mého názoru umožňuje nejen lepší porozumění specifické praxi zkoumané skupiny v jejím on-line mikro/kontextu, ale i obecnějším sociálním trendům, které v současné době významně strukturují fyzický *off-line* svět – především se jedná o fenomény militarizace civilního obyvatelstva, manévrové války, renesance nomádských forem civilní i vojenské organizace a o využití násilí jako výrobního způsobu.

Základní kontext – Guild Wars 2, komunita zájmu a materiální motivace

Hra Guild Wars 2 (GW2) byla vydána v srpnu roku 2012 americkou společností ArenaNet a spadá do žánru tzv. *massively multiplayer online role-playing game* (hromadná hra na hrdiny, rovněž je používána zkratka MMORPG). Titul je založen na heroizaci hráčem vytvořené postavy v prostředí tzv. *perzistentního virtuálního světa*, který existuje a vyvíjí se bez ohledu na aktuální ne/přítomnost hráče. Tento svět je společností ArenaNet neustále měněn a geograficky rozšiřován pomocí pravidelných aktualizací.⁸ K dubnu 2015 měl tento herní svět rozlohu přesahující 100 km² a je obýván více než 460 000 hráči z celého světa. Tito herní aktéři se dorozumívají primárně anglicky, avšak s řadou respondentů jsem komunikoval i v jazyce

5 BOELLSTORFF, T. – NARDI, B. – PEARCE, C. – TAYLOR, T. L. – MARCUS, G. E.: *Ethnography and Virtual Worlds: A Handbook of Method*, c. d., s. 118.

6 Z důvodu ochrany identity mých respondentů byly názvy serverů, zkoumané *guildy* i herní přezdívky jejich členů anonymizovány. Anonymizací naopak neprošla jména hráčů, kteří jsou ve virtuální komunitě hry Guild Wars 2 všeobecně známi – tito lidé jsou v článku naopak citováni jako autority *sui generis*. Z praktických důvodů nebyly anonymizovány ani davové ilustrační snímky, jež byly pořízeny na veřejných místech v on-line světě. Na těchto obrázcích nefiguruje žádný z mých respondentů a lze je považovat za jakousi virtuální analogii pořizování vizuálního záznamu osob na veřejných prostranstvích. Důslednou anonymizací všech zúčastněných (intenzivními grafickými úpravami obrázků) by tyto snímky navíc ztratily veškerou informační hodnotu.

7 ARQUILLA, J.: *Insurgents, Raiders, and Bandits: How Masters of Irregular Warfare Have Shaped Our World*. Chicago 2011, s. 274.

8 GUILD WARS 2 WIKI: *Guild Wars 2*. Dostupné z http://wiki.guildwars2.com/wiki/Guild_wars_2 (přistoupeno 10. 5. 2015).

německém a ruském. Hráči se neustále dostávají do konfrontačních i kooperačních interakcí, vzájemně obchodují (od vydání hry mezi sebou uskutečnili již více než jednu miliardu transakcí) a vytváří rozmanité formy kolektivních organizací – od krátkodobých *ad hoc* skupin (*party*) až po relativně stabilní, dlouhodobé a diferencované kolektivní instituce – tzv. *guildy* (*guild*).⁹

Hra se v mnohých aspektech podobá svému úspěšnému žánrovému předchůdci – již zmíněné herní sérii *World of Warcraft*, kterou vytvořilo kanadské vývojářské studio *Blizzard Entertainment*. Obě hry jsou založeny na klasickém procesu kontinuálního zlepšování hráčem kontrolované postavy (emicky je označována termínem *avatar*) skrze úspěšné plnění velkého množství úkolů / událostí (*events*), které předem vytvořili autoři hry. Základní formou události je konfrontace s monstrem, za jehož zabití hráč obdrží určité množství zkušenostních bodů, kterými je kvantitativně měřena vertikální progresse – již zmíněné zlepšování herní postavy. Po absolvování události hráč rovněž obdrží jisté množství herní měny (*gold*) a kořist (*loot*), kterou získá okradením mrtvého nepřítele. Kořist obvykle tvoří zbraně a suroviny, které mohou být hráčem použity pro další vylepšení postavy, prodány na trhu, případně využity jako komponenty ve výrobních profesích (např. zbrojířství, koželužství a vaření).¹⁰

Herní aktivita má tedy značně dobrodružný charakter a je strukturována utilitárními zájmy daného hráče, jehož základní motivací je porážka oponenta. Svým úspěšným hraním jedinec paraziticky vytváří materiální zisk (získává virtuální měnu a suroviny) a stává se tak v průběhu času měřitelně bohatším. Tento aspekt je natolik klíčový, že na úrovni incentív, které strukturují hráčovu herní aktivitu, kompletně dominuje individuální pragmatismus a ekonomizující přístup, jemuž sociální struktura často slouží jako pouhý prostředek. Hráč se na hře podílí obvykle do té doby, dokud generuje materiální zisk. V případě, že je perspektiva dalšího zisku mizivá, nebo je hráč již ekonomicky dostatečně saturován, tak se tento jedinec obvykle neúčastní dalších aktivit – a to ani se svými relativně dobrými přáteli. Sentimentální ohledy v tomto kontextu zpravidla naprosto absentují.

Svou úspěšnou herní aktivitou však hráč generuje i symbolický nehmotný zisk, který má povahu společenské prestiže (v soupeřivém megaló/thymickém a agonálním smyslu) a růstu individuálního sebevědomí.¹¹ Za zajímavý lze považovat fakt, že tento individuální úspěch nemusí nutně znamenat i růst sociálního statusu daného jedince, neboť ostatní hráči jsou vůči cizím úspěchům indiferentní a jejich „obdiv“ se z větší části omezuje na rychlé „konstatování evidentního“ v podobě variací

9 EDWARDSLIN: *Some Interesting Numbers about Guild Wars 2 You Might Not Know*. Dostupné z: http://2p.com/4680897_1/Interesting-Numbers-about-Guild-Wars-2-You-Might-Not-Know-by-EdwardsLin.htm (přistoupeno 10. 5. 2015).

10 KALINIČ, P.: *Militant PvE and PvP Identities in the World of Warcraft: The Mage and Various Post/modern Forms of Consciousness*. In: Mišterová, I. – Skopečková, E. (eds.): *A Search for Identity: Identity in Linguistic, Literary, Methodological, and Cultural Perspectives*. Plzeň 2013, s. 170.

11 FUKUYAMA, F.: *Konec dějin a poslední člověk*. Praha 2002, s. 183–185.

na obligátní větu: „*gg and gratz*“ – na slangové blahopřání k úspěšné hře (*good game*, zkráceně *gg*), rychlou gratulaci a následně zapomnění. Leitmotiv rychlosti je ostatně v rámci zkoumané skupiny mimořádně důležitý a budu se jím zabývat v dalších kapitolách. Jako ilustraci výše zmíněných aspektů lze uvést následující přepis herní komunikace (*chat*), jež proběhla v rámci guildy TDC:

[19:48] Fiona: „*[Charged Lodestone] wooha 3g that is not bad*“

[19:48] Zeus: „*nice, gj*“

[19:49] Luna: „*Gratz*“

[19:49] Kael: „*Big Mama is about to pay a visit @ [Camp Karka Waypoint]!*“

[19:49] Fiona: „*anyways, daily finished, have to go now, will be back later, bb :)*“

[19:50] Zeus: „*cya o*“

[19:50] Kael: „*Also hello everyone!*“

V této textové komunikaci Fiona oznamuje skupině, že získala drahý kámen, který má na herním trhu hodnotu tří zlatých mincí (dost drahý předmět). Zeus a Luna Fioně gratulují k úspěchu (zkratkou anglického *good job*). Mezitím do hry přichází Kael a skupinu informuje o brzkém výskytu velkého (a rovněž bohatého) monstra v blízkosti geografického bodu, který je znám pod názvem Camp Karka. Fiona však konstatuje, že její denní plán byl již splněn a hru opouští. Zeus se s Fionou loučí – nenormativním tvarem anglického *see you* a grafickým znakem (emotikonou), který je symbolickým znázorněním mávajících ruky. Kael si následně uvědomuje, že v rámci svého příchodu podal pouze strohou technickou informaci a dodatečně proto skupinu pozdraví.

Výjimky z tohoto mechanismu ekonomizující kalkulace se samozřejmě vyskytují a lze je interpretovat jako potvrzení síly a významu již existujících sociálních vazeb. Tyto individuální „oběti“ (účast na neziskové aktivitě) se vyskytují mezi dlouhodobými přáteli – kde socializace a vidina zábavy s kamarády převažují nad ziskovou motivací.¹² Tito hráči se silně identifikují s přáteli, projevují specifický *esprit de corps*, reciproční solidaritu a ve hře pokračují i po dosažení koncového herního obsahu, který byl vytvořen tvůrci hry. Tímto finálním cílem je pokoření největších monster a získání tzv. *legendárních zbraní*, jejichž výroba je extrémně náročná na virtuální suroviny a může trvat i mnoho měsíců reálného času.

Tyto legendární fetiše ostentativně demonstrují herní profesionalitu jedince a jsou zároveň výmluvným důkazem výše zmíněných egoistických (resp. ego-heroických) motivací zdánlivě kolektivistických herních aktivit. Ve stabilních přátelských skupinách pak výroba těchto zbraní (často spojená s morální i logistickou podporou, se sdílením a výměnou potřebných materiálů a s půjčováním financí) pomáhá verifikovat a utužovat přátelské vazby.¹³ Výše zmíněné lze demonstrovat následující odpovědí

12 BRAZIL: *Reality Dungeon Runs Ep. 8 – CoF Path 1*. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=gL-anjmlMhc> (přistoupeno 5. 4. 2015).

13 DONTAIN: *Guild Wars 2 | Crafting Twilight*. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=o-4e8vSZ4jZc> (přistoupeno 10. 11. 2014).

Výprava válečnické skupiny do podzemní kobky s monstrem. Hráči v textové komunikaci poměří kvalitu své kořisti. Ženská postava třímá legendární meč Sunrise. Guild Wars 2, ©NCSoft Corporation; archiv autora, 15. 10. 2014.

respondentky Lunny: „I have made Kudzu last December (2013). It took me about three months to collect all the materials and to get the precursor weapon which is needed to craft it. I farmed the biggest part of the materials myself by doing Orr runs for one hour per day, but I also got some donations from Turak (my boyfriend) and Rubik, which helped me a lot, especially at the end, when I started to hate the farm.“

Luna vyrobila legendární dlouhý luk *Kudzu* relativně rychle – během tří měsíců. Část potřebných materiálů získala od svého partnera Turaka, se kterým žije ve Vídni. Virtuální spolupráce v tomto případě tedy pomáhala upevnit i intimní fyzický vztah v mimoherním (*off-line*, *off-screen*) světě. Další suroviny Luně daroval její virtuální přítel Rubik – ekolog ze Singapuru. Většinu potřebných surovin však získala sama během pravidelného denního *farmaření* v nebezpečné oblasti zvané Orr (tajemný chtonický kontinent plný nemrtvých monster). Termín *farmaření* je emickou metaforou, jež označuje efektivní získávání potřebných surovin a financí. Jedná se o frekventovanou hráčskou taktiku, která spočívá v monotónním zabíjení definovaného typu nepřátel. Cílem této činnosti je zisk konkrétních materiálů v *de facto* průmyslovém měřítku – tedy v rozsahu, který obvykle nebyl předvídan ani samotnými tvůrci hry.¹⁴

14 MACHINIMA: *Guild Wars 2 Manifesto Trailer [HD]*. Dostupné z <https://www.youtube.com/watch?v=35BPhT-KI1E> (přistoupeno 11. 4. 2015).

Ačkoli vývojový tým Guild Wars 2 místy vyjadřuje negativní postoj k „degenerovaným“ farmářským praktikám¹⁵, válka je ve hře přesto naprogramována jako specifický výrobní způsob. Hráči tento fakt pouze akceptovali a technicky rozvinuli do ekonomicky vysoce efektivní podoby. Podstatou tohoto přístupu je tzv. *min-maxing* – tedy maximalizace materiálního profitu v kombinaci s minimalizací vlastních nákladů v podobě investovaného času a herních surovin. V souladu s touto logikou se hráči snaží participovat na velkém množství dostupných událostí (již zmíněných *events*), které se vyskytují na celém území herního světa. Většina jedinců proto provozuje silně nomádský způsob hraní, který je charakterizován rychlostí, mobilitou, absencí fixace na specifickou lokalitu a pragmatickým vztahem k prostoru, jenž je vnímán jako tranzitní území – jako příležitost získat suroviny a obohatit se zabitím specifického lokálního monstra v rámci tzv. světové události (*world event*).¹⁶

Existence těchto světových událostí je jedním z nejdůležitějších specifik hry, neboť hra samotná informuje pouze o událostech, které probíhají v bezprostřední blízkosti hráče. O největších světových událostech (např. o výskytu draků a jiných obrovských monster) se hráč proto musí dozvídat od jiných uživatelů a/nebo z externích informačních zdrojů, jež byly vytvořeny herním společenstvím – komunitou hráčů, kteří sdílí společný zájem (bude jim věnována pozornost v dalších částech textu). Nejčastější formou a zároveň základní taxonomickou jednotkou tohoto širšího společenství je tzv. *guilda* – formální uskupení hráčů, které zúčastněným osobám umožňuje socializaci, sdílení zkušeností a efektivní hraní.

Virtuální válečnické společenství – guilda *The Dragon Collective* (TDC)

Mnou zkoumaná guilda TDC je tvořena 243 členy. Její jádro představuje 25 až 30 stálých a vysoce aktivních (*dedicated*, oddaných) hráčů, na něž je orientován i můj výzkum. Tato mikroskupina vykazuje klasické znaky tzv. *komunity zájmu*, kdy společným znakem členů skupiny je obecně sdílený zájem hrát hru a být v ní úspěšný. Ve všech ostatních aspektech je toto uskupení naopak vysoce heterogenní.¹⁷ Jádro skupiny je z jedné čtvrtiny tvořeno ženami a průměrný věk je zde 25 let. Nejmladším členem *guildy* je Zeus – student střední školy z Kapského města (Jihoafrická republika), jemuž je 16 let. Nejstarším členem je naopak Taur – průmyslový designér z Louisiana (USA), kterému je 49 let. Mým klíčovým respondentem se pak stal hráč s přezdívkou Lion (25 let) – programátor bankovních aplikací z Tbilisi (Gruzie), který disponuje hlubokými znalostmi herního prostředí a jehož lze označit

15 MATTVISUAL: *Guild Wars 2: Colin Johanson PAX Interview w/ Your Questions!*. Dostupné z <https://www.youtube.com/watch?v=Jy7CwnfUdU> (přistoupeno 14. 4. 2015).

16 GUILD WARS 2 WIKI: *World Boss*. Dostupné z http://wiki.guildwars2.com/wiki/World_boss (přistoupeno 16. 5. 2015).

17 VAN DIJK, J.: *Network Society: Social Aspects of New Media*. London 2006, s. 167.

za tzv. *hardcore hráče* – za jedince, jenž hře věnuje podstatnou část svého volného času a který v jejím prostředí mnohdy stráví i více než 30 hodin týdně.¹⁸

Většina členů TDC považuje svou herní aktivitu za zábavu, prostředek relaxace, příležitost k socializaci s podobně orientovanými jedinci a k procvičení anglického jazyka – velká část hráčů totiž nepatří mezi jeho rodilé mluvčí. Skupina má mnohonárodnostní a multikonfesijní charakter – v *guildě* jsou zastoupeni muslimové, židé, ortodoxní křesťané i militantní ateisté. V důsledku herní profesionalizace skupiny (výhradní zaměření na hraní a virtuální úspěch) jsou však tyto partikulární identity zcela ignorovány. TDC tedy není tolerantní *sensu stricto*, ale prosazuje spíše důslednou indiferenci k *toxickým relikvům* fyzického světa – genderu, etnicitě, náboženství, ideologii, politickým a sociálním otázkám. Kultivovanou a předsudky nezátíženou komunikaci rovněž usnadňuje relativně vysoký věkový průměr skupiny, který guildovní společenství též predisponuje ke kompetentní práci s velkým množstvím externích informačních zdrojů, o nichž bude pojednáno v další části textu.

Velmi zajímavým aspektem je organizační struktura celé skupiny. Guilda TDC sice disponuje promyšlenou formální hierarchií, avšak v praxi tato vertikální mocenská struktura nemá žádné zásadní důsledky. Skupina běžně funguje na bázi nehierarchické a vysoce egalitární sociální sítě, za jejíž strukturující princip lze označit ideu meritokracie, kdy největší (nicméně stále značně limitovaný) vliv ve skupině mají herní profesionálové (již zmínění *hardcore hráči*). TDC navíc není exkluzivním zdrojem *guildovní identity* svých členů, neboť naprostá většina hráčů je pragmaticky členy hned několika *guildovních společenství* (což je prvek, který hra World of Warcraft neumožňovala).¹⁹ Důležitá rozhodnutí jsou skupinou přijímána na základě všeobecné debaty a skupinového konsensu. Tyto principy stručně vystihla hráčka Lucy – doktorandka práv z Hamburku: „*I think that TDC has a hierarchical structure, as there are guild leaders and officers who organize events and set the schedule. However, since there's a lot of communication and some quite influential players, who aren't officers [...] like Sage. So, it's not an oppressive hierarchy, it just guarantees some level of efficiency and order. On the other hand, the guild is largely fragmented into certain groups of people, who like to do things with each other.*“

Každý člen skupiny TDC je tedy autonomní ekonomickou a manévrovou jednotkou – *guilda* nemá žádné fixní sídlo, její členové jsou rozptýleni po celém území virtuálního světa a jejich pohyb je strukturován individuálními preferencemi. Jedinou (a dosti vážní) povinností hráče vůči *guildě* je její tzv. *representace* – stav, kdy hráč své aktivity provozuje pod vlajkou dané skupiny. Reprezentace hráči umožňuje přístup ke skupinové textové komunikaci (*guild chat*) a ke komunitní bance. Guilda naopak získává tzv. *body vlivu (influence)* za každou aktivitu, kterou daný hráč

18 WOWWIKI: *Hardcore*. Dostupné z <http://www.wowwiki.com/Hardcore> (přistoupeno 17. 5. 2015).

19 GUILD WARS 2 WIKI: *Guild*. Dostupné z <http://wiki.guildwars2.com/wiki/Guild> (přistoupeno 17. 5. 2015).

vykoná.²⁰ TDC je tak možno obecně charakterizovat jako rovnostářskou a mocensky meritokratickou franšizu s plně autonomními členy, kteří jsou v neustálém pohybu. Hráči jsou prostorově rozptýleni a většinu času operují vojensky i ekonomicky samostatně. Celá skupina však zůstává informačně propojena a hráči se tak dle svých vlastních preferencí mohou svobodně ne/účastnit různých kolektivních aktivit.

Tyto skupinové projekty obvykle konvenují specializaci guildy. TDC je profesně zaměřena na specifický segment hry, který se označuje termínem *Player versus Environment* (PvE). PvE je herním módem, v němž se hráči společně orientují na likvidaci počítačem řízených oponentů a nikoli tedy na kompetitivní hru proti jiným skupinám hráčů.²¹ Standardní činností skupiny je proto organizování výprav proti světovým monstrům – unikátním a mocným stvořením, která se vyskytují v rámci již zmíněných *světových událostí*.

Externí informační zdroje používané hráči Guild Wars 2

Nejdůležitějším faktorem při plánování útoku na *světové monstrum* je znalost přesného místa a času jeho výskytu. Vzhledem k tomu, že hra tyto informace neposkytuje, vytvořila si herní komunita speciální webové stránky, které hráče na výskyt monster upozorňují a umožňují plánovat nájezdy na dalších 24 hodin. Nejpoužívanějšími aplikacemi tohoto druhu jsou weby *Guild Wars Temple* a *Dulfy Timer*, jež dokonce obsahují možnost zvukového upozornění na právě začínající události.²² Klíčový význam těchto aplikací pro hráče Guild Wars 2 rozpoznal již virtuálně antropologický projekt MMO Anthropology, který je doposud jediným pokusem o antropologické zpracování herně komunitních specifík světa Guild Wars 2.²³ Popularitu výše zmíněných nástrojů demonstruje i následující přepis textové herní komunikace:

[14:32] Harold: „*Hello, what is going on here?*“

[14:32] Alesto: „*lfg 4/5 self invite*“

[14:32] Rogue: „*world event in a few mins*“

[14:33] Richard: „*How do you guys find these events?*“

[14:33] Rogue: „*just checked gw2timer.com*“

[14:34] Alesto: „*dulfy.net – event timer on the net*“

20 GUILD WARS 2 WIKI: *Influence*. Dostupné z <http://wiki.guildwars2.com/wiki/Influence> (přistoupeno 17. 5. 2015).

21 GUILD WARS 2 WIKI: *Player versus Environment*. Dostupné z <http://wiki.guildwars2.com/wiki/Pve> (přistoupeno 17. 5. 2015).

22 DULFY: *GW2 World Boss Timer by that_shaman*. Dostupné z <http://dulfy.net/2014/04/23/event-timer/> (přistoupeno 11. 5. 2015).

23 MMO ANTHROPOLOGY: *Dragons, Timers, and Dynamic Events in Guild Wars 2*. Dostupné z <http://mmoanthropology.tumblr.com/page/2> (přistoupeno 11. 4. 2015).

Nově přichází Harold je překvapen velkým množstvím shromážděných hráčů a ptá se, co se na místě bude odehrávat. Alesto mezitím oznamuje, že ve své skupině pro pět osob má volné místo a případný zájemce se má sám hlásit. Rogue pak Harolda informuje, že během několika minut se na místě bude odehrávat *světová událost*. Richard se blíže zajímá o možnost zjištění daných událostí a Rogue a Alesto mu proto poskytují odkazy na dvě nejvýznamnější internetové aplikace, které vyskyt *světových monster* monitorují.

Z výše zmíněného jasně vyplývá, že klíčovým prvkem pro úspěch guildovních výprav je komunikace a koordinace mezi hráči. Ti nejčastěji komunikují pomocí textové komunikace (*chat*). Jedná se obvykle o velmi úsporné a čistě informativní repliky, které jsou tvořeny zkratkami a přímými elektronickými odkazy (*links*) na příslušné zbraně, schopnosti a cílové lokace. Tyto odkazy jsou plně funkční pro všechny hráče. Dalším důležitým způsobem komunikace, jenž je fakticky nezbytný pro úspěch v bitvách se silnějšími monstry, je využití aplikací pro přenos hlasu. Mezi hráči skupiny TDC jsou nejčastěji užívány externí programy *TeamSpeak* a *Skype*, které umožňují komunikaci všech připojených členů skupiny v reálném čase a zkrácení prodlev v distribuci informací na nezbytné minimum.²⁴ Často je využívána i komunikace vizuální a symbolická – kresby na mapu herního světa, optická signalizace, gesta a haptika herních postav.

K navýšení efektivity své herní aktivity hráči předem analyzují velké množství externích zdrojů informací, které byly vytvořeny samotnou herní komunitou. Nejrelevantnějším zdrojem je *Guild Wars 2 Wiki* (GW2W) – specifická herní modifikace otevřené elektronické encyklopedie (notoricky známé Wikipedie), jež je provozována společností ArenaNet a spravována herní komunitou. Anglická verze GW2W dnes (duben 2015) obsahuje více než 39 000 článků.²⁵ Obrovský význam těchto modifikovaných encyklopedií zdůraznili již samotní zakladatelé virtuální etnografie, kteří tyto informační platformy vnímají jako vysoce relevantní pramen pro kompetentní studium historie a socioekonomické dynamiky mnohdy velmi chaotických komunit.²⁶ GW2W je navíc propojena s dalšími webovými stránkami orientovanými na problematiku hry Guild Wars 2 – především se stránkami *GW2Spidy* a *GW2TP*, což jsou exaktní matematické aplikace, které umožňují zjistit skutečné tržní ceny konkrétního zboží a znásobit tak hráčův zisk – pomáhají hráči ušetřit při nákupu a naopak navýšit zisk z prodeje.²⁷

24 KELLTH: *GuildWars 2: WvW Zerg Fight With Teamspeak | ET VS EB #1*. Dostupné z <https://www.youtube.com/watch?v=Xl4zgmotGQ> (přistoupeno 17. 5. 2015).

25 GUILD WARS 2 WIKI: *Guild Wars 2 Wiki: Main Page*. Dostupné z http://wiki.guildwars2.com/wiki/Main_Page (přistoupeno 17. 5. 2015).

26 BOELLSTORFF, T. – NARDI, B. – PEARCE, C. – TAYLOR, T. L. – MARCUS, G. E.: *Ethnography and Virtual Worlds: A Handbook of Method*, c. d., s. 121.

27 GW2SPIDY: *GW2Spidy | Guild Wars 2 Tradingpost Graphs*. Dostupné z <https://www.gw2spidy.com/> (přistoupeno 10. 5. 2015).

V rámci informační extenze své komunity pak hráči vytváří i širokou škálu audiovizuálních materiálů – nejčastěji se jedná o sdílená videa na serveru *YouTube*, nebo o přímé herní přenosy (tzv. *streamy*) na serveru *Twitch*. Na těchto platformách mnohdy dochází k výrazné profesionalizaci autorů, jejichž videa obsahují umělecké prvky a svébytnou estetiku. Mezi široce uznávané autory v prostředí *Guild Wars 2* patří hráči známí pod přezdívkami *Nike!*, *Brazil*, *Goku SC* a *Purple Miku*.²⁸ Tito autoři vytváří i exaktní analýzy herní dynamiky a produkují informačně cenný obsah pro jednotlivce i skupiny – primárně se jedná o produkci tzv. *metabuilds* (modely optimalizovaných bojových sestav). Tyto sestavy následně skrze svou popularitu stanovují herní standardy – jsou herní komunitou vnímány jako norma a mnohdy dokonce i direktivně vyžadovány.²⁹

Organizace on-line nomádů – zerg

Zajímavým a velmi důležitým taktickým uspořádáním, které se vyskytuje v průběhu *světových událostí*, je tzv. *zerg*. Jedná se o volně organizované emergentní (pomocí samoorganizace vzniklé) uskupení hráčů, které se pokouší porazit obří monstra v rámci velkých *světových událostí*. *Zerg* je tvořen náhodným shlukem hráčů, kteří *en masse* usilují o stejný cíl. Gravitační centrum tohoto amorfního a vysoce dynamického uskupení tvoří postava velitele – jedince s distinkcemi (*comander tag*), okolo něhož se v průběhu času soustředí další hráči.³⁰ *Modem operandi* klasického *zergu* je davová forma ekonomicky ziskového násilí. *Zerg* lze proto definovat jako krátkodobou konvergenci sumy individuálních motivací, jež vyústily v dočasnou *ad hoc* spolupráci desítek hráčů, kteří se zpravidla nikdy předtím neviděli a jejichž jednotícím motivem je úsilí o ekonomický profit skrze použití síly.

Samotný termín *zerg* odkazuje na legendární strategickou počítačovou hru *Starcraft*, jež je produktem vývojářského studia Blizzard Entertainment. V herní sérii *Starcraft* je *Zerg* rasou mimořádně agresivních a bezohledně efektivních mimozemských predátorů, kteří jsou organizováni do podoby tzv. *superorganismu*. *Zerg* je tedy jakýmsi rojem „*individuálně nevědomých jednotlivců*“, kde je „jedincem“ nikoli individuum, ale celý sociální kolektiv – podobně jako u kolonií eusociálního hmyzu (např. včely a mravenci).³¹ V herní komunitě je termín „*zerg*“ metaforou pro samovolně (emergentně) vznikající a zdánlivě chaotický bojovný celek, jenž je však

28 GOKU SC: *Goku Snow Crows*. Dostupné z <https://www.youtube.com/channel/UCb3FhPCjdSmuM-gwHG0l-iw> (přistoupeno 5. 5. 2015).

29 NIKE!: *[DnT] DPS Warrior Guide For Dungeons and Fractals 9/9/14*. Dostupné z https://www.youtube.com/watch?v=Tm_NpGd48os&list=UU2XVi6QB_uuPFaq5vzMvAw (přistoupeno 10. 5. 2015).

30 GUILD WARS 2 WIKI: *Zerg*. Dostupné z <http://wiki.guildwars2.com/wiki/Zerg> (přistoupeno 10. 5. 2015).

31 BONABEAU, E.: *Swarming Intelligence*. In: Inbody, D. – Chartier, C. – DiPippa, D. – McDonald, B. (eds.): *Swarming: Network Enabled C4ISR* 13–14 January 2003. Joint C4ISR Decision Support Center. McLean 2003, Section C, s. 19–20.

Zerg desítek hráčů krátce po zabití světového monstra. Hráči se chlubí svou kořistí a domlouvají se na dalším postupu. Insignie velitele (*commander tag*) je na obrázku zvýrazněna kruhem. Guild Wars 2, ©NCSOFT Corporation; archiv autora, 9. 2. 2015.

zároveň vysoce komplexní, efektivní a mobilní a který je charakterizován neustálou adaptací na okolní prostředí.³² *Zerg*, jenž je ve Starcraftu prezentován jako „čistota esence“, také implicitně ukazuje na zjištěné motivace násilí, jehož cílem je obsedantní potřeba sebeaktualizace prostřednictvím územní expanze, kontroly zdrojů a skrze asimilaci/ likvidaci cizích druhů a informací.³³

Kromě výše zmíněných charakteristik je amorfní *zerg* v prostředí Guild Wars 2 i důležitým prostředím kontaktáže a rekrutace nových členů guildovního společenství. *Guilda* TDC byla původně založena jako virtuální prostředí pro několik přátel z fyzického světa. Zakladatel *guildy*, britský hráč přezdívaný Fury, však opakovaně vystupoval v roli velitele světových událostí, v rámci nichž TDC propagoval a přijímal nové členy. *Guilda* tak brzy zaznamenala dynamický nárůst počtu členů a dnes (duben 2015) jich čítá několik stovek. Navzdory svému značně individualistickému a fragmentárnímu rázu TDC pravidelně pořádá tzv. *mise* (*guild missions*), během nichž se celá *guilda* shromáždí na jednom místě a symbolicky se navrácí do svého vitálního *růstového stadia* emergentní skupiny. V průběhu misí se TDC dělí na tři samostatné *zergy*, které následně podnikají výpravy do vybraných oblastí virtuálního světa. Členstvo *kanonické guildy* (formalizovaného společenství) si tak

32 STARCRAFT: *StarCraft II – Zerg Overview*. Dostupné z <https://www.youtube.com/watch?v=Lq74R7wWAnQ> (přístupeno 16. 5. 2015).

33 FARKAS, B: *StarCraft: Oficiální příručka strategie*. Brno 1998, s. 26.

periodicky připomíná svůj vznik z nerozlišené masy *anomického* kolektivu – z prostředí chaotického *zergu*.³⁴

Vlastní bojová taktika *zergu* silně připomíná postmoderní vojenský koncept známý jako *swarming*, který byl definován jako amorfní, avšak koordinovaný a strukturovaný způsob útoku ze všech směrů pomocí udržitelného pulzování jednotek a/nebo palebné síly. Tyto jednotky využívají konfrontace na blízkou vzdálenost (mélée; *melee*), ale i distančního boje (*range*). Boj je založen na využití velkého počtu autonomních a rozptýlených jednotek (jedinců), které jsou informačně propojeny a připraveny k utilitárním konverencím na nepřátelské pozice. Předpokladem pro použití tohoto principu je překonání nepružnosti a těžkopádnosti tradiční vojenské hierarchie a de/organizace vojska do podoby decentralizované sítě – podobně jako je tomu v *guildě* TDC.³⁵

Závěr – korelace s válčením v off-line světě

Taktické bojové koncepty používané hráči Guild Wars 2 jsou obvykle založeny na principech, jež jsou identické s historickými nomádskými technikami boje a s asymetrickými přístupy k válčení obecně. Dominantním se proto jeví oportunistický vztah k boji, neustálá adaptace na prostředí a kalkulovaná agrese.³⁶ Hráči jsou geograficky fragmentováni, avšak informačně propojeni, nejsou fixováni na specifickou lokalitu a aktivně vyhledávají příležitosti pro úspěšné vedení boje, který je úzce spjat s hmotným ziskem – s parazitismem a kořistnictvím. Jedinci se chovají jako permanentní manévrové jednotky, jež jsou připraveny k okamžité konvergenci a účelové spolupráci, která může v průběhu času nabýt i relativně stabilní a formalizované povahy – v tomto případě se členové *zergu* stávají členy *guildy*. V rámci bojových skupin je simultánně využíván distanční boj (střelné zbraně), ale i konfrontace na malou vzdálenost. Významným aspektem je též akvizice a distribuce důležitých informací, jež je realizována skrze externí komunikační platformy.

V textu popsaný *modus operandi* naplňuje většinu definičních znaků současného vojensko-organizačního konceptu, který je znám jako *swarming* – způsobu boje, který se v nedávné době dočkal hned dvou praktických aplikací – v konfliktech na Ukrajině a v Sýrii. Obě tyto války jsou do značné míry vedeny síťovými organizacemi militarizovaných polo/vojenských aktérů. Tyto jednotky nemají fixní pozice (týl a zázemí) a operují rozptýleně v malých a vysoce pohyblivých skupinách. V konfliktech jsou rozsáhle využívána původně civilní média – mobilní telefony, civilní verze GPS, server YouTube, blogy a elektronické sociální sítě Facebook a VKontakte. Oba konflikty jsou v reálném čase extenzivně mapovány pomocí otevřených aplikací – např. stránkami

34 MAFFESOLI, M.: *O nomádství: Iniciační toulky*. Praha 2002, s. 158, 179.

35 ARQUILLA, J. – RONFELDT, D.: *Swarming and the Future of Conflict*. Santa Monica 2000, s. 45.

36 WEATHERFORD, J.: *Čingischán a utváření moderního světa*. Praha 2006, s. 101–102.

militarymaps.info a liveuamap.com, které hlásí výskyt nejvýznamnějších „událostí“ (též se zvukovým upozorněním).³⁷ Významným prvkem je rovněž implementace kalkulovaného násilí jako ekonomicky ziskového způsobu jednání. Za zmínku zde stojí především praktiky tzv. Islámského státu (IS), který vznikl konvergencí sunnitských skupin kolem postavy velitele Abú Bakra al-Baghdádiho. Polovojenské jednotky IS s úspěchem konkurují pravidelným armádám a rozsáhle profitují z kořistnických aktivit – z bankovních loupeží, pašování, komodifikace kořisti, z plnění přírodních zdrojů a kulturního dědictví na dobytých územích.³⁸

Obdobně násilně parazitické formy organizace však nejsou výsadou pouze válečného stavu. Velmi efektivně jsou používány i v „civilním“ urbánním kontextu – při organizaci majetkové trestné činnosti, jež je tradičně páchána v rámci občanských nepokojů. Příkladem může být taktika označovaná jako *flash rob*, která je s úspěchem používána k organizovanému *en masse* plnění obchodů se spotřební elektronikou a značkovým zbožím. Tyto kořistnické výpravy jsou organizovány pomocí elektronických sociálních sítí a aplikací pro přenos informace v reálném čase. Výsledkem jsou neočekávané (z pohledu majitelů obchodů), ale pečlivě strukturované (nahlíženo prizmatem účastníků) hromadné nájezdy na vybrané objekty. Škody napáchané v rámci těchto „zábavných“ emergentních akcí se jen v USA pohybují v řádu miliard dolarů ročně.³⁹

Na základě výše zmíněných paralel se domnívám, že poznání plynoucí z antropologického porozumění funkčním a organizačním prvkům on-line válečnických společenství není nutně omezeno pouze na mikro/kontexty studovaných skupin, ale může přispět i ke kvalitnějším analýzám analogických jevů v off-line kontextech, které dnes ovlivňují životy milionů lidí.

Literatura a elektronické zdroje

ABC NEWS: *Flash Mobs Robbing Stores*. Dostupné z <https://www.youtube.com/watch?v=wepmrX9n1uw> (přistoupeno 27. 4. 2015).

ARQUILLA, J.: *Insurgents, Raiders, and Bandits: How Masters of Irregular Warfare Have Shaped Our World*. Chicago 2011.

ARQUILLA, J. – RONFELDT, D.: *Swarming and the Future of Conflict*. Santa Monica 2000.

37 LIVEUAMAP.COM.: *Interactive Map of War in Ukraine*. Dostupné z <http://liveuamap.com/> (přistoupeno 27. 4. 2015)

38 TAIT, R.: *ISIS' half-a-billion-dollar bank heist makes it world's richest terror group*. Dostupné z <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/middleeast/iraq/10899995/ISIS-half-a-billion-dollar-bank-heist-makes-it-worlds-richest-terror-group.html> (přistoupeno 27. 4. 2015).

39 ABC NEWS: *Flash Mobs Robbing Stores*. Dostupné z <https://www.youtube.com/watch?v=wepmrX9n1uw> (přistoupeno 27. 4. 2015).

- BOELLSTORFF, T. – NARDI, B. – PEARCE, C. – TAYLOR, T. L. – MARCUS, G. E.: *Ethnography and Virtual Worlds: A Handbook of Method*. Princeton 2012.
- BONABEAU, E.: *Swarming Intelligence*. In: Inbody, D. – Chartier, C. – DiPippa, D. – McDonald, B. (eds.): *Swarming: Network Enabled C4ISR 13–14 January 2003*. Joint C4ISR Decision Support Center. McLean 2003, Section C, s. 19–25.
- BRAZIL: *Reality Dungeon Runs Ep. 8 – CoF Path 1*. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=gL-anjmlMhc> (přistoupeno 10. 5. 2015).
- DONTAIN: *Guild Wars 2 | Crafting Twilight*. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=o4e8vSZ4jZc> (přistoupeno 10. 5. 2015).
- DULFY: *GW2 World Boss Timer by that_shaman*. Dostupné z <http://dulfy.net/2014/04/23/event-timer/> (přistoupeno 11. 5. 2015).
- EDWARDSLIN: *Some Interesting Numbers about Guild Wars 2 You Might Not Know*. Dostupné z: http://2p.com/4680897_1/Interesting-Numbers-about-Guild-Wars-2-You-Might-Not-Know-by-EdwardsLin.htm (přistoupeno 10. 5. 2015).
- FARKAS, B.: *StarCraft: Oficiální příručka strategie*. Brno 1998.
- FUKUYAMA, F.: *Konec dějin a poslední člověk*. Praha 2002.
- GOKU SC: *Goku Snow Crows*. Dostupné z <https://www.youtube.com/channel/UCb3FhPCjdSmuMgwHGi0I-iw> (přistoupeno 20. 4. 2015).
- GOLUB, A.: *Being in the World (of Warcraft): Raiding, Realism, and Knowledge Production in a Massively Multiplayer Online Game*. *Anthropological Quarterly* 83, 2010, č. 1, s. 17–45.
- GUILD WARS 2 SKILLS: *Guild Wars 2 Skills*. Dostupné z <http://en.gw2skills.net/> (přistoupeno 20. 4. 2015).
- GUILD WARS 2 WIKI: *Guild*. Dostupné z <http://wiki.guildwars2.com/wiki/Guild> (přistoupeno 17. 4. 2015).
- GUILD WARS 2 WIKI: *Guild Wars 2*. Dostupné z http://wiki.guildwars2.com/wiki/Guild_wars_2 (přistoupeno 10. 5. 2015).
- GUILD WARS 2 WIKI: *Guild Wars 2 Wiki: Main Page*. Dostupné z http://wiki.guildwars2.com/wiki/Main_Page (přistoupeno 20. 4. 2015).
- GUILD WARS 2 WIKI: *Influence*. Dostupné z <http://wiki.guildwars2.com/wiki/Influence> (přistoupeno 17. 4. 2015).
- GUILD WARS 2 WIKI: *Player versus Environment*. Dostupné z <http://wiki.guildwars2.com/wiki/Pve> (přistoupeno 17. 4. 2015).
- GUILD WARS 2 WIKI: *Zerg*. Dostupné z <http://wiki.guildwars2.com/wiki/Zerg> (přistoupeno 20. 11. 2014).
- GUILD WARS 2 WIKI: *World Boss*. Dostupné z http://wiki.guildwars2.com/wiki/World_boss (přistoupeno 10. 5. 2015).
- GW2SPIDY: *GW2Spidy | Guild Wars 2 Tradingpost Graphs*. Dostupné z <https://www.gw2spidy.com/> (přistoupeno 10. 5. 2015).

- KALINIČ, P.: *Militant PvE and PvP Identities in the World of Warcraft: The Mage and Various Post/modern Forms of Consciousness*. In: Mišterová, I. – Skopeczková, E. (eds.): *A Search for Identity: Identity in Linguistic, Literary, Methodological, and Cultural Perspectives*. Plzeň 2013, s. 169–182.
- KELLTH: *GuildWars 2: WvW Zerg Fight With Teamspeak | ET VS EB #1*. Dostupné z <https://www.youtube.com/watch?v=Xl4zgmotGQ> (přistoupeno 17. 11. 2014).
- KNORR, A.: *The stability of cyberspace*. In: Polcak, R. (ed.): *Cyberspace 2005 International Conference*, 07.–08. November 2005. Brno 2005, nepaginováno. Dostupné z http://xirdalium.net/wp-content/uploads/KNORR_2006_The_stability_of_cyberspace.pdf (přistoupeno 11. 4. 2015).
- LIVEUAMAP.COM.: *Interactive Map of War in Ukraine*. Dostupné z <http://liveuamap.com/> (přistoupeno 27. 4. 2015).
- MACHINIMA: *Guild Wars 2 Manifesto Trailer [HD]*. Dostupné z <https://www.youtube.com/watch?v=35BPhT-KI1E> (přistoupeno 11. 4. 2015).
- MAFFESOLI, M.: *O nomádství: Iniciační toulky*. Praha 2002.
- MATTVISUAL: *Guild Wars 2: Colin Johanson PAX Interview w/ Your Questions!*. Dostupné z <https://www.youtube.com/watch?v=Jy7CcwfnUdU> (přistoupeno 14. 4. 2015).
- MMO ANTHROPOLOGY: *Dragons, Timers, and Dynamic Events in Guild Wars 2*. Dostupné z <http://mmoanthropology.tumblr.com/page/2> (přistoupeno 11. 4. 2015).
- NARDI, B.: *My Life as a Night Elf Priest: An Anthropological Account of World of Warcraft*. Michigan 2010.
- NIKE!: *[DnT] DPS Warrior Guide For Dungeons and Fractals 9/9/14*. Dostupné z https://www.youtube.com/watch?v=Tm_NpGd48os&list=UU2XVi6QB_uuP-Faq5vzMvAw (přistoupeno 20. 4. 2015).
- STARCRAFT: *StarCraft II – Zerg Overview*. Dostupné z <https://www.youtube.com/watch?v=Lq74R7wWANQ> (přistoupeno 16. 5. 2015).
- TAIT, R.: *ISIS' half-a-billion-dollar bank heist makes it world's richest terror group*. Dostupné z <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/middleeast/iraq/10899995/ISIS-half-a-billion-dollar-bank-heist-makes-it-worlds-richest-terror-group.html> (přistoupeno 27. 4. 2015).
- VAN DIJK, J.: *Network Society: Social Aspects of New Media*. London 2006.
- WEATHERFORD, J.: *Čingischán a utváření moderního světa*. Praha 2006.
- WOWWIKI: *Hardcore*. Dostupné z <http://www.wowwiki.com/Hardcore> (přistoupeno 17. 4. 2015).

Summary

Research into a Warlike Group in the Virtual World - Organisation and Tactis of Players of Guild Wars 2

This paper summarizes results of the participative ethnographic research into a warlike community (so-called “*guild*”) that occurs in the virtual settings of the game Guild Wars 2. The attention is paid especially to the organization and adaptation mechanisms of the players as well as to the analysis of their functional *modus operandi* (sophisticated organization of so-called “rushes” and emergency mechanisms of offensive group formation). The article deals also with the analysis of cultural production of virtual communities (so-called “machinima”, guides/gameplays“ and playing modification of electronic encyclopaedias), which significantly falls outside the inter-subjective scope in the form of (theoretical and practical) correlation with the development of contemporary warfare – in particular with the conception known as “swarming”.

Key words:

Guild Wars 2 – guild – Zerg – parasitism – nomadism – swarming

Cesta ze Senetářova do ruských legií (a kolem světa zpět)

prof. PhDr. Alena Křížová, Ph.D.

Ústav evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, A. Nováka 1,
602 00 BRNO

krizova@phil.muni.cz

Stoleté výroční začátku I. světové války není pouze příležitostí k historickému zhodnocení v širokých souvislostech, ale také podnětem k vyhledání a zveřejnění dokumentů, které byly uchovávány mezi rodinnými památkami po přímých účastnících dramatických událostí. Vnuci, nanejvýš pravnuci, pamatující své dědečky, jsou posledními, kdo má k těmto písemnostem, fotografiím a drobným předmětům osobní vztah posílený přímým vyprávěním, jež v kontextu aktuální medializace toho tématu dostávají najednou nový, mnohem významnější rozměr. Deníky i dodatečně sepsané vzpomínky vojáků z fronty, ze zajetí nebo z legií jsou pochopitelně věnovány nejvíce bojovým akcím a prožitkům všech útrap spojených s překonáváním zdravotních potíží, zimy, hladu a odloučení. Obsahují však také poznatky o cizí zemi, lidech a jejich způsobu života i myšlení, srovnávají dosavadní vlastní zkušenost s mnohdy překvapivými reáliemi, týkajícími se bydlení, stravy, odívání, výchovy dětí a zvyků. Popisují i chvíle volna vojáků vyplněné různými aktivitami, podporujícími národní sounáležitost a pocit zachování lidské důstojnosti v nepříznivých podmínkách. Často jde o bezprostřední, barvitá a expresivní líčení bez jakékoliv stylizace a cenzury. Pozoruhodný je nejen obsah těchto textů, ale též jejich formální podoba, a to způsob vyjadřování, slovní zásoba i gramatické znalosti, které vypovídají o úrovni tehdejšího školství.

Zvláště pro mladé muže pocházející z malých obcí, které ještě ani nestihli opustit, musely být válečné události ve vzdálených zemích s odlišnými kulturami traumatem, které poznamenalo jejich další život. Takový byl osud dvou bratrů z Drahanské vysočiny, kteří byli ve svém dětství nejdále v Blansku a v Brně a pak prožili několik dramatických let na východní frontě, v zajetí a v legiích. Starší František¹ a mladší Alois² se narodili v rodině domkáře v Senetářově, kde absolvovali obecnou školu, František se vyučil kamnářem, oba pomáhali doma v hospodářství a podobně jako ostatní obyvatelé obce si přivydělávali perleťářstvím a necováním (síťováním).

1 František Kunc (* 2. 8. 1891 Senetářov, † 15. 12. 1956 Vsetín).

2 Alois Kunc (* 21. 11. 1897 Senetářov, † 20. 8. 1992 Brno).

Senetářov, dům č. p. 70. Foto z roku 1926, když dům obýval nájemce a nechal jej chátrat. Rodinný archiv autorky.

Starší František narukoval v roce 1912 do Brna k 8. polnímu pluku a předpokládal, že na vojně stráví tehdy obvyklá tři léta. Od předchozího roku měl vážnou známost s Boženou Jochymkovou (nar. 1891) z Kotvrdovic, která pečlivě schraňovala jeho dopisy, jejichž hlavním tématem je pochopitelně jejich vztah a neustálé ujišťování o zachování věrnosti, avšak obsahují také mnohá sdělení z vojenského života. Když byl František koncem roku 1912 odvelen do Trebinje v Hercegovině, informoval svoji milou: *„A to bude trvat plné tři měsíce, než uděláme takový Abrichtung v Trebinjských horách, abychme v případě války byli zde trochu obeznali. Každému z Moravy sem píšou jak se tam mobilizuje (stahuje vojsko), ale jak se zdá,*

Rodiče Františka a František Kuncovi s nejmladší dcerou Marií (nar. 1900) a nejstarším synem Josefem (1884) v době I. světové války, když byli synové František a Alois v Rusku. Rodinný archiv autorky.

válečné nebezpečí pomalu ochabuje. Víc určitého nic nevíme. Časopisů sem dochází málo, obzvláště českých, ty jsou jen v kavárnách a hostincích, do kasáren se nesmí nic přinést. Ani holky zde nevidět, leda v domech vykřičených a těm se každý slušný voják vyhýbá.³ Daleko od vlasti strávil i Vánoce: „Musím Ti také přibližně zobrazit, jak já jsem trávil první Vánoce na vojně. Před štedrým dnem šel jeden voják několik hodin pro strůmek. Zde v Trebinji lesy nejsou, jen samé pusté stráně a skalnatější než u Macochy. Na štedrý den se rajbovalo všechno jako před svátky a večer se strůmek ustrojil: několik kousků cukroví, papírové řetězy a asi dvanáct svíček. Při tom pěvecký sbor vojenský zazpíval ‚Narodil se Kristus Pán‘, pak měl jeden leutnant řeč, abychme nebyli smutní, když jsme odloučeni od kruhu svých milých, že je to za císaře a za vlast, že to má být pro nás čestné když jsme povoláni k obraně mocnářství. Pak byla štedrovecerní nadílka. Dostali jsme každý dva pomeranče, deset krejcarových cigaret, a z mouky a vody vánočku. Někteří říkali, že tam bylo i sádlo, ale já jsem je v tom nemohl poznat. Pak se hrálo na harmoniku a zároveň zpěvem jsme zaháněli smutné vzpomínky na vzdálenou domovinu. Pak ve středu odpoledne jsme šli ven, protože bylo hezky, večer do kinematografu na jedno kafe neb na dvě a pak domů. Tak vypadá zábava a vycházka vojáků v Trebinji. Taneční zábavy zde nejsou, jen v jednom zakázaném hostinci. Srbská holka žádná s vojákem nemluví a nechodí.“⁴

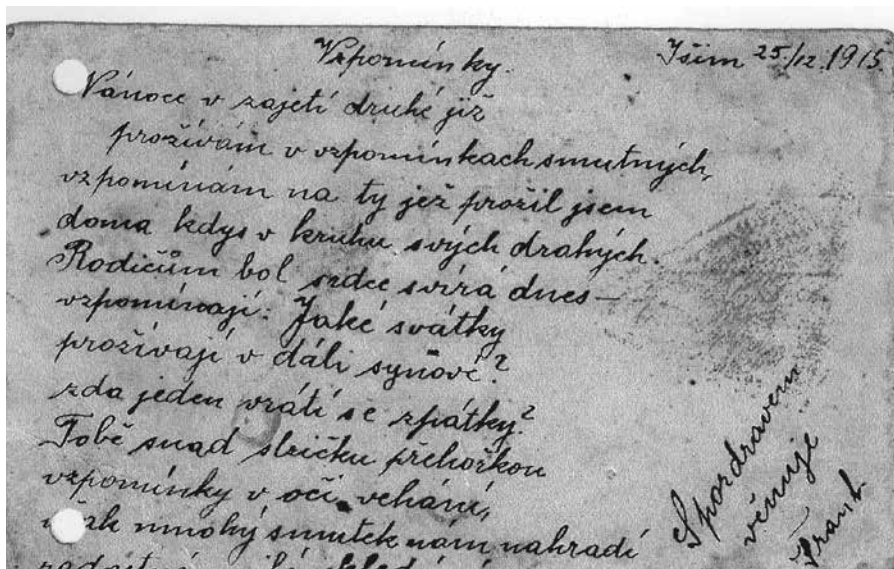

František Kunc (stojící vpravo) se svým kroužkem v prezenční službě. Hercegovina, Trebinje. 1913. Rodinný archiv autorky.

Pobyt v Trebinji se nakonec protáhl na rok, a když se František v létě 1914 radoval z krátcí se vojny, byla vyhlášena mobilizace a jeho pluk odjel do Polska. 21. srpna překročili hranice do Ruska, kde brzy vypukly boje, 30. srpna byl raněn do nohy, zůstal ležet na bojišti a teprve po setmění se pro něj vrátili jeho spolubojovníci. Vojenskou nemocnici však přepadla ruská patrola a 5. září po pouhých dvou týdnech ve válce se František dostal do zajetí, jako místo je ve Vojenském ústředním archivu uvedena Zamošč (Zamoszcz). O těchto událostech se dozvídáme z jeho

3 Rodinný archiv autorky. Dopis Františka Kunce z Trebinje, datovaný 2. 12. 1912.

4 Rodinný archiv autorky. Dopis Františka Kunce z Trebinje, datovaný 1. 1. 1913.

František Kunc, lístek s verši zasláný o Vánocích 1915 Boženě Jochymkové do Kotvrdovic. Išim, 25. 12. 1915. Rodinný archiv autorky.

zápisků, které si od začátku války průběžně vedl postupně do dvou sešitků malého formátu pořízených v Rusku. První z nich je na plátěné vazbě nadepsán azbukou jako *Zapasnaja knížka*, tedy spořitelní knížka, a vyzdoben pozdně secesním ornamentem v rozích. Uvnitř jsou stránky linkované a svisle rozdělené do několika kolonek, které potvrzují původní účel sešitku. U druhého, nelinkovaného sešitu chybí desky a několik prvních stran.⁵

Zajatci byli převezeni do Moskvy, pak do Omska a nedalekého Išimu. Nejdříve stavěli v kasárnách nové baráky, pak nosili pytle s pšenicí v lihovaru, kde byl správcem Čech Borovička. Koncem ledna 1915 byli na základě rozkazu převezeni do okolních vesnic, kde si místní sedláci rozdělili vojáky po dvou až čtyřech do svých domů, za odvedenou práci je měli živit za 23 kopějek denně. Své zážitky František podrobně popsal, z textu vyplývá neustálé srovnávání vlastních zkušeností z domova s ruskou realitou: „*Tam jsme teprv poznali pravý život sibiřského obyvatelstva. Jejich příbytky jsou dřevěné, od všelikého hmyzu prožrané domky, s více starodávným jako chudým nábytkem. Ten skládá se ze stolu, nějaké lavice a jednoho kufří pro skrovné ženské šaty a prádlo. Někde i jednoduché postele, sbitě*

5 První sešit obsahuje popsané strany 3–99, text přímo pokračuje na stranách očíslovaných 138–170, v druhém sešitu nejsou stránky číslovány, popsaných je 39 stran, text končí návratem do Československa.

z osekanych dřev. Lidé ti spávají většinou na zemi a na peci. Hodin, šporáků a kachlových kamen nemají, jen zděnou pec, kterouž se jizby vytápí a v níž se všechny pokrmy v krytých nádobách vaří. Bílého prádla nemají, jen z režného plátna červeně neb modře zbarvené košile a spodky. Ženské košile jsou z pod sukni rovněž z režného plátna přišity ke kazajce, jež slouží za spodní i horní oděv. Vrchní oděv ušit jest z ovčích kožešin, kteréž v čas nepotřeby na peci se povalují. Límece, klobouky a kravaty jsou u nich neznámy. Ráno myjí si jen oči a nos, čepici na hlavě majíce, ruce myjí si před každým jídlem. Vždy v sobotu koupají se teplem a málo vodou v jednoduchých za koupárnu sloužících jizbách. Pokrmy pojídají třikrát denně: asi v 10 hod. dopl., ve 3 hod. odpol. a v 7 hodin večer. Ty sestávají ze zelné, málo masem promíchané polévky, nějakých moučných kousků, kaše a neslazeného málo mlékem obilného čaje. V lepších rodinách mívají i maštěné zemáky s masem. Postní jídlo ve středu a v pátek jest v kysaném zelí přilito něco studené vody a syrové cibule, pak čajová voda bez cukru a mléka.“

„Já dostal jsem se s jedním soudruhem k jednomu velmi skoupému sedláku, majícímu pět koní, 10 kusů dobytka hovězího, přes 15 ovcí, asi 10 prasat a v rodině 8 dětí. Tam od časného rána do pozdního večera rozléhal se pronikavý křik šesti od dvou do deseti let starých, velmi sprostě vychovávaných dětí, což mne velmi tránilo. V noci pak byli jsme znepokojováni od ohyzdného hmyzu rusů, štěnic a vši, jichž tam bylo dostatek, ačkoli k čištění dvou světic byla mladá 39letá hospodyně, 20letá její dcera a mladá žena 19letého syna. Z počátku najedli jsme se dosti obstojně, hůř bylo však, když nadešla doba postní dne 15. února. Tam půst jest též na mléko, máslo a vejce. Oni pojídali syrové zelí s cibulí, nějaké řepy, vařené ryby s očima, šupinami a vnitřnostmi a čaj s chlebem. My při jezení něčeho z toho skazili jsme si žaludky a byli jsme odkázáni pouze na živění se chlebem a čajem. Cukr museli jsme si koupit.“ Kvůli protestům proti příliš přísnému půstu se dostali do sporu s vesničany, kteří je označili za bezvěrce. „Lid ten je velmi zbožný, klerikálně zfanatizovaný, ale mravně i kulturně hluboce pokleslý. Asi 70% venkovských dětí nenavštěvuje školu, ostatní jen po tři zimy školu navštěvují. Krádeže a krvavé bitky byly dříve, dokud lihové nápoje se prodávaly, na denním pořádku. Po čas války se neřesti ony trochu oslabily, když přísně zakázán byl prodej lihovin.“⁶

Kvůli sporům se statkáři se dvanáct Čechů domluvilo a se svolením ruského důstojníka si pronajali ve vesnici Novoloktinské byt, který důkladně vyčistili a pořídili si nádobí na vaření a pečení chleba. Toto jejich přebývání bylo solí v očích statkářů, takže se museli vrátit do rodin, kde „... spatřili jsme opět tu spoustu špíny a hmyzu, při čemž se každý hnusem otrásal.“⁷ Ve vesnicích se vojáci dostali pod civilní správu a byli vydáni na milost a nemilost místním starostům, kteří je mohli trestat za sebestnější přestupek. Museli pracovat 16–18 hodin denně a někdy dostávali k jídlu

6 Rodinný archiv autorky. První deník Františka Kunce, s. 76–77.

7 Tamtéž, s. 77.

Alois Kunc (vpravo dole) s vojáky, pohlednice rodičům, zaslaná v listopadu 1915. Rodinný archiv autorky.

pouze chleba a čaj. Naštěstí se František se třemi kamarády dostal do rodiny, která měla čtyři syny ve válce, takže s nimi více soucítili. Koncem léta 1915 se konečně vrátili do kasáren v Išimu, kde pokračovali ve stavbě baráků. Dostávali kapesné 10 kopějek, z nichž si museli ušetřit na teplé zimní oblečení, které si sami kupovali.

Františkův mladší bratr Alois narukoval 1. října 1915 ještě před svými osmnáctými narozeninami. V červnu 1916 byl zraněn do nohy, dokonce se uvažovalo o její amputaci. Zajat byl na řece Styru u Lucka podle Vojenského ústředního archivu u Kolki ve Volyňské oblasti na Ukrajině. Ranění byli převezeni do Kyjeva, pak do Moskvy, do Rybinska v Jaroslavské gubernii a do lágru v Ugliči. Po dvouměsíční léčbě byl Alois poslán na stavbu železnice v Samaře. Po čtrnácti dnech utekl s kamarádem Ludvíkem Peňázem k mužikovi u Samary, kde jezdil s koňmi a vydával se za Poláka Antošku. O těchto událostech se velmi stručně zmiňuje ve svých zápiscích, které zpracoval až po návratu do souvislého vyprávění,⁸ mnohem podrobnější popis věnoval až následujícím událostem. V srpnu 1917 se přihlásil do československého vojska, kde byl zařazen do 8. střeleckého slezského pluku. Záhy došlo k prvnímu

⁸ Zápisník Aloise Kunce je nelinkovaný, stránky jsou číslovány 1–85, místy jsou do textu u časových údajů dodatečně vpisovány roky, popř. jména. Text musel být sepsán na základě předchozích poznámek, protože obsahuje přesná data a údaje, které si pisatel nemohl pamatovat.

kontakty mezi oběma bratry, který potvrzuje zápis ve Františkových poznámkách: „V září r. 1917 dostal jsem první lístek od Aloise ze Samary. Odepsal jsem mu a asi za týden na to mě psal z Penzy, že jede do českoslov. vojska. Na to asi za čtrnáct dní mě psal již od 8. pluku a nabízel mě, abych také šel, kam povinnost Čecha volá. Však po říjnovém převratu když do rukou vzali vládu bolševíci, už byl projezd na Ukrajinu těžký, pro nezkušeného člověka vůbec nemožný. Tak odhodlal jsem se vyčkat do jara, že bude snad po zimě snesitelněji vojančit. S Aloisem jsem si dopisoval až do března, kdy mě sdělil, že jedou všechny části českoslov. vojska do Francie. Více zpráv jsem od něj neobdržel.“⁹ Františkovo rozhodnutí však uspišila konkrétní událost, když se stal náhodným svědkem vítězného střetu Čechoslováků s bolševiky, což jej pohnulo k odchodu do československého vojska, kam se přihlásil se dvěma kamarády v srpnu 1918 v Omsku. Původně se chtěl dostat k bratru Aloisovi, avšak vzhledem k neprostupnosti cesty na Ukrajinu to nebylo možné, a proto byl přidělen k 1. dělostřeleckému pluku.

I když největší prostor ve svých zápiscích věnoval Alois vojenským událostem, především neustálým přesunům vojska, nechybí v nich také poetické pasáže, např. s popisem krajiny. Jeho styl vypovídá nejen o romantické povaze, ale také o dobrém zvládnutí rodného jazyka, včetně gramatiky. Kromě drobných nedostatků, např. v interpunkci, nacházejí se v textu pouze ojedinělé hrubé chyby. „Přijížděje k Irkutsku, nemohli jsme se dočkat, brzy-li uvidíme čarokrásný Bajkal. Šťastnou náhodou jsem měl službu právě, když jsme vyjžděli z Irkutska, což mi bylo vítaným. Byl krásný slunečný trochu mrazivý den dubnový, když náš ešelon zastavil na st. Bajkal u samého jezera, kde byl též přístav pro parníky. Jezero, ač zamrzlé přece působilo krásným dojmem. Kolem něho pnuly se hrdě vysoké strmé skály, které jakoby svými vrcholy chráníc tento krásný koutek, maje zasněžené svoje hřbety, zachmuřeně v oblakách hleděly na křišťálově lesknoucí se zamrzlou hladinu svého jezera. K nim na jich úpatí tulila se malá stanička u které majestátně v přístavu stály parochody, ze kterých nejvíce svou velikostí a výstavností vyjímala se Angara a ledokol Bajkal.“¹⁰ Začátek zimy v roce 1919 popisuje Alois s literární nadsázkou: „Asi po 14 dnech nastala rychlá změna počasí. Zavál studený vítr, zamrzlo i sněhu trochu napadlo. Krajina, obléknuta v bílý, místy ošoupaný háv, vyhlížela smutně, teskně, nabyla pustého rázu. Jedině sněhobílí Sibiřští zajíci, kterých bylo všude hojnost, pobíhali svobodně po nepřehledných lesíkách a pláních. Však těž i na ty došlo. Naši hoši každý den, pokud tomu počasí dovolovalo podnikali hony na ně, při kterých mnoho bílých panáček to zaplatilo životem.“¹¹

Z hlediska poznání života v legiích jsou nejpozoruhodnější úryvky, v nichž se dozvídáme informace o trávení volného času, který se vojáci snažili vyplnit sportem,

9 Rodinný archiv autorky. První deník Františka Kunce, s. 114–116.

10 Rodinný archiv autorky. Zápisník Aloise Kunce, s. 4.

11 *Tamtéž*, s. 62.

v němž nechyběla sokolská cvičení, i kulturou, pro niž zajišťovali podmínky Američané.¹² Poprvé dorazili českoslovenští vojáci do Vladivostoku v dubnu 1918 v domnění, že odtud budou převezeni přímo do Francie, kde se zapojí do bojových akcí: „Prožívše asi týden ve Vlad. začali jsme choditi na cvičení. Jelikož nebylo pušek, pěstoval se hodně sport: běhy, skoky, prostná cvičení a.t.d. Dny jeden za druhým plynuly jak voda a naše každou chvíli očekávané lodě z Ameriky nějak dlouho nešly. Dlouhé chvíle nám zpříjemňoval hodně náš strýček z Ameriky z křesťanského spolku mladých mužů, který se k nám přidal na cestě v Samaře. Zřídil Americký klub, čítárnu, biograf v přírodě pro nás a mnoho jiných zábavných a naučných podniků. Bylo dosti volného času a proto usneslo se 5. a 8. pluk uspořádati na počest spojenců veřejné sokolské cvičení, které se nad očekávání vydařilo skvěle. Cvičilo na společných prostných ze 6. sletu 800 borců. Kromě toho bylo mnoho různých čísel. Nástup na prostná a provedení jejich působilo ohromným dojmem na spojenecká vojska a zástupce, kteří daleko provázeli vždy odcházející Sokoly bouřlivým provoláváním a tleskotem. Též ruské obecnstvo, byvše už dosti o nás informováno úplně bylo poraženo výkony našich borců. Teprve potom všichni začali nás si velice vážit. Nejvíce snad přáli nám Japonci, jež nás měli nesmírně rádi. Dokonce pracovali a prosili nás by jim jeli uspořádat takové cvičení do Japonska. K tomu bohužel nedošlo. Pořádaly se často též fotbalové zápasy s Angličany, kteří měli velice dobré hráče. Přes to všechno jednou jim naše družstvo 5tého (něco též od 8ho pl.) napráskalo. Tehdy velitel Japonského křížáku se vsadil o 1.000 rublů s anglickým kapitánem, že to vyhrají Češi, což se též stalo.“¹³

V průběhu přesunů po transsibiřské magistrále se dostali také do Novonikolajevska (od roku 1925 přejmenován na Novosibirsk), kde měli pobýt delší dobu: „Náš strýček jako vždy hleděl využítkovat našeho delšího pobytu. Ihned zaujmul dům kino, kde umístil klub i čítárnu. Později zavedl též kurs ruských tanců, v kterých já též nezůstal pozádu. Kromě toho pořádal sportovní večírky a veselé hry, kdy jsme se mohli od smíchu popukat. Též seznámil mě br. Hlavatý s jednou ruskou rodinou, která velice nám byla sympatická. Od níh vypůjčoval jsem si knížky, z čehož paní P. měla radost, že se zajímáme o ruskou literaturu. Tak nám to hezky ubíhalo tam, když tu najednou 11. dubna (1919) opět odejeli jsme do Ačinska. Tam jsme též drželi službu na dráze a mostě, který byl asi 2 versty od stanice. Jelikož nás tam bylo pět rot, služby nebylo mnoho. I zde náš strýček nezůstal pozádu. Ihned po našem příjezdu zařídil ve Sborném punktě klub s dobrým buffetem. Brzy na to pořádaly se kabarety, taneční zábavy, takže smutno tolik nebylo. [...] Mezitím utvořily se osvětové kroužky, které daly popud k přípravě na veřejné cvičení sokolské. Sprvu to trochu kolísalo, jakási nechuť, však krátce před 30. červnem se to dalo přeci trochu dohromady a tak 29. června uspořádali jsme veřejné cvičení. Vzdor špatnému počasí a krátké

12 V zápisníku Aloise Kunce je iniciátor této podpory označován jako „strýček z Ameriky“.

13 Rodinný archiv autorky. Zápisky Aloise Kunce, s. 11–13.

Alois Kunc (vpravo) s vojáky československého vojska. Sibiř, 1919. Rodinný archiv autorky.

*přípravě výsledek byl nad očekávání dobrý. Měli jsme z toho velikou radost a hned konaly se přípravy na druhé větší vystoupení, ke kterému bohužel však nedošlo. Přes to všechno, že stále některé naše roty vyjížděly na některé rozjezdy, neb vesnice, kde se objevovaly stále bandy bolševické, uspořádala se v nově vyklizeném sále ve městě Akademie dne 10. a 11. července (1919), která se velice vydařila. K tomu přispěl hodně náš praporeční smyčcový orchestr, který za krátkou dobu od svého založení, dosti se zde zdokonalil. Tak jsouce uspokojeni nad zdařilým výsledkem Akademie (která bohužel našla málo pochopení u ruského obyč.) těšili jsme se na příští veřejné cvičení, neb na společná prostrná bylo nás z praporu zapsáno 300. Však poměry se vytvářily jinak.*¹⁴

Většina textu však nevyznívá takto idylicky. Kromě překonávání mrazů v nedostatečném oblečení¹⁵ a občasného hladu, když nedorazila včas kuchyně, byli čes-

14 *Tamtéž*, s. 58–59.

15 O těchto útrapách vypovídá sebekriticky vyznívající zmínka na s. 51–53: „Přišedše na dřívější místo, odkud měl být nástup, byl jsem tak vysílen, že jsem nebyl ochoten nastupovat. Příčinou toho byly malé japonské botičky, které jsem si vzal a v kterých jsem byl promrzlý až na kost, poněvadž kromě tenin-
ké onuce nemohl jsem do nich více obut. Měl jsem z tak zvané frajeřiny dobrou školu pro podruhé. Po mém odchodu asi za 1 hodinu obsadili naši Mol. závod bez boje, bolševici opět utekli. Já přijeda k pl. lékaři dostal jsem 3 dny volno, odpočinout si. Vida dobře však, jak každého vojáka je potřeba na službu tam, vypůjčil jsem si v ešeloně boty a hajda zpátky do fronty.“ A dále: „Zima byla krutá,

koslovenští vojáci účastni i dramatických bojů, z nichž největší prožil Alois u Čity a v blízkosti Tagilu na podzim 1918, kde se dostali do střetu s bolševiky. „Byl parný žhavý den po mrazivé noci, takže neschůdnou cestou byl každý mokrý od potu až do niti. Když jsme ušli asi 4 versty, už nás vyňuchali a začali posílat první pozdravy z artilerie. Na štěstí však museli střílet hodně vysoko, poněvadž před námi byl kopec, který nás chránil částečně. Očekávaje, že brzy narazíme na jejich přední stráž, neb linii, vyslala se celá rota pěší rozvědky ku předu, by zjistila, jak to vypadá před námi. Kromě toho očekávalo se též něco z levé strany, kde byla naše skupina; 5. 7. 8. kulometná rota s dvěma děly téhož kap. Kulikovského, který se vyznamenal u Tagilu. Avšak odsud nic nebylo slyšet. V tom řídne les, tu a tam malé paseky, až celá linie naše vyšla do seče, prorostlé malými keřy. Opatrně pomalu postupujeme dále, až asi do polovice, odkudž bylo mírné stoupání až v kopečky, které se nám zdály býti podezřelé. (Naše rota dostala ještě na prodloužení křídla našeho ½ 10 roty.) V tom, jak ležíme a pozorujem vrcholky, naše rozvědka se srazila s linií bolševickou. Mysle, že jich tam jest málo, jak se zdálo, podnikla útok na ně. Bolševici byli dosti překvapeni, ale uviděše, že jest to jen rozvědka (byli tam též Češi a Lotyšši) obrátili se též v protiútok našim a načež naši museli ustoupit pod převahou daleko větší protivníka. Vidouce to my, okamžitě jsme přešli v rychlý bodákový útok. Za hromového „urraá“ letí náš řetěz v dešti praskajících nepřátelských kuliček nezadržitelně ku předu. Vtom zakřik náš velitel roty, byv zasažen nepřátelskou kulí do břicha a svalil se do trávy. Ihned jsme mu (posilní já a Škobrtal) převázali ránu, kterou měl na břiše právě. Krev mu tekla málo, čímž byla rána ještě nebezpečnější. Rychle za největší rozzuřenosti boje běžím na zpět, kde dovolal sanitu, která ho naložila a snesli jsme ho do bezpečnějšího místa pod kopec. Mezitím střelba pomalu utichala, z čehož bylo vidno, že naši dobyli linii bolševickou. Odtud ještě na přání dotyčného velitele pomohl jsem sanitářům přinésti ku dráze, kam brzy přijel pomocný vlak, do něhož jsme ho naložili. Po té vydal jsem se opět k našim do linie. Cestou ještě přišel jsem též na raněného známého br. Blažeje od naší roty, který byl raněn do nohy. Za nedlouho dorazil jsem k rotě, kterou už převzal podporučík Nemasta. Měli jsme velkou radost, že most jsme zachránili (jeden br. telefonista v poslední moment přeřízl hořící zápalnou šňůru vedoucí k dynamitu), neboť bývala by to byla opět velká překážka pro naše vlaky.“¹⁶ Za záchranu velitele roty poručíka Beneše byl Alois oceněn francouzskou medailí Za statečnost, kterou mu předal vrchní velitel Československých legií na Sibíři, francouzský generál Maurice Janin.

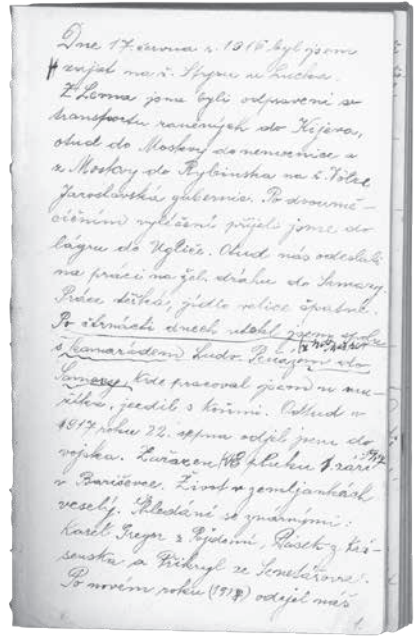
Začátkem října 1918 dostal Alois dopis od bratra Františka, o kterém neměl dosud zprávy. Potěšilo ho, že je v československé armádě, protože si myslel, že už jel domů jako zajatec. Když se v prosinci 1919 ocitli oba nedaleko Irkutsku, požádal

mráz dostupoval do 40° zimy. Štěstí, že jsme byli už zaopatření válenkami, teplým prádlem, kožichy a papachy, bez kterých bychom zmrzli všichni.“

16 Rodinný archiv autorky. Zápisník Aloise Kunce, s. 37–40.

Alois o dovolenou: „Dovolenou od velitele roty snadno jsem dostal a 24. prosince (1919), právě před svátky byl jsem už u bratra. Dlouho však jsem si u něho nepobyl, neb bych to byl prohrál, poněvadž jsem byl už 4 dny od roty pryč. Tak chtěj, nechtěj za dva dny jsem se rozloučil s bratrem a jel zpět na rozjezd Kitaj.“¹⁷ Již koncem léta 1919 absolvoval Alois instruktorský kurz (poddůstojnickou školu) a na jaře 1920 byl převeden jako kancelářská síla na štáb 8. pluku do vojenské spořitelny: „Nechtěl jsem zprvu ani slyšet. Ted' už až je po všem, po všech tolika bojích, měl bych si snad také nechati říkati ‚ulejvák‘ jsem myslel?“¹⁸

Na začátku roku 1920 se českoslovensští vojáci dostali pod velký tlak bolševiků: „Z nově vytvořené vlády ‚Centra‘ pomalu vytvořila se bolševická vláda a ten asi 16. ledna (1920) převzal vládu do rukou sovět. Na nás si také začali troufat. Všude plno letáků provokačních nalepeno, abychom složili zbraň a podali ruku ruskému proletariátu atd. a mnoho jiných lákavých hesel. Však každý nás rozumný voják si toho ani nevšiml. Bohužel několik jednotlivců ničemu se zase našlo, kteří vystoupili z vojska a dali se naverbovat za bezcenné sibiřské papíry.“¹⁹ Naštěstí se mezitím politická situace vyřešila a na základě dohody velmocí bylo rozhodnuto o odjezdu československých vojáků. František odjížděl z Vladivostoku začátkem dubna na lodi Amerika. První máj oslavili na zastávce v Honkongu: „Odpoledne byl pořádán na městském hřišti fotbalový zápas: 4. pluk s tamějším klubem sportovním, 5. pluk zase s druhým proslaveným klubem sportovním, který zvítězil na olympiádách v Japonsku a na Filipínských ostr. Proti obojím naši vyhráli a za veselých pochodů plukovních kapel obou pluků,“²⁰ vrátili se na loď. Po dalších zastávkách v Singapuru, na Cejlonu, v Port Saidu, kde 2. června uspořádal osvětový sbor transportu

Alois Kunc, první stránka ze zápisníku. Rodinný archiv autorky.

17 Tamtéž, s. 64.

18 Tamtéž, s. 72–73.

19 Tamtéž, s. 69.

20 Rodinný archiv autorky. Druhý deník Františka Kunce, nestr.

sokolské cvičení na městském tenisovém hřišti, dorazili 7. června 1920 v poledne do Terstu a odtud jeli vlakem přes České Budějovice do Prahy. Ačkoli během války obdržela rodina zprávu o jeho úmrtí, vrátil se živý a zdravý do Senetářova.

Alois odplul na lodi M. S. Dollar do Kanady, vlakem projeli napříč kontinentem do přístavu blízko Halifaxu. 14. července oslavili francouzský státní svátek na sportovním stadionu sokolskými prostnými a fotbalem s místním klubem, večer koncertovala plukovní hudba. „*Největší u přítomných Kanadánů a dám, sklídl taneček s písničkou: Šla Nanynka do zeli, natrhala lupení. Přišel na ni Jeníček, rozšlapal jí košíček a pohrozil: Ty, ty, to musíš platiti. A přitom hoši pořádně zadupali svými komis. botky. To se muselo několikrát opakovat.*“²¹ V srpnu 1920 dorazila loď s vojáky do Couchafenu, odkud dojeli vlakem do Prahy. Demobilizován byl Alois v prosinci jako desátník.

Poválečné osudy obou bratrů již byly našťastí méně dramatické. František se v roce 1921 oženil s Boženou Jochymkovou, která na něj deset let čekala, a postupně se narodili čtyři synové: Jaromír, Josef, Miloslav a František. V roce 1932 získal zaměstnání jako zřízenec u soudu ve Vsetíně, kde v roce 1956 zemřel. Alois po návratu absolvoval kurzy, kterými si doplnil vzdělání, byl zaměstnán u soudů v Dolném Kubíně, v Ilavě a v Rožmberku. Pak byl přeložen k soudu v Bratislavě, kde se později stal ředitelem dražebny. V roce 1928 se oženil s Marií Jančíkovou (narozena 1899) z Rozstání a po šesti letech se narodila jediná dcera Alena. Těsně před vyhlášením Slovenského štátu v březnu 1939 se rodina narychlo přestěhovala do Brna, za protektorátu Alois pracoval ve spořitelně, k soudu se mohl vrátit až po osvobození. Těšil ze svých dvou vnuček, dočkal se i čtyř pravnuků a především „převratu“ v roce 1989, ale s velkou bolestí a hlubokým nesouhlasem prožíval politická jednání o rozdělení Československa. Zemřel v létě 1992 v nedožitých 95 letech. Střední způsob života, naplněný prací, pevná víra, věrnost Československé republice, Masarykovi a Benešovi i krutá zkušenost z carského a později bolševického Ruska determinovaly jeho postoje až do posledních dnů: „*A jedno musíme mítí vždy na paměti: že ‚sibiřský legionář‘ je dnes čestný název, a že každý je povinen vždy a všude jednatí tak, aby ‚Sibirjáci‘ byli vzorem udatných, čestných, pevných, zdvořilých demokratů, jichž jedinou snahou jest, aby svobodná republika, také naším úsilím, krví a strádáním osvobozená, byla pravým domovem svobody, práce a pořádku.*“²² Na posledních stranách zápisků shrnuje Alois své pocity slovy: „*A což ta naše republika! Jak tam musí být krásně! V duchu vzpomínám, jak byli o hodně šťastnější ti, kterým bylo dopřáno dočkatí se toho krásného dne ‚svobody‘. Představuji si, jak se tam všichni doma milují, jak se mají rádi, tak jako my zde druh druhá, bratři*

21 Rodinný archiv autorky. Zápisky Aloise Kunce, s. 72–73.

22 RAŠE, R.: *Na cestu domů mořem. Několik rad a pokynů evakuovaným*. Knihovna Československého vojáka, sv. 3. Irkutsk: Tiskem Informačně-osvětového odboru československého vojska na Rusi, 1919.

bratra. A tušíte Vy moji drazí, kteří zde nejste, kolik už pro tu naši svoboděnkou našich bratrů položilo své mladé životy? A z těch, kterým osud dopřál, že jsou na živu a těší se na teplé a milé shledání s Vámi, kolik jich jest zdrávo a jak zdrávo? A mnohdy mě napadne myšlenka: zda uvědomí si toto náš národ doma a uzná tu ohromnou práci a ty oběti? “²³

Summary

Journey from Senetářov to the Russian Legions (and back around the world)

Two brothers, František (1891–1956) and Alois (1897–1992) came from the family of a small farmer in the village of Senetářov in the Drahaný Highlands. The older František was in the second year of his military service when the First World War broke out, the younger Alois was conscripted. Gradually they were both taken captive, and later got into the legions, with which they went along the whole Siberian railway. They met in Siberia as late as on Christmas Eve 1919. They were demobilized at the turn of the year 1920–1921. Several letters by František addressed to his chosen one and later wife have been preserved; the younger Alois wrote fresh memoirs immediately after his return describing not only war events, the situation in Russia where Soviets were assuming power, but also the relationships among legionnaires. These are unique sources offering authentic personal testimonies of WW1 participants.

Key words:

World War I – Czechoslovak Legions – Russia – handwritten document

23 Rodinný archiv autorky. Zápisky Aloise Kunce, s. 73–74.

Jedna zapomenutá systematika (Ludvík Kunz: *Systematické třídění etnografických a folklorních jevů. Předloha k diskusi. Strojopis. S. d.*)¹

Mgr. Jiřina Veselská

Česká národopisná společnost, Národní třída 3, 117 20 PRAHA 1
ljveselsky@volny.cz

Loňské sté výročí narození Ludvíka Kunze a letošní desáté výročí úmrtí jsou příležitostí k hodnocení jeho přínosu k rozvoji etnografického bádání, muzeologii i národopisné bibliografii. Jak poznamenala Hana Dvořáková v závěru své studie „*množství práce, kterou Ludvík Kunz vykonal pro poznání, vědecké hodnocení a prezentaci tradiční kultury vzbuzuje úctu jeho následovníků.*“²

Při charakteristice všech oblastí jeho vědecké práce si dovoluji doplnit jeden jeho počin, který zůstal pouze v konceptu, a pokud je možné zjistit, nebyl dále rozvíjen. Mám na mysli jeho rukopis nazvaný *Systematické třídění etnografických a folklorních jevů. Předloha k diskusi. Část I. Struktura. Část II. Provedení*, který věnoval před několika lety Etnografickému útvaru Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm.

Materiál byl jeho příspěvkem k tvorbě pojmosloví etnografických sbírek, které bylo společným programem odborného útvaru Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm a Etnografické komise Asociace muzeí a galerií. Bohužel k vlastnímu materiálu a okolnostem jeho vzniku neposkytl žádné doplňující informace, ani osobní komentář osvětlující důvod zpracování návrhu, nebo ohlasy, které bychom mohli očekávat jako výsledek odborné diskuse, jež dle poznámky v nadpisu očekával. Můžeme ale předpokládat, že ho L. Kunz vypracoval nejpozději v polovině 60. let 20. století jako reakci na otázky spojené s prezentací výsledků výzkumu a tvorby brněnské etnografické sbírky prostřednictvím stále expozice *Lid v pěti generacích*.

Období krátce po polovině 20. století bylo časem rozsáhlé odborné diskuse o metodách etnografické práce, prezentaci jevů i možnostech získávání srovnávacích materiálů z okolních zemí. Všechno bylo podmíněno uvolněním společenských poměrů spojovaných s tzv. obrodným procesem.

Počátek 60. let byl také obdobím přípravy a otevření nové stálé etnografické expozice v brněnském Etnografickém ústavu, která byla dílem právě Ludvíka Kunze

1 KUNZ, L.: *Systematické třídění etnografických a folklorních jevů. Předloha k diskusi. Část I. Struktura. Část II. Provedení*. S.d., 23 a 82 stran strojopisu formátu 42x30 cm.

2 DVOŘÁKOVÁ, H.: *Ludvík Kunz – osobnost české etnografie*. Folia ethnographica 48/1, 2014, s. 5–12.

a jeho spolupracovníků. Expozice díky svému modernímu architektonickému řešení, ale zejména uplatněním nových pohledů, podle mého názoru provázaných se systematickou, přinesla mnoho podnětů nejen pro tvorbu muzejních sbírek a jejich odborné zpracování, ale i prezentaci. Díky obsáhlosti a komplexnosti poukázala na proměny života venkovského obyvatelstva, jehož dokumentace byla doménou právě etnografického bádání.

Návrhů systematického třídění etnografických a folklórních jevů nenacházíme v naší etnografické literatuře mnoho. Více se jednalo o návrhy národopisného soupisu (Chotek, Stránská) než o komplexní pohled na disciplínu, její metody práce včetně přípravy specialistů, vzdělávací činnosti a prezentace výsledků. Vrátime-li se k obsahu Kunzova návrhu na systematické třídění, můžeme sledovat jeho mimořádnou komplexnost. Obsah celého strojopisu je rozdělen na dvě části:

I. Struktura – zahrnuje výčet jednotlivých souborů informací, které jsou podle autora nezbytné pro komplexní pohled na lidovou kulturu a tradici.

II. Provedení – rozvíjí v jednotlivých subtématech to, co podle názoru autora je nezbytné pro formulaci obsahu samotného oboru, přípravy nových odborníků, vytvoření co nejuplněnějšího obrazu lidové kultury. V obsahu najdeme také popis metod bádání, které k předpokládanému výsledku povedou.

Rozdělení I. části (*Struktura*) naznačuje postup autorova uvažování založeného na nepřetržitém a kvalifikovaném shromažďování a hodnocení již získaných poznatků a jejich systematické doplňování a zejména třídění do tematických souborů. Zcela logicky pak naznačil témata zásadních skupin problémů:

I. *Prameny a dějiny*³

II. *Materiální kultura*

III. *Sociální kultura*

-
- 3 a) *Prameny*: *Souborné práce; Slovníky; Atlasy, mapy; Katalogy Bibliografie retrospektivní; etnických a zeměpisných celků v jednotlivých státech*
Vědecké instituce a společnosti
Musea: Souborné práce; dějiny, typy, fondy; vědecko-výzkumná činnost; výchova vědeckých a odborných pracovníků; Sbírky, dokumentace; Péče o sbírky; Budovy museí; Vědecko-popularizační činnost museí
Knihovny a dokumentační střediska
Universitní ústavy
Vědecko-výzkumné ústavy, společnosti
Zařízení pro rozvoj lidové umělecké činnosti
Lidová umělecká tvořivost
Lidová umělecká výroba
- b) *Dějiny a metody*: *Souborné práce; Dějiny; Osobnosti a jejich díla*
Metody: předmět, problémy, systém; interetnické vztahy; národopis současnosti

a) *Společenské zřízení*

b) *Zvyky a obyčej*

IV. *Lidové umění*

V. *Folklor*

VI. *Jazyk*

Druhá část nazvaná *Provedení* rozpracovává do podrobností jednotlivé tematické okruhy. Významnou pozornost autor věnoval úloze muzeí a jejich sbírkám, např. v části *Prameny* jsou zdůrazněny jako subtémata *Katalogy sbírkových fondů etnografických muzeí, etnografických a folklorních archivů*. V části *Muzea* je charakterizována potřeba „*vytváření sbírek a dokumentace sbírek vzniklých vědeckou sběrnou činností*“. Do této kapitoly zahrnul nejen „*vytváření dokumentace fotografické, filmové, technické, kresebné a vyměřovací, stejně jako výtvarná díla dokumentární hodnoty pro národopis*“, ale i nálezové zprávy z výzkumné činnosti v terénu, kterým se i dnes v etnografickém muzejnictví věnuje zasloužená pozornost.

Do systému pojal, i když to nebylo v té době pravidlem, „*vědecké a vědecko-popularizační zhodnocení sbírkových fondů formou stálé expozice, výstavy*“, včetně průvodců po sbírkách a výstavách, výstavních katalogů. Do předpokládaného zkvalitnění muzejní práce zahrnul také osvětovou činnost muzeí, spolupráci muzea a školy.

Muzejní praxe ho inspirovala k hlubokému zájmu o výchovu nových odborníků, zejména v oblasti propojení studia a praxe. Jako jeden z prvních etnografů zdůrazňoval potřebu muzeologického vzdělávání, když do části *Výchova vědeckých a odborných pracovníků muzea* zahrnul také katedry muzeologie při univerzitách; výchovu technických pracovníků; studijní praxe; i ostatní formy odborného vzdělávání.

Velmi aktuální a v mnoha ohledech dosud nenaplněná zůstala jeho představa vytváření a aplikace metod etnografické práce včetně definice a historie oboru. Proto zařadil následující subtémata:

- *Historická krystalizace národopisu jako vědy;*
- *systematická třídění národopisných jevů;*
- *vymezení národopisu vůči příbuzným vědám;*
- *etnografie v hlubších hlediscích /např. z církevně religiozního/.*

Aby mohla být tato část systematiky naplněna, navázal částí věnovanou problému:

- *výzkumu a výkladu kulturního dědictví;*
- *bezčasové kulturní dědictví;*
- *lidový světový názor;*
- *psychologická hodnocení kulturního dědictví;*
- *sociologické zkoumání kulturního dědictví;*
- *další hlediska;*
- *interetnické vztahy: vztahy historické; národopis přesídleného obyvatelstva.*

Plně v intencích doby zahrnul také *Národopis současnosti*, který rozdělil na okruhy:

- *velkoměsto a průmyslové město;*
- *individuální typy velkých měst;*
- *lidovost velkoměstského člověka;*
- *národopis pracujících v průmyslu;*
- *v hornictví;*
- *v socialistickém zemědělství;*
- *etnografické a folklorní jevy vznikající v současné společnosti.*

Z této části návrhu je patrné, že autor věnoval soustředěnou pozornost teoretické základně oboru v celé jeho šíři a problematice včetně návaznosti na jiné obory. Naznačil také dnes tolik diskutovanou otázku kulturního dědictví a identity. Do souboru metod neváhal zařadit ve své době málo akceptované výzkumy sociologické a psychologické.

Mnohem větší část rukopisu *Provedení* je věnována specifikaci obsahu výzkumu a dokumentace jednotlivých oblastí obživy, odívání, bydlení, společenského a duchovního života, sociálním poměrům. Každá tematická skupina má v úvodu obdobnou obecně zaměřenou strukturu: *Souborné práce; Slovníky; Atlasy, mapy; Bibliografie (retrospektivní, etnických a zeměpisných celků v jednotlivých státech); Vědecké instituce a společnosti*. Následuje podrobný výčet témat, kterými je třeba se zabývat v jednotlivých oblastech.⁴

Část svého programu výzkumu hmotné a sociální lidové kultury na vesnici si autor ověřoval na zkoumání rolnického hospodaření. Výsledkem je o mnoho let později vydaná několikadílná edice věnovaná vesnickému společenství na Moravě v době před kolektivizací.⁵

4 Např. kapitola *tkaní* je rozdělena na:

Souborné práce o tkání; dějiny tkacích technik; tkalcovství jako profese; rozkvět a úpadek lidového tkalcovství; přechod k tkalcovskému průmyslu; současná péče o tkalcovství jako o lidovou uměleckou výrobu.

Tkáni jednoduchými tkacími prostředky: tkání na destičkách; tkání na krosenkách

Tkáni popruhů pro hospodářské účely; tkání oděvních pásů

Posamenterie jako lidová profese

Koberce tkané z textilních pruhů

Tkáni na stavech: typy tkalcovských stavů; technika, vybavení a sortiment pláten hospodářského a oděvního využití; ozdobné lidové tkalcovství

Tkalci: tkalcovské jízby; sociální situace; faktoři, manufaktury

Zánik domácího tkalcovství

Současné tkalcovství jako lidová umělecká výroba

5 Edice KUNZ, L.: *Rolnictví na východní Moravě od baroka do II. světové války*: Sv. 1. *Obilní jámy*. Rožnov pod Radhoštěm 2004; Sv. 2. *Rolnický chov ovcí a koz*. Rožnov pod Radhoštěm 2005; Sv. 3. *Osedlý rolník*. Rožnov pod Radhoštěm 2006; Sv. 4. *Společenství vesnice*. Rožnov pod Radhoštěm 2007.

Ludvík Kunz při výkladu v expozici Moravského muzea *Lid v pěti generacích*. 60. léta 20. století, Etnografický ústav Moravského zemského muzea, Brno.

Nejviditelnějším pokusem o ověření správnosti rozpracované systematiky studia lidové kultury, určeným široké veřejnosti, byla ale přece jen realizace Kunzova scénáře stálé expozice *Lid v pěti generacích* otevřená v roce 1961. Jednotlivé části instalace od získávání půdy až po obyčejové a obřadní projevy odrážely velmi věrně jeho náhled na vzájemně se prolínající oblasti lidové kultury hmotné, duchovní a sociální.

I když s největší pravděpodobností nebyla systematika diskutována a formulovány postuláty důležité pro další rozvoj oboru, zůstává Kunzův rukopis i dnes pro nás inspirací a dokladem jeho komplexního uvažování o oboru, kterému věnoval tolik let s obdivuhodnými výsledky.

Summary

A forgotten systematics (Ludvík Kunz: Systematic classification of ethnographic and folklore phenomena. A model for discussion. Typescript. Undated)

The text by Jiřina Veselská reminds us of the proposed systematics of classification of ethnographic and folklore phenomena created in the 1960s by doc. Ludvík Kunz, the director of the Ethnographic Institute of the Moravian Museum in Brno at that time, as a reaction to the questions connected with the presentation of research results and the formation of Brno ethnographic collection by means of the permanent exhibition *Folk in five generations*.

In Kunz's systematic classification, an extraordinary comprehensiveness can be observed. The contents of the whole typescript are divided into two parts:

I. Structure – it includes the listings of individual sets of information necessary, according to the author, for a comprehensive view of folk culture and tradition.

II. Realization – it develops in individual sub-topics what, in the author's opinion, is necessary for the formulation of the contents of the discipline itself, the preparation of new experts, the formation of an image of the folk culture which would be as complete as possible. In the contents we can also find a description of the research methods which will lead to the expected result.

Key words:

folk culture systematics – Ludvík Kunz – ethnographic museum administration – research methods – documentation methods – presentation of folk culture phenomena

Blahopřání kolegyni Evě Večerkové

Při nedávné návštěvě třebešského archivu v Moravských Budějovicích vzkázali archiváři pozdravy paní Evě Večerkové, která neopomene jedinou možnost hledání etnografických pramenů ve fondech obcí a farností, stejně jako v terénu. Nebylo to poprvé, kdy pracovníci archivů v regionech při kontaktu s oborem etnologie znali naši jubilanтку. Její dílo charakterizuje spojení praxe a teorie, tj. služba muzejním sbírkám a vědecké bádání. Ocenit je třeba také práci pro odborný časopis *Folia ethnographica*, který se díky iniciativě Evy Večerkové ocitl mezi recenzovanými periodiky vysoké úrovně. Rozsáhlé terénní a archivní výzkumy, spojené s programem Etnografického ústavu Moravského zemského muzea v Brně, realizovala jubilanťka jak pro objevování, uchovávání a prezentaci hmotných památek, tak také pro jejich klasifikaci a výklad. Činila tak obětavě bezmála padesát let (1967–2015) a poté přijala post emeritní pracovnice muzea.

Jubileum slaví PhDr. Eva Večerková, CSc. (narozena 16. 9. 1945 v Brně) v bádání a tvořivosti a na hodnocení životního díla nepřišel čas. Desetiletí, které uplynulo od posledního zamyšlení nad její národopisnou prací (*Vlastivědný věstník moravský* 58, 2006, s. 86–87; *Národopisná revue* 16, 2006, s. 54–55; *Ethnologia Europae centralis* 8, Brno–Cieszyn 2007, s. 109–113), přineslo bohaté výsledky, zaměřené na české, německé, ale také na evropské tradice lidové kultury. Více napovídá příložená bibliografie. Osobně vděčím kolegyni Evě Večerkové za obětavou spolupráci na grantovém projektu „*Sacrum et profanum*“ v kultuře tradičních svátků (GA ČR 404/05/0182, 2005–2008) a na monografii o evropských Vánocích (Vyšehrad, Praha 2010), v níž se ujala nových úkolů, které nese syntéza světských a náboženských svátečních kalendářů různých křesťanských konfesí a národů. Zpracovala dále náměty, náročné zadáním evropského kulturního prostoru (magie vánoční noci, vánoční

poleno a ohně, sváteční strava, zeleň a strom, dary a dárci, betlémy). Vydavatel knihu ocenil jako nejlepší původní dílo roku 2010. Přínosem jubilantky posledního desetiletí bylo také rozvíjení analytického myšlení a smysl pro regionální a lokální heuristiku, z níž pramení hledání kulturně geografických souvislostí. V neposlední řadě je třeba ocenit pěknou spolupráci manželů Večerkových a podíl ing. Jaromíra Večerky na fotodokumentaci a jejím technickém ošetření pro publikování.

Eva Večerková se stálou zvědavostí a obětavostí sleduje terén a studuje jevy, které mají vztahy k tradicím lidové kultury. Většinu jich také bezprostředně publikuje. Tak rozvíjí pramenné zázemí a jeden z konceptů bádání našich učitelů, který patří do spektra moderní historické etnologie a jako každý směr má své meze a svoje přednosti. K nim patří zejména původní, dobře pasportizovaný materiál pro dějiny lidové kultury 20. století a přelomu tisíciletí, nosný i pro elektronické databáze. Pozitiva této práce vystupují v posledních letech také pro mezioborová studia, která se otevírají nad náměty dvojího proudu v duchovní kultuře. Žádané etnologické případové studie se opírají o lokální a regionální analýzy a katalogy vybraných jevů, dovedené do současnosti.

Blahopřejeme ze srdce naší jubilantce a přejeme jí radost z díla a hojná další tvořivá léta.

Výběrová bibliografie Evy Večerkové za léta 2007–2014¹

Monografie a komentované katalogy sbírek

Ostereier aus Mähren: Begleitpublikation zur Sonderausstellung „Ostereier aus Mähren“ von 25. Februar bis 29. April 2007: aus der Sammlung des Ethnographischen Instituts des Mährischen Landesmuseums Brunn.
Kittsee 2007.

Evropské Vánoce v tradicích lidové kultury.

Praha 2010.

Spolu s Věrou Frolcovou.

Lidové obyčeje a jejich výtvarné komponenty. Tvary a symboly.

Brno 2010.

Malované vejce. O kraslicích v českých zemích.

Brno 2013.

Příběh vánočního stromku.

Brno 2013.

1 Dosavadní soupisy za léta 1966–2006 vyšly v časopisech: Slovácko 37, 1995, s. 72–80 a Ethnologia Europae centralis 8, 2007, s. 110–111.

O čem vyprávějí rukopisné knihy z etnografických sbírek Moravského zemského muzea.
Brno 2014.

Výstavy

Ostereier aus Mähren.
Ethnographisches Museum Kittsee 2007.

Rok v lidových obyčejích a slavnostech.
Moravské zemské muzeum Brno 2009.

Poklady Moravy. Příběh jedné historické země.
Moravské zemské muzeum Brno 2010.
Spoluautorka.

Malované vejce. Kraslice ze sbírek MZM.
Moravské zemské muzeum Brno 2011.

Kuchyňský nábytek 20. století.
Jevišovice 2012.

Příběh vánočního stromku.
Moravské zemské muzeum Brno 2013.

Studie, kapitoly, články

Adventní lidová pobožnost v Malhoticích na Hranicku.
Vlastivědný věstník moravský 59, 2007, s. 377–383.
Spolu s Věrou Frolcovou.

Brouček, S. – Jeřábek, R. (eds.): *Lidová kultury. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska.*
Praha 2007.
Autorství 45 hesel.

Hody v Černovicích u Kunštátu – slavnost, obyčej, divadlo, hra.
Národopisná revue 17, 2007, s. 52–56.

Kraslice Růženy Šilarové.
Národopisná revue 17, 2007, s. 188–190.

Masopust v Sumrakově.
Vlastivědný věstník moravský 59, 2007, s. 148–154.

O svatebním stromu.
In: Oznamuje se láskám našim... Pardubice 2007, s. 23–28.

Štědrovečerní obyčej „honění ovcí do Betléma“ na jihozápadní Moravě.
Národopisná revue 17, 2007, s. 242–248.

Svatební stromy.
Folia ethnographica 41, 2007, s. 147–160.

Vánoční dar a obdarování.
In: Tarcalová, L. (red.): Dary a obdarování. Uherské Hradiště 2007, s. 101–108.

Vánoční strom: novodobý symbol svátků v lidové tradici.
Folia ethnographica 42, 2008, s. 143–162.

Vánoční strom republiky. Poznámky k novodobé tradici.
Národopisná revue 18, 2008, s. 234–237.

Adventní kult Panny Marie v současné lidové tradici. Prameny z Moravy.
Slovenský národopis 56, 2008, s. 418–430.
Spolu s Věrou Frolcovou.

Hody s právem v Drnholci: k utváření hodové tradice v novoosídlené obci.
Slovácko: společenskovědní sborník pro moravsko-slovenské pomezí 50, 2008, s. 81–90.

Přínos Františka Pospíšila k muzejní dokumentaci lidové obyčejové tradice.
In: Dvořáková, H. (red.): Hanák na Pacifiku. Zapomenutá osobnost Františka Pospíšila. Brno 2008, s. 129–137.

Kraslice Josefa Vavroše ze Studénky.
Národopisná revue 19, 2009, s. 118–119.

Kresebná pozůstalost Joži Dostála: Kraslice na Podluží.
Slovácko: společenskovědní sborník pro moravsko-slovenské pomezí 51, 2009, s. 65–72.

Mikulášská obchůzka v Banticích na Znojemsku.
Národopisná revue 19, 2009, s. 260–262.

Řehořská obchůzka v Hostákově na Třebíčsku v roce 1907.
Vlastivědný věstník moravský 61, 2009, s. 85–89.

Vánoční strom v životě dvou generací (z výsledků anketového průzkumu 2005–2009).
Folia ethnographica 43, 2009, s. 123–137.

Das Sacrum in der Kultur der traditionellen Feste zu Anfang des 21. Jahrhunderts.
Ethnologia Slovaca et Slavica 33, 2010, s. 17–33.
Spolu s Věrou Frolcovou.

Kraslice: poznámky k vývoji lidové tradice ve 20. století.

Folia ethnographica 44, 2010, č. 2, s. 113–134.

Lidové obyčeje a slavnosti v Jemnici a na Jemnicku.

In: Čehovský, P. a kolektiv: Dějiny Jemnice. Jemnice 2010, s. 609–630.

Oslavy cyrilometodějského milénia na Moravě (1863) a jejich odraz v lidových vrstvách.

In: Míhola, J. a kolektiv: Na cestě do nebeského Jeruzaléma. Poutnictví v českých zemích ve středoevropském kontextu. Brno 2010, s. 215–230.

Tělo v rituálech magie a věštění.

In: Tarcalová, L. (red.): Tělo jako kulturní fenomén. Uherské Hradiště 2010, s. 29–34.

Bohutické hody v proměnách tradice.

Vlastivědný věstník moravský 63, 2011, s. 322–330.

Dvě folklorní slavnosti v Brně v předválečné ČSR.

Folia ethnographica 45, 2011, č. 1, s. 51–78.

Hanácký rok v Přerově (1923): příspěvek k povaze folklorních slavností v předválečné ČSR.

Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci. Společenské vědy, č. 302, 2011, s. 68–79.

Lidové obyčeje a slavnosti.

In: Kordiovský, Emil (red.): Drnholec. Brno 2011, s. 335–347.

Muži a ženy při svatebním obyčeji zatahování brány.

In: Habartová, R. – Holubová, M. (red.): Svět mužů a žen. Muž a žena ve svědectvích lidových tradic. Uherské Hradiště 2011, s. 105–110.

Zeleň v lidových obyčejích. Tři příspěvky ke studiu obřadních artefaktů. Greenery in folk customs. Three contributions to the study of ceremonial artefacts.

In: Mitáček, J. – Galuška, L. (red.): Stopy minulosti. Vestiges of the past. Brno 2011, s. 441–453.

Kraslice Anny Rusové.

Národopisná revue 22, 2012, s. 62–64.

Německé obyvatelstvo na Mikulovsku a jeho obyčeje.

Jižní Morava 47, sv. 50, 2011, s. 235–248.

Lidové obyčeje německého etnika na Znojemsku.

Jižní Morava 48, sv. 51, 2012, s. 168–196.

Lidové obyčeje v Líšni na konci 19. století. Nepublikované záznamy Cyrilla Mašička.

In: Krafl, P. a kolektiv: Moravy nebylo a Líšeň už tu byla. Brno-Líšeň 2012, s. 33–48.

Velikonoční obyčej „venášení Pámbučka“ na Hané.

Folia ethnographica 46, 2012, č. 2, s. 103–120.

Beran v lidových obyčejích na Moravě.

In: Číhal, P. (red.): Zoomorfni tematika v lidové tradici. Uherské Hradiště 2013, s. 120–126.

Sbírka nábytku.

In: Pechová, J. (red.): Lidová kultura v muzeu. Brno 2013, s. 37–47.

Sbírka obyčejových předmětů.

In: Pechová, J. (red.): Lidová kultura v muzeu. Brno 2013, s. 97–107.

Sbírka kraslic.

In: Pechová, J. (red.): Lidová kultura v muzeu. Brno 2013, s. 109–115.

Organologická sbírka.

In: Pechová, J. (red.): Lidová kultura v muzeu. Brno 2013, s. 129–133.

Sbírka starých tisků a rukopisů.

In: Pechová, J. (red.): Lidová kultura v muzeu. Brno 2013, s. 141–147.

Ediční činnost Etnografického ústavu MZM.

In: Pechová, J. (red.): Lidová kultura v muzeu. Brno 2013, s. 187–188.

Tradiční atributy hodnosti a pravomoci vesnické chasy.

In: Nádaská, K. (ed.): Muž a žena – vzťahové súvislosti v kontexte múzejných zbierok. Zborník príspevkov z odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou. Bratislava 2013, s. 138–144.

Záznamy lidových obyčejů na Brněnsku z terénních výzkumů Miroslavy Ludvíkové.

Folia ethnographica 47, 2013, č. 2, s. 219–234.

Lidové obyčeje, slavnosti a zábavy v proměnách tradice.

In: Fišer, Z. (red.): Dambořice. Zpět ke kořenům. Vlastivědná knihovna moravská, sv. 98. Muzejní a vlastivědná společnost v Brně pro obec Dambořice. Brno 2014, s. 271–284.

Věra Frolcová

Etnologický ústav AV ČR, v. v. i., Brno

Uzlík vzpomínek. 70. narozeniny Marie Brandstettrové

Málokdo z nás se může těšit takovému zájmu široké veřejnosti o výsledky své odborné práce jako letošní jubilantka, dlouholetá odborná pracovnice Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm, paní Mgr. Marie Brandstettrová. Jí vytvořené instalace interiérů jednotlivých expozičních objektů a rolnických usedlostí v areálu Valašská dědina každoročně zhlédne několik desítek tisíc návštěvníků. Každá expozice zaujme uspořádáním předmětů s důrazem na jejich funkčnost a věrohodnost, aby uměle vytvořená „muzejní domácnost“ a „muzejní usedlost“ dokázala ilustrovat vše, co bylo typické pro život ve vybraném sociálním prostředí i časovém období. Máme-li odpovědět na otázku, proč právě prezentace vesnického způsobu života, provázené často názornými ukázkami každodenních činností doma i na poli, jsou pro diváky tak přitažlivé, musíme zároveň odpovídat na otázku, z jakých kořenů a znalostí vycházela jejich autorka, jaké předpoklady jí takové výsledky umožnily. Tou nejjednodušší odpovědí by bylo: vyrostla na vesnici, má předky vázané na hospodaření na půdě, dovede navázat kontakt s pamětníky. Rovnocenně k tomu stojí nebyvalý respekt k rolnickému stavu, postavení vesnických žen i znalost sociálních a rodinných poměrů v selských rodinách. To všechno je bezpochyby pravda. Vedle toho ale musíme konstatovat, že stejně významné pro tak pozoruhodné výsledky jsou nepřetržité vzdělávání spolu s neustálým doplňováním a ověřováním informací, promyšlená tvorba sbírkových souborů. To vše provázeno pokorou i pochopením pro lidskou práci a skromností, která je pro ni příslovečná. Je nabiledni, že všechny tyto předpoklady, vlastnosti a snaha prezentovat život vesnických obyvatel věrohodně jsou významné. Já osobně však považuji za ten nejvýznamnější předpoklad lásku k lidové kultuře, jejím nositelům a zejména nositelkám a profesní odpovědnost k výsledku práce.

Veškeré své odborné životní aktivity spojila, ač nejsou rodem z Valašska, s rožnovským muzeem v přírodě. Od příchodu mezi hrstku zapálených muzejních pracovníků v čele s Ing. Janem R. Bečákem v roce 1968 se věnovala po čtyřicet let zejména výzkumné, sbírkotvorné a prezentační práci. Výsledky jsou více než pozoruhodné: jí dlouho budovaná sbírka zemědělského nářadí, jejíž součástí pravidelně uplatňovala v instalaci hospodářských usedlostí, tvoří i dnes základ pro dokumentaci zemědělského hospodaření na Valašsku. Stejně pozornosti si ale zaslouží i sbírka textilní, v jejímž budování převzala štafetu po kolegyni Marii Salichové a předala v počtu více jak 20000 položek své nástupkyni. Díky jejím vyjednávacím schopnostem byla kolekce doplněna o mimořádné doklady rožnovské bílé výšivky, sváteční krojové komplety, ale také doklady pracovního oblečení, zejména žen.

Lidovému oděvu věnovala také svou závěrečnou práci studia muzeologie, když si jako téma zvolila oděv obyvatel Rožnova pod Radhoštěm. Téma mnohokrát diskutované, zkoumané, dokumentované. Monografie, kterou až za mnoho let na jejím podkladě připravila a již muzeum vydalo pod názvem *Odivání Rožňovanů*, je knihou velmi

čtivou a zároveň plnou faktografie historické, národopisné i ikonografické. Podobným dárkem čtenářům a zejména vyšivačkám, které dosud udržují tradici tzv. rožnovské bílé výšivky, se stal *Uzlík vzorů bílé výšivky z Rožnovska*, který připravila spolu s Jaroslavou Zastávkovou z materiálů obsažených v muzejní sbírce. Vzorová příloha doplňující text je stále využívána jako inspirace vyšivačkami jak z Rožnova, tak ze Zubří i v kurzech pořádaných pro mladé zájemkyně o tento pozoruhodný projev lidového umění.

V nejobsáhlejších studiích o lidovém oděvu a jeho výzdobě – *Oděv obyvatel Beskyd v minulosti a Zdobnost a její techniky v oděvu* shrnula své dosavadní poznatky, jsou kapitolami ve třetím svazku několikadílné monografie Beskydy.

I když bibliografie tištěných publikovaných titulů a studií nečítá stovky záznamů, údiv vzbuzuje soupis 27 výzkumných zpráv zaměřených na život obyvatel vybraných usedlostí i obcí, které pak sloužily jako východisko pro tolik obdivované instalace. Při jejich zpracování se nespokojila se zjišťováním v terénu a rozhovory s posledními obyvateli zkoumaných usedlostí, ale neváhala obrátit svou pozornost na archívní materiál, kroniky, časopisecké články.

Výsledky a své zkušenosti z tvorby expozic v objektech muzea v přírodě shrnula poprvé v téměř symbolické stati nazvané *Věrohodnost a pravdivost prezentování lidové kultury v expozicích muzea v přírodě*. Hned v následujícím roce seznámila odbornou veřejnost se svými zkušenostmi z prezentace lidské práce v prostředí muzea v přírodě ve dvojici článků – *Zpracování ovoce na Valašsku a prezentace tohoto jevu v podmínkách Valašského muzea v přírodě* a *Expozice provozu zemědělské usedlosti ve Valašském muzeu v přírodě*. Zde publikované názory jsou i dnes velmi platné a využívají se dosud jako metodická pomůcka, i když jejich autorka již v muzeu pracuje pouze příležitostně.

Symbolickou počtou selskému stavu se stala její výstava nazvaná *V potu tváře chléb svůj dobyvej* ke 150. výročí zrušení roboty, využívající bohatství jí založené a konstituované sbírky zemědělského nářadí. Instalace se setkala s mimořádným ohlasem nejen u návštěvníků, jak svědčí zápisy v návštěvní knize, ale také u odborné veřejnosti. Jejím vyjádřením byla Cena Národopisné společnosti v kategorii výstava v roce 1998.

Vedle expozic se Marie Brandstettróvá věnovala i přípravě další formy prezentace, specifické pro muzea v přírodě – pořadům zaměřeným na zemědělské práce a zvykosloví. Najdeme mezi nimi i jeden, který dodnes způsobuje vrásky všem pracovníkům Etnografického útvaru muzea, průvodcům i demonstrátorům – *Vánoce na dědině*. O roku 1989, kdy se poprvé konal ve vybraných objektech areálu Valašská dědina v mnohem skromnějším rozsahu jako doplněk tradičního vánočního jarmarku, prošel mnoha proměnami. Původní myšlenka – ukázat zejména dětem půvab adventních příprav i slavení samotného Štědrého dne bez vymožeností techniky, bohaté nadílky a přemíry jídel se ukázala jako nosná. Každoročně početné skupinky dětí putující dědinou od chalupy k chalupě jako koledníci a seznamující se s vybranými zvyky adventního času jsou dokladem toho, že ještě dlouho bude pořad Vánoce na dědině ozdobou každé dramaturgie Valašského roku. Každoroční programová

nabídka muzea byla pravidelně obohacena o její programy využívající sbírku textilií a oděvů: *Velké prádlo*, *Kouzelná nitka*, *Lněná sobota* i veřejností velmi vstřícně přijaté přehlídky krojů pod názvem *Jak jde kroj, tak se stroj*.

Zájem o činnost muzea, získávání nových sbírkových předmětů, programy zaměřené na demonstraci již zaniklých pracovních postupů i tvorbu nových expozic neodložila ani po odchodu do důchodu. Je stále velmi platnou členkou poradních orgánů muzea – Vědecké rady, Rady starších a Komise pro nákup sbírek, pomáhá při pořadech a programech pro školní mládež.

Jako známá osobnost spojená téměř půlstoletí s muzeem byla zvolena za předsedkyni Valašského muzejního a národopisného spolku, kde navázala na práci prvního předsedy PhDr. Jaroslava Štíky, CSc. Díky členkám spolku se výrazně rozšířil počet spolupracovníků a demonstrátorů při programech, zejména těch, které jsou věnovány práci žen. Přípravuje také pro početnou členskou základnu velmi zajímavé cykly přednášek, exkurze a návštěvy výstav.

Od doby příchodu paní magistry do Valašského muzea v přírodě uplyne v letošním roce téměř půl století. Že to bylo a stále je půlstoletí oddané služby muzeu, invenční sbírkotvorné i prezentační činnosti, není pochyb. Muzeu i nám všem je třeba přát, aby to nebyla doba uzavřená, ale stále se prodlužující, naplněná novými úkoly a jejich bezchybným splněním.

Bibliografie publikovaných prací Marie Brandstettrové¹

Publikace

Uzlík vzorů bílé výšivky z Rožnovska.

Rožnov pod Radhoštěm 2005, 86 s., vzorová příloha.
(s Jaroslavou Zastávkovou)

Odívání Rožnovanů. Čtení o rožnovském kroji.

Rožnov pod Radhoštěm 2007, 136 s.

Studie, kapitoly v knihách

Věrohodnost a pravdivost prezentování lidové kultury v expozicích muzea v přírodě.

Národopisné aktuality 17, 1980, s. 321–327.

(spolu s Jiřím Langrem)

¹ Soupis terénních zpráv z doby působení ve Valašském muzeu v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm zpracovaly Jana Tichá a Renata Prejďová jako přílohu jubilejního článku Jaroslavy Zastávkové: *Šedesát let Mgr. Marie Brandstettrové*. Museum vivum. Sborník Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm 1, 2005, s. 144–150.

Zpracování ovoce na Valašsku a prezentace tohoto jevu v podmínkách Valašského muzea v přírodě.

Metodický zpravodaj pro vlastivědu v Severomoravském kraji 1981, č. 1, s. 59–68.

Expozice provozu zemědělské usedlosti ve Valašském muzeu v přírodě.

In: Museum vivum II. Agricultura carpatica IV. Rožnov pod Radhoštěm 1987, s. 129–135.

Abbigliamento popolare.

In: Vitae tradizioni popolari Moravia-Cecoslovacchia Carpazi Occidentali. Torino 1988, s. 37–47.

Byla rodina před sto lety jiná?

In: Národopisné léto 1994. Rožnov pod Radhoštěm 1994, s. 8–9.

Nová expozice na Valašské dědině.

In: Valašský rok 1996. Rožnov pod Radhoštěm 1996, s. 10–11.

Zima na dědině již podeváté.

In: Valašský rok 1997. Rožnov pod Radhoštěm, s. 18–19.

Nad muzejní sbírkou textilu.

In: Valašský rok 1998. Rožnov pod Radhoštěm 1998, s. 26–28.

První Valašský rok a kraj.

In: Almanach k 75. výročí založení Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm 1925–2000. Rožnov pod Radhoštěm 2000, s. 83–87.

Vzpomínka na paní Annu Zwillingеровou. 3. 9. 1909–19. 1. 2004.

Valašsko. Vlastivědná revue 2004/1, s. 43–44.

Čím je pro mne Valašsko.

Valašsko. Vlastivědná revue 2005/1, s. 2.

Obřadní plachta úvodnice.

Museum vivum. Sborník Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm 1, 2005, s. 152–153.

PhDr. Jaroslava Zastávková jubiluje.

Museum vivum. Sborník Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm 2, 2006, s. 219–220.

Jedna z Rožnovanek.

Museum vivum. Sborník Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm 5, 2009, s. 161–163.

Zpráva o „Hrozenkovské šedesátce“. Usedlost č. p. 60 z Nového Hrozenkova.

Museum vivum. Sborník Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm 6, 2010, s. 43–61.

Trochu vzpomínání při životním jubileu Jiřiny Veselské.
 Národopisný věstník 30 (72), 2013, č. 2, s. 103–107.

Bučiska – ocásek na jihozápadním konci mapy Rožnova pod Radhoštěm.
 In: Slížková, M. – Drápala, D. (eds.): Paměť města. Rožnov pod Radhoštěm 2013, s. 88–98.

Prádelna.
 In: Slížková, M. – Drápala, D. (eds.): Paměť města. Rožnov pod Radhoštěm 2013, s. 105–106.

Oděv obyvatel Beskyd v minulosti.
 In: Beskydy. Dny všední a sváteční. Třinec 2013, s. 18–65.

Zdobnost a její techniky v oděvu.
 In: Beskydy. Dny všední a sváteční. Třinec 2013, s. 66–83.

Jiřina Veselská
Frýdek-Místek

Životní jubileum Andreje Sulitky

S jubilantem jsem se seznámila v roce 1966 při strážnických slavnostech. Možná to Andrej neví, ale právě on mě svým nadšením pro goralský folklor (působili jsme tehdy jako inspicienti v úspěšném pořadu Jaromíra Gelnara *Gury naše, gury*) ukázal cestu k těmto osobitým, zemitým a současně podmanivým projevům hudební kultury Slovenska. Andrej Sulitka, který působil jako etnolog, etnomuzikolog, vysoký státní úředník a konečně vysokoškolský pedagog, má totiž jako rodák z regionu na severu Slovenska (narodil se 18. 11. 1945 ve Velké Frankové) ke goralské kultuře velmi blízko. Po absolutoriu konzervatoře v Košicích, obor trubka, studoval v letech 1965–1970 na katedře etnografie a folkloristiky na Filozofické fakultě UJEP v Brně a absolvoval dvouletý studijní pobyt (1967–1968) na Jagelonské univerzitě v Krakově. V roce 1971 obhájil dizertační práci *Výročné obyčaje a zvyky na severnom Spiši (Príspevok k otázke úlohy tradície v súčasnosti)*. Po dokončení studia (1970–1976) byl zaměstnancem Národopisného ústavu SAV, v letech 1977–1979 pracoval v Ústavu pro etnografii a folkloristiku ČSAV v Praze, další roky (1980–1990) v téže instituci v Brně. V roce 1978 obhájil kandidátskou dizertační práci *Výročné zvykoslovie a ľudová pieseň (Príspevok k poznaniu interetnických svislostí ľudovej kultúry na slovensko-poľskom pomedzí Spiša)*.

V roce 1991 odešel do Úřadu vlády ČSFR, kde působil v odboru politických vztahů a humanitárních otázek, v roce 1992 zastával funkci vedoucího sekretariátu místopředsedy vlády Jozefa Mikloška. O dvě léta později (1993) nastoupil do sekretariátu Rady pro národnosti vlády ČR, od roku 1997 byl jeho ředitelem. Po odchodu

do důchodu (2008) působil jako odborný asistent na katedře politologie a filozofie FF UJEP v Ústí nad Labem, kde vyučoval do roku 2014 předměty národnostní menšiny v ČR a v evropských zemích, národnostně menšinová politika a veřejná správa. Od roku 2012 pracuje na částečný úvazek v Etnologickém ústavu Akademie věd České republiky v Praze v oddělení etnických studií.

Témata dizertačních prací ukazují na převažující zaměření A. Sulitky v oblasti etnologie – zvykoslovné tradice zejména výroční, interetnické vazby lidové kultury a problémy etnomuzikologie, územně orientované zejména na oblast Slovenska, Moravy se Slezskem a Polsko. Jubilant prováděl výzkum obyčejů na Slovensku a ve Slezsku (*Hola, pastuškové. Koledy ze Slezska*. Ostrava 1992), v kontaktních zónách (*K otázke interetnických súvislostí fašiangových zvykov na slovensko-poľskom pomedzí Spiša*. In: Masopustní tradice. Brno 1979; *Völkisbräuche im interethnischen Kontext*. In: Ethnographia et Folkloristica Carpathica 4. Debrecen 1985), studoval život a kulturu reemigrantů (*Ludový spev a spevnosť slovenských reemigrantov z Rumunska na severnej Morave v súčasnosti*. Vlastivědný věstník moravský 1990) a novoosídlenců v severomoravském pohraničí (*Obyčajová tradícia východoslovenských presídlencov na severnej Morave*. Slovenský národopis 1983; *Piesňový repertoár a spevnosť v novoosídlenom pohraničí*. In: Lidový tanec, píseň a hudba v tradici a současné praxi. Brno 1983; *K otázke stretávania sa rozmanitých skupín presídlencov a ich kultúr v pohraničí*. Český lid 1985; *Sídlný typ a spoločenskotvorná úloha skupinového uvedomenia presídlencov (na príklade severomoravského pohraničia)*. In: Etnické procesy v nově osídlených oblastech na Moravě. Brno 1986). Zabýval se urbánní etnologií na příkladu Brna (*Výroční zvyky a slavnosti*. In: Oldřich Sirovátka a kolektiv: *Město pod Špilberkem*, Brno 1993).

V rámci činnosti na Úřadu vlády se zapojil do přípravy koncepčních materiálů k národnostně menšinové politice vlády ČR, zákona o právech příslušníků národnostních menšin (2001), podkladových materiálů k ratifikaci mezinárodně právních úmluv Rady Evropy ve vztahu k národnostním menšinám, tj. Rámcové úmluvy o ochraně národnostních menšin (v platnosti pro ČR od 1. dubna 1998) a Evropské charty regionálních a menšinových jazyků (v platnosti pro ČR od 1. 3. 2007). K problematice menšin absolvoval studijní pobyty ve Velké Británii, Nizozemsku, Německu, Rakousku, Maďarsku a Polsku. Připravil a vydal publikace *Příručce právy příslušníků národnostních menšin v České republice* (Praha 1994, s H. Frištenskou), *Neznámý holocaust* (Praha 1995, s H. Frištenskou a I. Lázničkovou), *Národnostně menšinová politika České republiky* (Praha 2003, k vydání připravil s M. Pospíšilem) a *K problematice ratifikace Evropské charty regionálních či menšinových jazyků v České republice* (Praha 2005, vydal s M. Jirasovou). O problematice menšin psal v časopiseckých studiích, ve sbornících a monografiích (např. *Národnostní politika České republiky se zřetelem k německé národnostní menšině*. In: Češi a Němci cestou dialogu, s H. Frištenskou; *Národnostní menšiny v České republice*. In: T. Šišková ed.: *Výchova k toleranci a proti rasismu*, Praha 1998; *Vývoj a súčasný stav praktických riešení a kompetencií vrcholných orgánov štátu*

po roku 1989. In: Romové v České republice. Praha 1999; *K otázce motivace národnostního hnutí (se zřetelem k náboženským poměrům evangelíků na Těšínsku v meziválečném období*. In: Těšínsko. 5. díl, Šenov u Ostravy 2003) a další.

Věnoval se rovněž popularizaci lidové kultury, např. s J. Gelnarem v rámci národopisných slavností v Dolní Lomné (*Význam a funkcie národopisných slávností v národnostne zmiešanej oblasti Těšínska*. Národopisné aktuality 1989), shromáždil množství materiálu k činnosti tzv. lidových básníků (poetů) na Lašsku.

S připomínkou významného životního jubilea Andreje Sulitky s potěšením konstatujeme, že s etnologií neztratil kontakt a že je opět naším milým kolegou. Ať ho v dalších letech provází dobré zdraví, životní pohoda a radost z tvůrčí práce.

Marta Toncrová

Etnologický ústav AV ČR, v. v. i., Brno

Ilona Vojancová jubluje

Letos na Kateřinu oslaví Ilona Vojancová své kulatiny. Zdá se mi, jako by to bylo jenom před několika málo lety, kdy jsme spolu prožívaly krásných pět let studentského života. S Inkou, rozenou Olexovou, jsme studovaly na Filozofické fakultě Univerzity J. Ev. Purkyně v Brně stejnou kombinaci oborů etnografií–historii, takže jsme spolu seděly v posluchárnách, přesouvaly se do menzy, knihovny či na výzkumy. Trávily jsme spolu většinu času mimo výuku, jelikož jsme spolu bydlely na podnájmu a potom na kolejích. Už od začátku studia jsme si rozuměly. Stačil pohled, a už jsme věděly, čemu se smát, co obdivovat či nad čím se pohoršovat.

Inka byla již na základní škole a gymnáziu amatérskou loutkoherečkou. Někdy mi v Brně na kolejích hrála papírové divadlo a moc jsme se bavily. Já jsem ji na oplátku strašila bosorkami z kopanic. Svou diplomovou práci *Folkloristické aspekty v loutkových hrách Matěje Kopeckého*, kterou vedl tehdy docent Bohuslav Beneš, zůstala loutkám a divadlu věrná. A to nejen do ukončení studia, ale i ve svém profesním životě. Po studiích se Inka vdala, narodil se jí syn Jakub a později dcera Linda.

Malebný kraj kolem Hlinska, ve kterém Inka žije, je známým Souborem lidových staveb Vysočina na Veselém Kopci, který od jejího nástupu do vedoucí funkce zaznamenal pozoruhodný rozmach a vstoupil v mediální známost. Chodívala tam na brigády už za studia a je jednou z mála, která zůstala svému prvnímu pracovišti věrná od skončení studia (1980) až dodnes. Stala se hlavou kolektivu, který se o objekty v SLS stará, věnuje se dokumentaci a provádí terénní výzkumy lidových obyčejů, řemesel, stravy, oděvů a výtvarného umění. Tým pod jejím vedením se trvale zabývá tvorbou poutavých tematických výstav a kulturních pořadů během celého roku, provádí metodickou činnost

k podpoře a prezentaci všech jevů lidové kultury. Kromě toho píše tematické publikace a důraz klade rovněž na činnost v rámci edukativních projektů pro školy i veřejnost. Expozice Veselého Kopce se během působení Ilony Vojancové rozrostla o objekt Svobodné Hamry a památkové území Betlém v Hlinsku. Vznikly tak další prostory pro expozici masopustu a již zmíněné programy pro školy a veřejnost.

Hlinecko je známé svými starobylými masopustními obchůzkami, které jsou typické svým průběhem, pestrostí kostýmů a masek, tedy uplatňují se zde divadelní prvky v otevřeném, veřejném prostředí a do děje je aktivně vtahován i divák. Již v roce 2003 SLS Vysočina předal Ministerstvu kultury ČR a Národnímu ústavu lidové kultury ve Strážnici návrh na nominaci masopustních obchůzek na světový seznam. Do konečné fáze byla v následujících letech potřeba doladit všechny formální připomínky vznesené sekretariátem UNESCO. Tady patří Ince velký dík, protože byla hlavní autorkou nominace, na jejíž stěžejní části dokumentace pracovala od roku 2007. Výsledkem tedy je, že pro svou jedinečnost se vesnické masopustní obchůzky a masky Hlinecka staly roku 2010 součástí Reprezentativního seznamu nemateriálního kulturního dědictví lidstva UNESCO.

Není divu, že si Inky nejen za tento mezinárodní úspěch váží pracovní kolektiv, město i celý kraj, a tak letos byla zvolena za ženu roku Pardubického regionu. Moc, moc gratulujeme!

Milá Inko, čas nám strašně letí, ale v tuto úspěchanou dobu je Tvoje jubileum jenom jakési číslo uprostřed čínorodé práce. Žiješ v překrásném kraji a naplňuje Tě práce, která je zajímavá a úžasně Tě baví. Oporou je Ti prima rodina a Tví kolegové. Přeji Ti, aby studnice Tvých nápadů nevysychala, jiskřičky v Tvých očích nadále svítily elánem a stále zářil úsměv na Tvé tváři. Přeji hodně zdraví Tobě i Tvým nejbližším.

*Miroslava Kurfürstová
Moravská galerie v Brně*

Jubilantka Anna Hrčková

Přívětivá, usměvavá, ochotná, plná optimismu a nadšení pro věci nevšední. Taková je naše milá kolegyně Anna Hrčková, etnografka a kurátorka sbírek Muzea Novojičínka. Než před lety nastoupila na jmenované pracoviště, přesídlila z rodného Valašska na Lašsko. Nepředbíhejme však událostem. Světlo světa spatřila jako Anička Kramolišová v porodnici v Čeladné, kam tehdy jezdily nastávající maminky z okolí povít své očekávané ratolesti. Dějištěm události Aniččina dětství a mládí byl však Rožnov pod Radhoštěm, jedno z center lidové kultury Valašska.

Zájem o jevy tradiční lidové kultury se u Anny probudil již v raném dětství. Vzpomíná, že když jí byly asi tři roky, zhlédla v rožnovském Lidovém domě

vystoupení folklorního souboru. V programu ji zaujal malý chlapec hrající na cimbál. Nejen excelentně předvedená skladba a samotná osobnost malého interpreta, ale celkový zážitek z programu, v němž ji uchvátily lidové písně, způsob zpívání, samotná existence lidových krojů a celková atmosféra vystoupení, ji natolik emocionálně zasáhl, že záhy začala navštěvovat podobné akce. Maminka ji s sebou brávala do farního kostela Všech svatých na zkoušky chrámového sboru, v němž zpívala, a oba rodiče s ní chodili do rožnovského muzea na Anenské slavnosti, jejichž pokračovatelem se později staly současné Rožnovské slavnosti. V době docházky do základní školy navštěvovala Anička tamní pěvecký kroužek a jako sólistka se účastnila dětských soutěží. Poprvé soutěžila jako sedmiletá s písní *Měla jsem milého sokolika*. O několik let později si zvolila písničku *Černé oči jděte spát*. Přestože má tato píseň hodně slok, Anička nechtěla žádnou vynechat, zpívala všechny. Členové tehdejší poroty se prý už nemohli dočkat konce, nicméně dokonalá znalost celého textu a vynikající zpěv přinesly interprete v soutěži vítězství. Ve třinácti letech začala Anička zpívat v rožnovském souboru písní a tanců Javořina, díky kterému se postupně setkávala s významnými osobnostmi z řad folkloristů, muzikantů a zpěváků, jakými byli například Jaromír Gelnar, Jan Rokyta, Zdeněk Kašpar, Jožka Ország-Vranecký. S cimbálovou muzikou Technik Jana Rokyty natočila nejednu píseň a se vsetínským souborem valašských písní a tanců Jasénka, jehož uměleckým vedoucím a primášem byl Zdeněk Kašpar, poznala kus světa. Souběžně zpívala také v ženském sboru Polajka, založeném v Rožnově roku 1972 nastupujícím ředitelem Valašského muzea v přírodě PhDr. Jaroslavem Štikou, CSc.

V době studií na gymnáziu v Rožnově chodila jako brigádnice-průvodkyně do Valašského muzea v přírodě, kde se mimo jiné dobrovolně seznamovala s náplní práce muzejníka. V roce 1974 se logicky přihlásila na dvouoborové studium etnografie – historie na Filozofické fakultě tehdejší Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Brně (UJEP) a byla přijata. Vysokoškolské studium zakončila úspěšně roku 1979 diplomovou prací s názvem *Účast Valaška na folklorních slavnostech a festivalech*, v níž se věnovala především historii Rožnovských slavností a umělé tvorbě folklorního souboru Radhošť. Jejich úroveň znala, neboť jako host s muzikou souboru natočila několik sólových písní.

Ihned po ukončení studia nastoupila Anna Kramolišová jako etnografka do Valašského muzea v přírodě, kde ve jmenované funkci setrvala do roku 1982. Jejím nejbližším rádcem v profesní oblasti byl již zmíněný Jaroslav Štika, ale též pedagogové z katedry etnografie a folkloristiky v Brně, kam dosti často jezdila. Poté pracovníě přesídlila do tehdejšího Okresního vlastivědného muzea v Novém Jičíně. V jeho pobočkách ve Štamberku, Bílovci a ve Frenštátě pod Radhoštěm vytvořila v průběhu let etnografické části stálých expozic. V roce 1984 složila na katedře historie UJEP rigorózní zkoušku a obdržela tak titul PhDr. V muzeu ve Štamberku se seznámila se svým budoucím manželem Josefem Hřekem, který jako zájemce

o etnografii, historii a umění spolupracoval se svým učitelem, folkloristou Cyrilem Hyklem (této osobnosti věnovala A. Hrčková, tehdy ještě Kramolišová, vzpomínku ve Vlastivědném sborníku Muzea Novojičína v roce 1987). V roce 1989 se Anna za Josefa provdala a jejich společným domovem se stalo město Štramberk. Tam žijí dosud a vychovávají spolu děti Elišku, Josefa a Martu.

V letech 2004–2006 realizovalo Muzeum Novojičína výstavní projekt s názvem *Pánbu ví a všichni svatí aneb Co o nich možná nevíte*. A. Hrčková se daného tématu zhostila nejen po stránce výtvarné a ikonografické, ale zpracovala ho i z pohledu obřadní a obyčejové tradice a určitou část věnovala oblíbenému písňovému folkloru. Atmosféru výstavy dotvářely zvukové nahrávky lidových písní s tematikou světců poskytnuté vynikajícím muzikantem a redaktorem hudebního vysílání Českého rozhlasu Ostrava Janem Rokytou, též rozhlasovým studiem v Brně. Některé z uváděných písní použila později A. Hrčková pro folklorní pořad *Za nebeskou bránou I.*, který měl premiéru ve farním kostele ve Strážnici v rámci Mezinárodního folklorního festivalu roku 2010. Vybrané lidové písně doplnila církevními a scénář obohatila například hrou o sv. Dorotě a dalšími zajímavostmi. Vznikl tak pořad (s podtitulem *Od Hromnic do svatého Jána*) prezentovaný i v jiných kostelech. Lidové písně hrál a zpíval folklorní soubor Valašský vojvoda z Kozlovic, církevní skladby zpíval kvartet sólistů chrámového sboru ze Štramberku (mezi nimi altistka A. Hrčková) za hudebního doprovodu kvarteta P. J. Vejvanovského z Nového Jičina. Za další čtyři roky, tedy v roce 2014, uváděla A. Hrčková druhý díl stejnojmenného pořadu, tentokrát s podtitulem *Od svaté Máří do Tří králů*. Je obohacený o pantomimické ztvárnění písní v podání herců štramberského Divadla pod věží a je dosud reprízován. Oba díly uváděných pořadů tak vznikly jako ohlas na původní etnograficko-folkloristickou muzejní výstavu, která byla rozpracována do větší šíře. V roce 2012 slavilo Muzeum Novojičína 125. výročí svého trvání. K této příležitosti vytvořila A. Hrčková folklorní pořad s názvem *Já mám doma trnku – o zelenině, ovoci a plodinách v lidových písních lašských i valašských*. Účinkovaly v něm cimbálové muziky Pramínky při Základní umělecké škole Zdeňka Buriana v Kopřivnici a Malá Jasénka s ženským sborem Jasénčanky ze Vsetína. V tomto pořadu, který A. Hrčková také uváděla, se opět ukázaly její profesní kvality.

V centru Aniččina odborného zájmu jsou v prvé řadě obyčeje v národnostně smíšeném Novojičíně, o nichž často referuje ve Vlastivědném sborníku Novojičína. Dalším dlouhodobě zpracovávaným tématem je lidová strava, k níž se váže několik prací. Jako muzejní pracovnice si musí umět poradit s každým odborným tématem. Dokladem jsou například výstavy k období adventu a Vánoc, k lidové kuchyni, rostlinám, malovanému nábytku. K té poslední jmenované vyšel na základě výstavy *V naší komoře malované lože*, instalovaná od 8. října 2013 do 19. ledna 2014 v Muzeu a pamětní síni Sigmunda Freuda v Příboře, katalog s názvem *Malovaný nábytek ze sbírek Muzea Novojičína*.

K současné etnografické části stálé expozice v muzeu ve Frenštátě vydala A. Hrčková stejnojmenný katalog *Pánbu, všichni svatí a ti druzí. Světci a duchovní kultura Frenštátska* (2007).

Kromě zpívání ve štramberském chrámovém sboru je další oblastí zájmů A. Hrčkové ochotnické divadlo, v němž se realizují i ostatní členové její rodiny. Ani to nemůže být jinak, protože Štamberk je znám svými třemi divadelními soubory. Na divadelních prknech uplatňuje Anička nejen své pěvecké, ale i herecké schopnosti. V současné době ji můžeme vidět v roli Šumbalky ve hře Ladislava Stroupežnického *Naši furianti*, kterou má ve svém repertoáru štramberské Divadlo pod věží.

Profesně se s Aničkou již mnoho let setkáváme na seminářích Etnografické komise Asociace muzeí a galerií České republiky (EK AMG ČR) a na pracovních zasedáních a následných konferencích Mezinárodní komise pro studium lidové kultury v Karpatech (MKKK) – subkomise pro lidové obyčeje v Uherském Hradišti. Pokud jsme se na začátku tohoto medailonku zmínili o Aniččině nadšení pro věci nevšední, uvedme v této souvislosti jeden z jejích referátů přednesený na konferenci MKKK, který výstižně pojmenovala *Emancipovaný muž aneb Fousatá matka*. Na základě výzkumů v oblasti Novojičínska v něm líčí slasti a strasti současných tatínků na mateřské dovolené. Přítomné posluchače tehdy nejen pobavila, ale upozornila především na fakt, že v oblasti etnografie, potažmo sociologie a psychologie, je ještě mnoho témat, jimž by měla být věnována patřičná pozornost. Uvedený příspěvek je součástí sborníku *Svět mužů a žen s podtitulem Muž a žena ve svědeckých lidových tradicích*, vydaném v Uherském Hradišti roku 2011.

Aničko, do dalších let ti přejeme hlavně pevné zdraví a dostatek neutuchajícího elánu, abychom se mohli nadále těšit z dalších pracovních i osobních setkání s tebou.

Markéta Palowská
Ostravské muzeum, Ostrava

K jubileu Blanky Soukupové

„*Výprávět minulost jako velké a malé příběhy bylo snahou tohoto textu,*“ píše Blanka Soukupová v závěru své knihy *Velké a malé českožidovské příběhy* (2005, s. 281). A pokračuje: „*Lidskost vystupovala v textu jako respekt k osobnosti druhého, respektive jako rozumové nebo emocionální odmítnutí vytvářet handicapující situace pro druhého, případně jako ochota podat handicapovanému pomocnou ruku. Velké bylo tedy synonymem pro lidské. Občas se však prolínalo úzce s malým.*“ Jedinec v kontextu velkých a malých dějin, míst a ne-míst, jednající i nechávající se unášet soukolím událostí, my a oni, velikost a malost... To jsou klíčové rámce

profesního života, v nichž se pohybuje Blanka Soukupová. Na své cestě za poznáním aspektů a zákrut lidství a lidskosti možná takřka minula moment, který se týká jí samé a který mnozí jiní často s pompou oslavují. Dovolím si tedy, milá Blanko, upozornit na Tvé nedávno minulé padesátiny drobnou rekapitulací Tvé dosavadní profesní cesty. A odpusť, že nepůjde o příběh, jakkoli by se to nabízelo. Je-li podle některých z teorií paměti život příběhem, který se vypráví (je vyprávěn) ex post, pak v Tvém případě rozhodně není chvíle na vyprávění, ale spíš na letmé pozastavení se, maximálně rozhlédnutí a nadechnutí před další cestou. Proto, snad vyjma narození a studií, také nemohu než psát v přítomném čase. A to se příběhu ne vždy hodí.

Doc. PhDr. Blanka Soukupová, CSc. (roz. Svobodová, nar. 24. března 1965 v Praze) je vědeckopedagogickou pracovnící Fakulty humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze. Profiluje se jako interdisciplinární badatelka, jež propojuje postupy a poznání evropské etnologie, sociokulturní antropologie a kulturních a sociálních dějin. Mezi klíčová těžiště jejího zájmu patří oblast internetnických a interkulturních vztahů (především, ale nejen s důrazem na židovskou a německou menšinu v českých zemích) a problematika moderního a postmoderního středoevropského města. Časově její bádání sahá zhruba od poloviny 19. století do současnosti.

Blanka Soukupová absolvovala národopis na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy (1988), kde jí na základě vynikajících výsledků byla přiznána Cena rektora Univerzity Karlovy. Následně nastoupila jako interní vědecká aspirantka pro obor národopis do Ústavu pro etnografii a folkloristiku Československé akademie věd, kde pak do roku 1993 působila jako vědecká pracovníce (aspiranturu úspěšně završila v roce 1994). Svou pedagogickou kariéru zahájila na Institutu základů vzdělanosti UK v Praze. Této instituci, která se v roce 2000 transformovala ve Fakultu humanitních studií UK, zůstala věrná dodnes. Kmenově působí v bakalářském Studiu humanitní vzdělanosti ve společenskovědním modulu, ale spolupracovala a spolupracuje i s magisterskými a doktorskými studijními programy (Obecná antropologie – integrální studium člověka, Historická sociologie, Orální historie – soudobé dějiny aj.). Habilitovala se v roce 2007 v oboru hospodářské a sociální dějiny na Filozofické fakultě UK výše citovaným spisem *Velké a malé českožidovské příběhy z doby intenzivní naděje* (2005).

Ve své pedagogické praxi se Blanka Soukupová dlouhodobě soustřeďuje na výuku kurzů věnovaných etnologii, moderním česko-německým a česko-židovským vztahům, komparativnímu pohledu na antisemitismus a urbánní antropologii, nicméně její tematický rozsah jako školitelky je razantně širší a obsahuje plejádu témat sociálních a humanitních věd. S jejím působením na FHS UK souvisí i odborná činnost v Centru pro výzkum vývoje osobnosti a etnicity při FHS UK (2001–2004) etablování a garantování (spolu s PhDr. P. Salnerem, DrSc.) certifikovaného vědecko-výzkumného a výukového programu *Historickoantropologická studia židovství* (2004–2006), či členství v radě Programu rozvoje vědních oblastí na Univerzitě Karlově P20 *Kulturní, sociální a historická antropologie* (od 2012).

Blanka Soukupová participovala a participuje na mnoha grantových projektech a je spolupracovnicí řady domácích i zahraničních institucí. Z domácí scény se jeví jako významné upozornit především na nepominutelnou roli ve výzkumu, ale i popularizaci vědy především ve vztahu k tématům spojeným s židovskou problematikou (příkladem může být dlouhodobá spolupráce s Židovským muzeem v Praze, Spolkem akademiků – Židů či Ligou proti antisemitismu). Klíčové zahraniční kontakty pak Blanka Soukupová realizuje na Slovensku, v Polsku, Rusku, Rakousku a Německu, a to jak formou mezinárodní vědecké spolupráce (mj. je aktuálně hlavní řešitelkou mezinárodního pětiletého projektu GAČR *Mýty a realita středoevropských metropolí při utváření národních a nadnárodních identit. Příklad Prahy, Bratislavy, Varšavy, Krakova a Vídně*), tak jako vyzvaná přednášející na mezinárodních konferencích i ve vědeckých institucích. Sama ostatně pravidelně přednášky a konference s mezinárodní účastí pořádá, z těch posledních jmenujme *Lidé a města ve velkých válkách. Pohled etnologa (antropologa)* (2014), *Paměť – historické vědomí – marginalizace – identita* (2013), *Státní a národní metropole po první světové válce. Mýtus – „realita“ – identita* (2012) či *Společnost českých zemí v evropských kontextech. České evropanství ve srovnávacích perspektivách* (2011). Blanka Soukupová je vedle České národopisné společnosti členkou Polskiego Towarzystwa Etnologii Miasta a redakční rady Journal of Urban Ethnology (Varšava, výzkum moderního a postmoderního středoevropského města). Je také členkou redakční rady časopisu *Lidé města/Urban People*, u jehož zrodu i současné podoby stála: jednak jako spoluzakladatelka sborníku *Lidé města* (spolu s PhDr. M. Moravcovou, DrSc.), jehož byla v letech 1991–1999 výkonnou redaktorkou a na jehož tradici časopis *Lidé města/Urban People* navazuje; jednak jako autorka samotné ideje a i editorka prvních vydání anglickojazyčné edice časopisu (ta vychází od roku 2007). Je vydavatelkou edičních řad *Etnické studie* (od 2004) a *Urbánní studie* (od 2010).

Právě bohatá publikační činnost je snad nejuvýstižnější charakteristikou Blanky Soukupové, do jejíž bibliografie, která je přílohou tohoto textu, se mohl vejít jen zlomek autorčiny práce (omezila jsem se pouze na monografie a kolektivní monografie, jichž je Blanka Soukupová autorkou a spoluautorkou, a to jen v posledních letech; nesčetné množství původních studií publikovaných v recenzovaných časopisech a dalších publikacích by vydalo na zvláštní vydání *Národopisného věstníku*, byť by stále šlo o výběr). Než bych tedy pokračovala ve výčtu aktivit a publikací Blanky Soukupové, dovoluji si vrátit se od oslovení publika k jubilantce samotné. Blanka Soukupová mi byla/je léta školitelkou, kolegyní a kamarádkou. Mohu jen doufat, že se mi od ní podařilo naučit alespoň zlomku pečlivosti, systematickosti a důvtipu, s nimiž vyhledává a analyzuje různorodý pramenný materiál. A rozhodně nemohu než závidět nezměrné množství energie a píce, kterou svému životnímu poslání věnuje. Milá Blanko, jen houšť a jen tak dál. A díky.

Výběrová bibliografie Blanky Soukupové

Monografie

Česká společnost před sto lety: Identita, stereotyp, mýtus.
Praha 2000.

Český sebevědomý sen a evropská realita: Reflexe Německa, Rakouska a českých Němců v české demokratické společnosti první republiky.
Praha 2001.

Velké a malé českožidovské příběhy z doby intenzivní naděje.
Bratislava 2005.
Etnické studie, sv. 2.

Kolektivní monografie (editor, spoluautor)

SOUKUPOVÁ, B. – ZAHRADNÍKOVÁ, M. (eds.): *Židovská menšina v Československu ve dvacátých letech.*
Praha 2003.

MACHAČOVÁ, J. – MATĚJČEK, J. – SOUKUPOVÁ, B. (eds.): *Studie k sociálním dějinám 11.*
Praha – Opava 2004.

POJAR, M. – SOUKUPOVÁ, B. – ZAHRADNÍKOVÁ, M. (eds.): *Židovská menšina v Československu ve třicátých letech.*
Praha 2004.

SOUKUPOVÁ, B. – SALNER, P. (eds.): *Modernizace, identita, stereotyp, konflikt: Společnost po hilsneriádě.*
Bratislava 2004.
Etnické studie, sv. 1.

SOUKUPOVÁ, B. – STAWARZ, A. – JURKOVÁ, Z. – NOVOTNÁ, H. (eds.): *The central European City as a Space for Dialogue? (Examples: Prague and Warsaw).*
Bratislava 2006.
Etnické studie, sv. 3.

POJAR, M. – SOUKUPOVÁ, B. – ZAHRADNÍKOVÁ, M. (eds.): *Židovská menšina za druhé republiky.*
Praha 2007.

SOUKUPOVÁ, B. – NOVOTNÁ, H. – JURKOVÁ, Z. – STAWARZ, A. (eds.): *Město Identita Paměť.*
Bratislava 2007.

SOUKUPOVÁ, B. – JURKOVÁ, Z. – NOVOTNÁ, H. – SALNER, P. (eds.): *Minority – Construct or Reality? On Reflection and Self-realization in History*.

Bratislava 2007.

Ethnic studies, sv. 4.

SOUKUPOVÁ, B. (ed.): *Neklidná krajina vzpomínání: konkurenční společenství paměti ve městě*.

Praha – Bratislava 2010.

Urbánní studie, sv. 1.

SOUKUPOVÁ, B. – NOVOTNÁ, H. – JURKOVÁ, Z. – STAWARZ, A. (eds.): *Evropské město: identita, symbol, mýtus*.

Bratislava 2010.

SOUKUPOVÁ, B. – SALNER, P. – LUDVÍKOVÁ, M. (eds.): *Židovská menšina v Československu po druhé světové válce. Od osvobození k nové totalitě*.

Praha 2011.

POJAR, M. – SOUKUPOVÁ, B. (eds.): *Židovská menšina v Československu v letech 1956–1968. Od destalinizace k Pražskému jaru*.

Praha 2012.

SOUKUPOVÁ, B. – GODULA-WĘCŁAWOWICZ, R. – HROCH M. (eds.): *Společnost českých zemí v evropských kontextech. České evropanství ve srovnávacích perspektivách*.

Praha 2012.

Urbánní studie, sv. 2.

SOUKUPOVÁ, B. – HROCH, M. – JURKOVÁ, Z. (eds.): *Mýtus – „realita“ – identita, Státní a národní metropole po první světové válce*.

Praha 2012.

Urbánní studie, sv. 3.

SOUKUPOVÁ, B. – HROCH, M. – SALNER, P. – GODULA-WĘCŁAWOWICZ, R. (eds.): *Úvod do urbánní antropologie*.

Praha 2012 [online].

Dostupné z: <https://fhs.cuni.cz/FHS-543-version1-ucebnicemesto2.pdf>.

SOUKUPOVÁ, B. – HROCH, M. – SALNER, P. – PAUKNEROVÁ, K. (eds.): *Cesty urbánní antropologie. Tradice – Nové směry – Identita*.

Praha 2013.

Urbánní studie, sv. 4.

SOUKUPOVÁ, B. – SALNER, P. – LUTHER, D. (eds.): *Mýtus – „realita“ – identita. Národní metropole v čase vyvlastnění, kolaborace a odporu*.

Praha 2013.

Urbánní studie, sv. 5.

JELÍNEK, T. – SOUKUPOVÁ, B. (eds.): *Bílá místa ve výzkumu holokaustu*. Praha 2014.

SOUKUPOVÁ, B. – NOSKOVÁ, H. – BEDNARČÍK, P. (eds.): *Paměť – národ – menšiny – marginalizace – identity I., II.*

Praha 2014.

Urbánní studie, sv. 6 a 7.

SOUKUPOVÁ, B. – LUTHER, D. – SALNER, P. (eds.): *Mýtus – „realita“ – identita. Socialistické metropole v zápasech o novou přítomnost a vizi šťastné budoucnosti*.

Praha 2014.

Urbánní studie, sv. 8.

Hedvika Novotná

Fakulta humanitních studií UK, Praha

Navždy opuštěná katedra (Vzpomínka na Jana Pargače)

Píše se to těžce. Dne 5. září nás ve věku 66 let opustil etnolog a pedagog PhDr. Jan Pargač, CSc. Nedávno jsem absolvoval studium etnologie na pražské katedře a rozhodl jsem se po prázdninách navštívit pana doktora, který byl vedoucím mé bakalářské a magisterské práce. Bývalo téměř pravidlem zastihnout ho vždy v pondělí v ústavu. Těšil jsem se, že ho po letních prázdninách zase uvidím, zeptám se ho, co je nového na katedře, jak strávil letní měsíce a zároveň se s ním podělím o zážitky ze studia dopravy. Očekával jsem, že až vstoupím do sborovny katedry, uvidím na věšáku tmavou bundu a rádiovku, znamení, že pan doktor je přítomen. Bohužel se tak nestalo. Na nástěnce bylo připevněno smuteční oznámení o jeho úmrtí.

Osobnost Jana Pargače byla stěží přehlédnutelná. Svoji oduševnělostí, osobitým humorem, neustále pozitivní náladou a ochotou být vždy nápomocný studentům se musel vžít do paměti snad každému, kdo navštěvoval jeho přednášky a semináře. Studenty byl považován za „třídniho učitele“, přestože žádná taková funkce na univerzitě oficiálně neexistovala. Právně si ji ale vydobyl. Kdykoliv někdo měl starosti ohledně studia, pan doktor se mu snažil vždy vyhovět, i když mu končila pracovní doba a potřeboval odejít. Studenta nikdy nenechal na holičkách a neodbyl ho.

Nejen po lidské, ale i odborné a pedagogické stránce patřil Jan Pargač mezi nejoblíbenější pedagogy. Vzpomínám na první ročník, protože jsem u něj absolvoval většinu jeho povinných přednášek (*Úvod do etnologie, Ekonomická antropologie, Etnologie Střední Asie*). Už tehdy mě zaujalo, s jakým nadšením přednášel a jak uměl probíranou látku dobře podat, navíc s názornými ukázkami a nejrůznějšími příklady ze svého terénního výzkumu, především z oblasti Střední Asie. Více jsem jej poznal pak o dva

roky později, kdy jsem vypomáhal v ústavní knihovně. Nešlo neslyšet smích z vedlejší místnosti, kdy pravidelně bavil své kolegy. Byl takovou dobrou duší katedry. Kolikrát, když jsem zařazoval knihy do regálu, pan doktor si začal se mnou povídat a vykládat mi zážitky ze svého vlastního studia a často mi vyprávěl i o historii oboru.

Jan Pargač se narodil 1. ledna 1949 v Ostravě-Vítkovicích a dětství prožil v podbeskydské obci Trojanovice. Jeho etnologická profesní kariéra započala po dokončení studia etnologie–prehistorie na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze (diplomová práce *Socio-kulturní podmínky uzavírání manželství na moravsko-slovenském pomezí*). V letech 1975–1981 působil jako vědecká síla v tehdejším Ústavu pro etnografii a folkloristiku ČSAV a poté od roku 1981 pracoval na pražské katedře etnografie a folkloristiky ve funkci odborného asistenta. Oblasti jeho vědeckého zájmu byly různorodé. Jednalo se o témata současného života na vesnici, výročních obyčejů, proměny a významu tradic a lidové kultury (kandidátská práce *Tradice v kulturním a společenském životě nymburské vesnice*), etnické problematiky na území České republiky a ekonomické antropologie. Po roce 1990 se také intenzivně až do současnosti zabýval kulturním areálem Střední Asie. Z jeho bohaté bibliografie uveďme například text *Výroční tradice ve společenském životě současné nymburské vesnice* v knize *Výroční obyčeje* z roku 1982, dále *Slavnosti, rituály a obyčeje jako zrcadlo národní kultury* v publikaci *Mýtus českého národa*. Z novějších výstupů můžeme uvést článek *Ekonomická antropologie: Tradiční a nová témata* otištěný v roce 2005 v odborném časopisu *Studia Ethnologica* nebo monografii, na níž spolupracoval s docentem a dlouholetým kolegou Františkem Vrhelem, *Střední Asie a Kazachstán: historie, etnicita, jazyky*.¹ V poslední době plánoval Jan Pargač vrátit se od výzkumu Asie k tématům tradiční evropské kultury. K tomu ale už nedošlo.

Nových výstupů badatelského úsilí Jana Pargače se již bohužel nedočkáme. Rozloučili jsme se s ním 14. září 2015 ve smuteční obřadní síni ve Frenštátě pod Radhoštěm za účasti jeho příbuzných, přátel a blízkých kolegů. Smuteční řeč přednesl jeho dlouholetý kolega a přítel docent František Vrhel a dcery Viola a Lucie. Při posledním rozloučení nezněly smuteční tóny varhan. Namísto nich se zvedal silný vítr z beskydských hor, jako by si ho rodný kraj chtěl vzít zpět, kraj, který měl tak rád a o kterém mi často vyprávěl.

Pan doktor se nejen po vědecké stránce, ale také díky své srdečnosti a příjemné atmosféře, kterou ve svém okolí vytvářel, stal určitým symbolem pražského Ústavu etnologie a jeho odchodem odešel kus jejího života. Za všechny studenty, kteří znali pana doktora Pargače, mohu říct, že jsme ho měli moc rádi.

Aleš Smrčka

Ústav evropské etnologie FF MU, Brno

1 Výběrová bibliografie publikovaných prací PhDr. Jana Pargače, CSc., zpracovaná Milošem Tomandlem bude publikována ve Studia Ethnologica Pragensia 2016/1.

Wiesława Branna: *Malovaný nábytek ve sbírkách Muzea Těšínska*

Český Těšín, Muzeum Těšínska
2014, 112 s.

Publikace o lidovém malovaném nábytku ze sbírky Muzea Těšínska vznikala jako výstup z projektu financovaného Ministerstvem kultury ČR. Dlouholetá etnografka českotěšínského muzea Mgr. Wiesława Branna navázala na badatelskou práci svých předchůdců, z nichž musíme jmenovat bývalého ředitele muzea Ladislava Báču nebo docentku Drahomíru Stránskou či etnografku Emílii Harokovou, a sumarizovala výsledky poznání jednoho z výrazných artefaktů regionální lidové kultury, jenž malovaný nábytek bezesporu představuje. I když se o Těšínsku či těšínském Slezsku hovoří jako o specifické etnografické oblasti, její tradiční kultura nebyla jednotná, ale naopak vykazovala výrazné rozdíly, srovnáme-li horskou (karpatskou, goralskou) oblast s rovinatým dílem regionu spojovaným s Lažskem. Uvedené diference se projeví ve všech oblastech materiální kultury a svůj vliv zanechaly také v kultuře bytové.

Autorka publikaci rozčlenila na textovou a katalogovou část. V úvodních kapitolách zasadila lidový nábytek do širších vývojových souvislostí bytové kultury neprivilegovaného obyvatelstva vázaných na formy topeniště a osvětluje počátky malovaného nábytku v prostředí vyšších společenských vrstev, kde podléhal stylovému vývoji.

Samostatná kapitola pojednává o formování sbírky Muzea Těšínska založeného v roce 1945 úsilím učitele L. Báči. Ten svým sběratelským úsilím položil základ nejen muzejní sbírky malovaného nábytku, která dalším rozšiřováním zahrnovala v roce 2015 celkem 174 kusů, z toho 152 truhel či jejich částí. Rozsáhlá kolekce, jež nemohla být vcelku vystavena, se prezentovala jen na dílčích výstavách a byla předmětem odborného zpracování. Vzhledem k tomu, že převážná většina artefaktů je datována nebo opatřena nápisy, provedla autorka jejich rozbor: nejstarší truhla získaná v Bukovci je datována k roku 1700, nejmladší pocházející z Košarisek nese nápis *na Rok 1918* doplněný jménem majitelky *Anna Wolny*. V dalším textu autorka osvětluje výrobní otázky, jako je použitý materiál (smrk, borovice), truhlářské konstrukční principy a malířský dekor. Základní barevný náter stejně jako převažující florální ornament se proměňovaly historicky i teritoriálně, proto činit z něho závěry je značně hypotetické a badatelé docházeli k různým závěrům (Karol Pięga). Sama autorka se o nějakou přesnější specifikaci výrobních středisek či jednotlivých truhlářských dílen nepokusila. Textovou část uzavírá informací o malovaných skříních a dalším malovaném nábytku (koutní skřínky, police na nádobí, postel, kolébka), které ve srovnání s truhlami představují jen marginální díl českotěšínské muzejní sbírky.

Vlastní katalog zahrnuje barevné fotografie, v části I. malovaných truhel, v II. části ostatního malovaného nábytku. Jako třídící kritérium autorka zvolila

dataci, proto počíná od nejstaršího artefaktu, zmíněné truhly z Bukovce vročené 1700 a postupuje až k roku 1918, kdy se datace objevuje naposledy; nedatované kusy člení lokačně v abecedním pořádku podle místa nálezů. Stejně postupuje v druhé části zahrnující zbylé kusy sbírky malovaného nábytku. Součástí popisků jsou základní pasportizační údaje (popis, rozměry, inventární čísla), už zmíněná datace či nápisy, lokace apod. Sumarizační údaje o lokalitách, odkud nábytek pochází, přináší tabulka umístěná na závěr katalogové části.

Ze soupisu literatury je patrné, že se autorka obeznámila nejen s regionální literaturou, ale také s širěji zaměřenou produkcí českou (Helena Johnová, Jitka Staňková, Karel Severin, Marek Turnský) a polskou (Stefania Krzysztofowicz, Roman Reinfuss, Józef Grabowski). Bohužel o začlenění malovaného nábytku z české části Těšínska do širších souvislostí jak z hlediska polské, tak i české lidové kultury neusilovala. Druhým problémem je typologie materiálu, který lidový malovaný nábytek představuje. Procházíme-li publikovanou sbírku, vidíme, že najít určité jednotlivé prvky na základě barevnosti, dekorační motiviky či malířského rukopisu výrobce je značně obtížné. Snad archivní rešerše vedoucí k lokalizaci jednotlivých stolařských dílen by umožnily realizovat naznačené záměry, k nimž publikovaný katalog přináší kvalitní podkladový materiál pramenné povahy.

Nelze opomenout ještě jednu skutečnost a tou je kvalita grafického zpracování publikace. Splňuje nejen kritéria

odborná, ale také estetická. Zveřejňuje materiál, který lze použít k pracím syntetickým v rámci českých zemí, ale také k dalšímu regionálně zaměřenému výzkumu lidové kultury historického těšínského Slezska.

Miroslav Válka

*Ústav evropské etnologie FF MU,
Brno*

Elektronické zdroje a jejich uplatnění v etnologii

Ve dnech 9. a 10. října 2015 uspořádal Ústav evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity workshop s názvem *Elektronické zdroje a jejich uplatnění v etnologii*, jehož cílem bylo seznámit přítomné s možnostmi elektronických informačních zdrojů využitelných v současném etnologickém bádání. Workshop se uskutečnil v prostorách konferenčního sálu Sušák ve Valašském muzeu v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm.

Program workshopu nabízel v úvodu prostřednictvím příspěvku Romana Malacha z Ústavu evropské etnologie FF MU základní orientaci v dostupných webových informačních portálech a bibliografických databázích (systém Kramerius, RegistrDigitalizace.cz, archive.org, europeana.eu aj.). Příspěvek stručně představil jednotlivé webové portály, shrnul jejich přednosti, možnosti vyhledávání, obsahový záběr zpracovaných

dokumentů (periodika, monografie, sborníky, rukopisy, fotografie, videa, obrázky) a druh informací, které lze na daných portálech nalézt. Zároveň zmínil výhody a nevýhody práce s elektronickými dokumenty různých formátů (jpeg, pdf, djvu). V závěru nebyly opomenuty ani databáze sbírkových předmětů či možnost využití historických map (eSbirky.cz, oldmaps.geolab.cz, archivnimapy.cuzk.cz aj.).

V další sekci workshop seznamoval se dvěma významnými mapovými databázemi, které slouží jako informační platforma pro jevy tradiční lidové kultury. První z nich je výsledkem společného projektu Ústavu evropské etnologie a Ústavu výpočetní techniky Masarykovy univerzity s názvem *Geografický informační systém tradiční lidové kultury (1750–1900)* (dostupné na gistralik.muni.cz), jež byl realizován v letech 2012–2015. Cílem projektu bylo vytvoření volně přístupné informační platformy, která nabízí údaje týkající se tradiční lidové kultury. Daniel Drápala z Ústavu evropské etnologie seznámil posluchače s odborným vymezením projektu zasazeného do území historické Moravy, průběhem zpracování a výběrem zdrojových dokumentů. Zástupce týmu z Ústavu výpočetní techniky Jiří Kozel navázal praktickou ukázkou možnosti vyhledávání v aplikaci.

Druhou platformou byla mapová aplikace oděvních součástí, která je výsledkem projektu *Tradiční lidový oděv na Moravě – identifikace, analýza, konzervace a trvale udržitelný stav sbírkového materiálu z let 1850–1950* realizovaného v rámci Národního ústavu lidové kultury ve spolupráci s Přírodovědeckou

fakultou Masarykovy univerzity v letech 2011–2015. Cílem projektu bylo vytvoření informačního portálu, který obsahuje mapy oděvních součástí na Moravě a zprostředkovává krejčovské střihy. Martin Šimša z Národního ústavu lidové kultury seznámil v příspěvku s formou zpracování projektu a jeho možnými přesahy do sousedních zemí. Zároveň demonstroval možnosti využití portálu a jeho výhod v zobrazení jednotlivých vrstev různých oděvních součástí (kabátky, nohavice) v jednotlivých regionech.

Workshop byl primárně určen muzejním pracovníkům, kteří mohou nabyté informace využít ve své každodenní praxi, při plánování výzkumných témat či meziregionální spolupráci. První den byl zakončen společnou komentovanou prohlídkou expozic Valašského muzea v přírodě. V programu druhého dne workshopu byly zmíněné příspěvky prezentovány pro členy a dopisovatele České národopisné společnosti, kteří mohou získané znalosti využít při své dokumentační práci.

Anna Horáková

*Národní ústav lidové kultury,
Strážnice*

Contents

Studies

Barbora Valešová, <i>Consignatio processionum... and its contribution to the knowledge of Moravian Baroque pilgrimages</i>	5
Martina Bocánová, <i>Specific Depiction of Spaces in Slovakian Magic Fairy-Tales</i> <i>Specific Depiction of Spaces in Slovakian Magic Fairy-Tales</i>	21
Ingrid Pauknerová, „Sláveček ze mlejna“. <i>A story of „kulak“ Jaroslav Paukner; a miller's son from Hrejkovice in Southern Bohemia</i>	41
Petr Kalinič, <i>Research into a Warlike Group in the Virtual World - Organisation and Tactis of Players of Guild Wars 2</i>	57

Materials

Alena Křížová, <i>Journey from Senetářov to the Russian Legions (and back around the world)</i>	73
Jiřina Veselská, <i>A forgotten systematics (Ludvík Kunz: Systematic classification of ethnographic and folklore phenomena. A model for discussion. Typescript. Undated)</i>	86

Personalia

Congratulations to our colleague Eva Večerková (<i>Věra Frolcová</i>).....	91
A bundle of memories. Marie Brandstetrová's 70th birthday (<i>Jiřina Veselská</i>).....	97
Andrej Sulitka's Significant Birthday (<i>Marta Toncrová</i>)	101
Iлона Vojancová celebrates an important anniversary (<i>Miroslava Kurfürstová</i>)	103
Anna Hřčková Celebrating a Significant Birthday (<i>Markéta Palowská</i>).....	104
To Blanka Soukupová's important anniversary (<i>Hedvika Novotná</i>)	107
A teacher's desk abandoned forever (In remembrance of Jan Pargač) (<i>Aleš Smrčka</i>).....	112

Books

Wiesława Branna: <i>Malovaný nábytek ve sbírkách Muzea Těšínska / Painted furniture in the collections of the Museum of Cieszyn Silesia (Muzeum Těšínska)</i> (<i>Miroslav Válka</i>).....	114
--	-----

Konference

Electronic resources and their application in ethnology (<i>Anna Horáková</i>).....	115
---	-----

ČESKÁ
NÁRODOPISNÁ
SPOLEČNOST

1891